

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT

Füsti Molnár Szilveszter \ Ubi Christus, ibi ecclesia. Szempontok és rendszeres teológiai megfontolások a protestantizmus egyházés gyülekezetértelmezéséhez (ekklésia) és annak változásaihoz

Hafenscher Károly \ Isten szolgáló „bevetés” közben. Bevezetés a liturgikus magatartás témájába III. Liturgikus tárgyak és használatuk

Schranz Ambrus \ Képi gondolkodás és kereszténység. Valláspedagógiai kérdések Pieter Bruegel festményein keresztül

Pongrácz Máté \ „Mielőtt megformáltak az anyaméhben...” Az Európai Protestáns Egyházak Közössége Tanácsának orientációs segédanyaga a reprodukciós medicina etikai kérdéseihez

Kedves Olvasó!

Az egyház a Krisztusban megélt kegyelemnek a jele, amely Isten szeretetét hivatott kifejezni. Kifejezi azonban Isten önfeltárulásában az ő sebezhetőségét is, a világ istentagadásában és istenárulásában. Az egyház és a gyülekezet legfőbb teológiai értelme a keresztre mutat, amely Isten szeretetét teszi nyilvánvalóvá az ő teremtett világa számára. Krisztussal meghalni és Krisztusban feltámadni: ez egyszerre jelenti a Krisztusban való részesedéssel kereszttől az egymással való közösséget is – fogalmaz Füsti Molnár Szilveszter *Ubi Christus, ibi ecclesia* című tanulmányában, amelyben éleslátó helyzetértékeléssel mutatja be a protestantizmus egyház- és gyülekezetértelmezésének szempontjait és lehetőségeit.

Hafenscher Károly a liturgikus magatartást bemutató tanulmányorozatának harmadik részében ezúttal a liturgikus tárgyakkal és használatukkal foglalkozik. Isten házában minden hely, minden tárgy, minden berendezés „prédikál”. Mondanivalójukat érteni, megértetni kell, és folyamatosan figyelembe szükséges venni – figyelmeztet a szerző.

A valláspedagógia rovatban ezúttal Pieter Bruegel festményein keresztül kerülnek az olvasó elé valláspedagógiai kérdések. A vallásos ember életében a művészet, az alkotás a transzcendens és a földi valóság közötti hídépítés eszközeül szolgálhat – az ihletett tartalom, amely megszületik a homo religiosus gondolkodásában, leképeződik a formák világában. A flamand művész alkotásait meghatározó teológiai tartalmak aktuális megjelenítése élővé teszi számunkra a Biblia történeteit. Schranz Ambrus felhívja a figyelmet, hogy Bruegel vizuális világának gazdagsága színes asszociációs készletet adhat a gyerekeknek, ami a belső képalkotásra is jó hatást gyakorolhat. Festményei számos kortörténeti és egyháztörténeti motívumot tartalmaznak, s a képek elemzése az ilyen típusú ismereteket is bővítheti.

Az igehirdetési előkészítők *Szentháromság ünnepe után harmadik vasárnaptól a hatodikig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Júniusi számunk szerzői

Arató János Lóránd lelkész – Kiskőrös
Bálintné Varsányi Vilma nyugalmazott lelkész –
Budapest
Füsti Molnár Szilveszter református lelkész, főiskolai
tanár, rektor – Sárospatak

Hafenscher Károly lelkész, egyetemi tanár – Budapest
Hegedűs Attila iskolalelkész – Sopron
Kulcsár Márton lelkész – Lucfalva
Lázár Zsolt esperes – Szarvas
Orosz Gábor Viktor lelkész, egyetemi docens,
főszerkesztő – Budapest
Pongrácz Máté lelkész – Kaposvár
Schranz Ambrus hitoktató – Budapest
Sefcsik Zoltán lelkész – Szekszárd
Zahorecz Pál lelkész – Szarvas

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor
Rovatszerkesztő: Szakács Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai
Csáky-Pallavicini Zsófia
Fabiny Tamás
Johann Gyula
Kodácsy-Simon Eszter
Kondor Péter
Korányi András

Szerkesztőség
1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.
Tel.: 469-1050
E-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor
Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit
Műszaki szerkesztő: Török Andrea
Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója
www.lutherkiado.hu
1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu
Felelős kiadó: Antal Bálint
Előfizetési díj egy évre: 12 000 Ft; fél évre: 6000 Ft. Egy szám ára: 1000 Ft.
Digitális előfizetés egy évre: 7900 Ft; fél évre: 3950 Ft. Egy példány ára: 700 Ft.
Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)
évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés
Mondat Kft. www.mondat.hu
Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-2821

2 133282 121069

nka

A lapszám a Nemzeti Kulturális
Alap támogatásával jelent meg.

Kényszertelen engedelmesség

ApCsel 5,29

■ ARATÓ JÁNOS LÓRÁND

Talán nem túlzás azt állítani, hogy minden szülő engedelmes gyermekről álmodik. Hogy ne kelljen mindent százszor elmondani. Ne kelljen folyton vitába szállni. Ne kelljen könyörögni vagy állandóan parancsokat osztogatni, csak elmondani a kérést, amely nyitott fülekre és tetre kész gyermekekre talál.

Stanley Milgram szociálpszichológus egy kísérletet végzett 1960-ban a Yale Egyetemen. A kísérlet során azt a látszatot keltették, hogy arról készítenek tanulmányt, miként tanulnak az emberek. Milgram vizsgálati alanyainak azt mondták, mérjenek elektromos ütetést a leszíjazott „tanulóra”, vagyis az áldozatra (aki egyébként beépített színész volt, akit az alanyok nem láttak, csak hallottak), ahányszor az rossz választ ad a feladatra. Azt figyelték, hogyan oldották meg az elektromos sokkot adó kísérleti személyek a feladatot, vagyis hogyan kezelték azt a konfliktust, hogy engedelmeskednek a tekintélyt képviselő parancsának, és egyre erősebb áramütést adnak, vagy megtagadják az engedelmességet, miután hallották az áldozat fájdalmas kiáltásait és könyörgését. Megdöbbenő, de az alanyok kétharmada esett az „engedelmes” vizsgálati személyek kategóriájába. Úgy néztek magukra, mint egy külső tekintély képviselőjére, aki „csak a kötelességét végezte”. Milgram következtetése mindebből az lett, hogy „a tekintélynek való behódolás legnagyobb horderejű következménye a felelősségérzet megszűnése”.

Ennek tudatában a cél az lehet, hogy megtaláljuk és megtanítsuk gyermekünknek a tekintély és a hatalom hatékony alternatíváit, amelyek által elegendő bátorsággal, autonómiával és önfegyelmel ruházzuk fel őt ahhoz, hogy majd ellen tudjon állni a tekintély irányításának minden olyan helyzetben, amikor az engedelmesség ellentmond a saját meggyőződése szerinti jónak.

Valódi engedelmesség csak valódi kapcsolatban lehetséges. Megkövetelni, kikényszeríteni csak a behódolást lehet, a belülről fakadó engedelmeséget nem.

Az apostolok és Jézus kapcsolatában valódi, belülről fakadó engedelmesség mutatkozik meg. Ez az engedelmeség pedig egy valódi, elszakíthatatlan kötelékkel egybekötött kapcsolaton alapszik.

A valódi kapcsolat és engedelmesség elmélyülésének mozzanatait végigkísérhetjük az evangéliumokban és az Apostolok cselekedeteiről írott könyvben egyaránt. Gondolhatunk elsősorban azokra a Jézus által véghez vitt csodákra, amelyeknek szemtanúi voltak a tanítványok. Tovább haladva kiemelhetjük azt a lélegzetelállító mozzanatot, amikor a zárt ajtók mögött szomorkodó tanítványok között megjelenik a feltámadott Krisztus. A félelem és gyász terhével bezárkózva a kilátástalanság és a vég érzete járhatja át szívüket, amikor minden megváltozik. A gyász örömmé, a lehetetlen lehetéssé, a halál életté változik. Jézus feltámadt! Ez a feltámadott Jézus jelenik meg közöttük, és köszönti őket a békesség szavával. Szinte hihetetlen és lélegzetelállító, de ők mindezt átéltek, jelen vannak, részesei a csodának. Jézus mennybemenetelének eseményét is szemtanúkként kísérhetik végig. Ott is minden a szemük látára történik. A pünkösdi esemény ismét olyan valóság, amelyet nem mások elbeszélései által ismernek meg, hanem jelen vannak, és átéltek a csodát. Azt a csodát, amely egyrészt egy ígéret beteljesedése, hiszen Jézus megígérte, hogy elküldi számukra a Pártfogót; másrészt pedig a Szentlélek munkájának mindent felülmúló erejét tapasztalják meg benne. Ez ismét mint rendezőelv jelenik meg, akárcsak a teremtéskor. Amikor a föld még kietlen és pusztaság volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke ott lebegett a vizek felett. És milyen tökéletes harmónia született! A pünkösdi eseménynél hasonló rend születik a káoszából: mindenféle kultúrából érkező, mindenféle nyelvet beszélő ember között harmónia, egyetértés születik. Ennek a csodának is szemtanúi lehetnek.

Ennyi megélt csoda, ennyi felfoghatatlan, mégis valóságos történés után úgy gondolom, teljesen érthető Péter apostol mondata: „Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek.” Mindezt a börtönből való szabadulás csodájának megtapasztalása után jelenti ki. Nem akarnak embereknek, azaz a zsidó vezetők kényszerének engedelmeskedni, hiszen az apostoloknak egyértelmű küldetésük van: az élő Krisztusról szóló evangélium hirdetése. Bárcsak a ma embere is elsősorban a teremtő, megváltó és megszentelő Istennek engedelmeskedne!

Ubi Christus, ibi ecclesia

Szemponatok és rendszeres teológiai megfontolások a protestantizmus egyház- és gyülekezetértelmezéséhez (ekklezia¹) és annak változásaihoz

■ FÜSTI MOLNÁR SZILVESZTER

A reformáció alapvető egyháztani tétele, hogy ott van az egyház, ahol Krisztus jelen van (*ubi Christus, ibi ecclesia*). Az egyház Krisztus teste. A Fő és a test kapcsolata alárendelő, és egyben feloldhatatlan feszültséget jelent. Az egyik oldalon Krisztushoz elválaszthatatlanul hozzátartozik az ő teste, a másik oldalon viszont ez nem jelenti azt az adottságot, hogy az egyház önmagát Krisztus megjelenéseképpen állíthatná. Az egyház Isten eszköze a világgal történő cselekvésre. A gyülekezet így Jézus Krisztus földi létformája,¹ de nem másodlagos inkarnációként (*Christus prolongatus*), hanem olyan formában, hogy „Isten minket Krisztus társaságába hív, és abban megtart” (*Inst IV. 1. 2.*).

Az ekkleziológia normatív funkciója akkor lesz képes betölteni a szerepét az egyház életében, amikor megfelelően érzékenyvé válik a kontextusra, és eközben tapasztalati valóságának reflexióit úgy képes összefüggésbe helyezni, hogy nem téveszti szem elől, hogy az egyház/gyülekezet alapja lelki, és ilyen módon teológiai természetű – a hit tárgya („credo... ecclesiam”). Ennek a hitnek az evangélium áll a középpontjában, és az egyház küldetése ennek érvényre juttatása az adott időszak körülményei között. Jelenleg erősen szekularizálódott társadalomban élünk, amelyben nem elhanyagolható szempont a mai (poszt)modern ember és az evangélium üzenete közötti kapcsolódási pontok feltárása. Ezzel összefüggésben az *ekklezia* egy olyan dinamikus dimenzióban is előttünk áll, amely inkább élő szervezet, mintsem *institutio*. Ennek alapján a gyülekezetértelmezés szempontjából elsősorban nem társadalomtu-

dományi kategóriák érvényesítése a célunk, hanem a biblikus, teológiai szempont kidomborítása, amelynek kizárólagos elsődleges forrása minden ideológiával szemben az Isten elhívó akarata. Ebben az elemző folyamatban úgy törekszünk jelenünk kontextusának megértésére, hogy azzal kapcsolatba hozhatóvá váljon az elsődleges teológiai tartalom. Az elmúlt időszak, de különösen is elmúlt századunk kellően bizonyíthatta, hogy minden olyan törekvés, amely ezzel ellentétes feladatot jelöl meg egyházi küldetesként, az egyház és a gyülekezet küldetésének félreértését jelenti. Ebben a vonatkozásban pedig döntő szerepe van az egyház (ekklezia) azon természetének, amely mindent meghatározóan a hívők közösségeként (*koinonia*) áll előttünk.

Rendszeres teológiai szempontokat érvényesítő tanulmányunk elsődleges feladatával kapcsolatosan a *sola Scriptura* elv formális biblicista alkalmazása kézenfekvő megoldásokkal kecsegtethet arra nézve, hogy az Újszövetség valamelyik gyülekezetmodelljét olyan maradandó mintázatnak tekintsük, amely döntően határozza meg elemzésünk referenciáit. A teológiatörténet azonban számtalan példáját adhatja azoknak az ekkleziológiai félreértéseknek, amelyekben egy ilyen modell érvényesítésére tett kísérlet a steril, vegytiszta egyház- és gyülekezetértelmezés idealisztikus, utópisztikus képe marad. Megközelítésünk szerint sokkal inkább az úton lévő egyház – *communio viatorum* – leírása a megfelelő. Így a közösségi létként történő meghatározás olyan dinamikus jellemző, amelyben a *communio* vitalitást jelent; olyan életenergiát az egyház és a gyülekezet számára, amelyben nem az egyház kimerevített jelenének körülményei és lehetőségei lesznek csupán a meghatározók, hanem az a reménység is, amely felé tartunk (*viatorum*). Ebből a szempontból is mérvadó, hogy az egyház intézményrendszere és az arra épülő perspektívák ne hatalmasodjanak el, és ne váljanak olyan fékezőerővé, amelyek

¹ 1Kor 6,15; 12,12; Gal 3,28; Kol 3,10; Ef 1,23.

² Az *ekklezia* újszövetségi fogalmát páli értelemben használjuk, és így a héber *qahal* beteljesülése, aminek alapján olyan Isten által összesítő gyülekezetet érthetünk, amely az egyes gyülekezetekben a teljességet tükrözve ölt konkrét formát (1Kor 1,2).

a gyülekezet közösségeinek életét fojtogatják, beszűkítik. Az egyház hite – az eszkatológia döntő hangsúlyai miatt – egyszerre jelent megelőlegezést és a beteljesedés bizonyos fokú elérését, amely túlmutat az intézmény és annak lehetőségein, elsősorban az élő Istenre összpontosít, aki az egyház küldetését és célját pontosan meghatározta. Ennek az ekkleziológiai orientációnak az eszkatologikus karaktere pedig hangsúlyos jelentőséggel bír: 1. így jut kifejezésre az *ekkleziában* Isten országának jelenvalósága, 2. amely egyszerre tölti meg Isten örökkévalóságával a jövőt és a jelent (vö. BRUNNER 1953). Emil Brunner kritikus ekkleziológiai meglátásai az elmúlt századból több szempontból is igazolódni látszanak legújabb kori egyházi és gyülekezeti problémáink vonatkozásában: amennyiben ugyanis az egyház beleragad az intézményesülés folyamán kialakuló csapdába, úgy azok a mozgalmak, amelyek a keresztény egyháztól jól megkülönböztethető irányok, hamarabb az emberek lelki otthonává válhatnak. Mindez pedig – a brunneri meglátások szerint – az intézményesült egyháztól való elfordulást fogja erősíteni (BRUNNER 2002, 111. o.).

A kontextus néhány meghatározó erővonala és rövid értékelése

Folyamatosan olyan időszakban élünk, különösen is az elmúlt évszázadok vonatkozásában, amelyben újabb és újabb (lényegi és formális) szempontok alakították a keresztény és ezen belül protestáns gyülekezetértelmezések területeit. Mai világunkban, amennyiben még mindig a sokféleképpen értelmezhető posztmodern világgéppel kívánjuk definiálni, éppen a modernitással történő szembeállítás eredményeit vehetjük számba. Ebben a meghatározásban a dekonstrukció (MAN 1986) mint kritikai módszer aprózza fel az egységes szemlélet érvényesítési kísérletét. Ebből következően jelentőssé válik a vélemények sokasága, amely egzisztenciális elbizonytalanodáshoz vezethet a választások sokféleségében. A szubjektív relativizmus az identitás(ok) elhalványodásához járul hozzá a pluralista társadalomban. Az egyén saját véleménye ilyen módon könnyedén válik abszolutizálhatóvá. Ez pedig a keresztény egyház közösségeivel, gyülekezeteivel szemben támasztott aktuális és gyakran fluktuáló, legtöbb esetben az egyház lényegétől teljesen elrugaszzkodó elvárásokat hívhat életre. A modernből a posztmodern korba történő átmenetet Steve HOLLINGHURST a következőképpen írja le találóan: az átfogó történetek helyett az egyén története került a középpontba, a szakértőit az egyéni váltotta fel, a józanságot a virtuális valóság, a kapitalizmust a konzumerizmus, a tényeket pedig a megtapasztalások (2010, 31. o.).

A 20. században mindent meghatározó *én* (self) hangsúlyra mára az *elveszett énként* (loss of the self) definiálható csupán. Ez olyan gyökeres változást okozott a társadalom

és közösségeinek különböző színterein, ami alapvetően új szellemi és kulturális orientációt jelent, és legfőképpen az *antiracionalizmus* kultuszát hívja életre. Ebben az új állapotban álló modern szubjektum legfőbb jellemzője a *decentralizáltság* és a *fragmentáltság* (JAMESON 1997). Megkérdőjeleződik a sorsunk és a bennünket körülvevő tárgyak feletti kontroll képessége, ami sokkal inkább a tárgyak és a konstruált struktúrák térnyerését és emberek feletti kontrollját hívja életre (BAUDRILLARD 1997). Mindez olyan összevisszaságot hoz létre az objektum és szubjektum viszonyában, amelyben gyakorlatilag a tárgy uralkodik az alany felett, és amelyben az emberi lét óhatatlanul is eltárgyasul, megszüntetve ezzel az ember szent és kiváltságos természetét (sőt, már úgy is tűnhet, hogy a fogyasztó terméké válik). Ezzel együtt egy olyan kortudat jelenik meg a posztmodern definíciójában, amely alapvetően kérdőjelezi meg és utasítja el az axiomatikus vagy a metafizikait, a szubsztanciálist vagy az esszenciálist, és legtöbb esetben a realitást nélkülöző nyelvi konstrukciókban juttatja mindezt kifejezésre.

Egyházi, gyülekezeti szempontból számottevő tendencia a szekularizáció. Kärkkäinen metsző élességgel világít rá Harvey nyomán, hogy a keresztény felekezetek gyülekezetei a posztmodern kontextusban azoknak a többségét jelentik, akik még keresztényeknek hívják magukat, de életüket már döntően a szekularizációs hatások jellemzik (HARVEY 1999, 2. o.; idézi KÄRKKÄINEN 2002, 221. o.). Ennek következtében a hit megélése és gyakorlata jelentős változásokon megy át. A szekularizációs hatások nyomán egyre nagyobb tömegek fordulnak el a keresztény hit és életgyakorlat korábbi, tradicionális formáitól. Charles Taylor hívja fel a figyelmet arra, hogy posztkeresztény társadalmakban az Istenbe vetett hit egyrészt problémamentes és kérdések nélküli, másrészt a multikulturális posztkeresztény társadalmak vallási szinkretizmusában már egészen más formákat és tartalmakat jelent, harmadrészt a társadalmon belül találkozunk egy olyan meghatározó réteggel is, akik számára a szekularizáció hatására az Istenbe vetett hit semmilyen nyilvánvalóságot sem hordoz, nem több egy alternatívánál a sok lehetőség közül (TAYLOR 2007, 3. o.).

Összességében a modernitás megpróbálta standardizálni a világot. Ezt a folyamatot azonban, úgy látszik, mégiscsak a posztmodernizmus teljesíti be mint a tökéletes pluralitásba oltott uniformitás. Felerősödnek a horizontális különbségek, ami gyakorlatilag nem jelent mást, mint az egynek a sokaságát, amely az abszolút multiplacitás irányába mutat, és éppen az Isten létezésének az ellenpontja. A lehető legtávolabb van Istentől, így tudomást sem kell vennie a létezés hierarchiájának legmagasabb fokáról (az Isten igazságáról, jóságáról és szépségéről), ellenben felerősíthetők a horizontális különbségek (kommunikáció, technológia, nyelvjáték, funkcionalitás, mesterséges intelligencia, interszexualitás, interracionalitás stb.) Az így

relativizált szemlélődés létrehozhat egy beszűkült valóságot, egyfajta univerzális relativizmust, amelyben egyre inkább a szellem és lélek nélküli kvantitatív világ felé fordulás, a magára maradt önmagunkká válás, számos esetben önmagunk felszámolása érhető tetten. Ez a folyamat helyi és össztársadalmi szinten (az egyháztársadalmat is magába foglalóan) érezteti leginkább negatív hatásait. Mindezek következtében egyfelől az interperszonális kapcsolatainkban jelentkező deficitekkel kell számolnunk, másfelől pedig a szimbiotikus egységek folyamatos gyengülésével az *ekkklesia* és a tágabb közösségi meghatározottságok között.

Ennek eredményeként az átmenetiség jelensége lesz döntően meghatározó, vagy az antropológia és szociológia ideillő fogalmát használva a *liminalitás*.³ Ebben az átmenetiségben megjelennek a gondolati struktúraváltozások is. Gyakorlatilag ez egy romboló-teremtő folyamat. Ebben a folyamatban döntő szerephez juthat a józan és valós tapasztalás, amely tiltakozik az ellen, hogy a benne tapasztaltat birtokba vegyük, és rendelkezünk felette, hogy dogmákba, objektív tantételekbe foglaljuk, és így beépítsük a struktúrába. Ellenkezőleg, ennek a folyamatnak a túllépés a lényege, amely az *egészen más* (a *numinózus* Rudolf Otto értelmezésében)⁴ lehetőségét ígérheti a mindent felmérő és megmérő, mindent meg- és elítélő konkrét állásfoglalásokkal szemben. Az átkelő egyén „olyan kulturális szférán halad keresztül, amely alig vagy egyáltalán nem rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek a múltbeli vagy az eljövendő állapotokat jellemzik” – írja TURNER (1997, 52–53. o.). Mostani körülményeinkben egyre inkább az átmenetiség állandósulása jellemző, egyfajta *permanens liminalitás* (THOMASSEN 2014), amelyben a célok esetlegessé, illékonyvá válnak, legtöbbször a kiüresedés veszélyeztetési életünket, cselekvéseinket. A célok emléke többé-kevésbé még ismert korábbi tartalmuk és státuszuk szerint, azon-

³ A fogalommal elsők között Arnold van GENNEPNél találkozunk (*Les rites de passage*, 1909). A 20. század második felében vált elterjedté Victor Turner írásai nyomán a liminális és liminalitás teóriájának használata az antropológia és a szociológia területén. Turner van Gennep nyomán indult el, és az 1960-as évekre sok szempontból új tartalommal töltötte meg a liminalitás elméletét, amely műveinek meghatározó eleme maradt egészen haláláig, 1983-ig. Lásd TURNER 1967; 1969; 1974.

⁴ „A numinózus mindenén kívül áll, »egészen más«, nem hasonlítható hozzá semmiféle emberi, a világmindenség semmilyen más jelensége. A numinózussal szemben az embert önnön teljes semmisségének érzése keríti hatalmába, úgy érzi, »csakán kreatúra«, vagy, miként Ábrahám mondta az Úrnak: »nem egyéb pornál és hamunál«. A szent mindig olyan valóságként nyilvánul meg, amely egészen másfajta, mint a »természetes« valóságok. Noha a nyelv a *tremendumot*, a *majestast* vagy a *mysterium fascinans*t a természettől vagy az ember profán szellemi életéből kölcsönzött szavakkal fejezi ki, ez az analogizáló kifejezőmód éppen abból fakad, hogy képtelenek vagyunk az egészen mást megnevezni: a nyelv mindent, ami a normális emberi tapasztaláson túlmutat, kénytelen olyan szavakba öltöztetni, amelyek a normális tapasztalásból származnak.” ELIADE 1996, 5. o. Vö. OTTO 1997.

ban azok stabilitása bizonytalanná válik, amelyre tartós értéként ráépülő (új) társadalmi struktúrák alakulnak ki.

Ezekkel a változásokkal összefüggésben az egyén vagy egy adott közösség (bizonyos értelemben az egyházi és felekezeti közösség) identitása és annak tényezői már korántsem statikusak, hanem a változás, a *valamivé válás* jellemzi őket. Az identitás keresése olyan életfeladattá is válhat, amelyben megannyi aktuális identitás alakítható ki a múlt lezárásának vélt vagy valós lehetőségeivel és az újrakezdekések és „újászületések” gyakran csak illuzórikus és végtelenített, be nem teljesedő váradalmaival. Amennyiben ezek a folyamatok bizonyos elemi struktúrákat nélkülözve következnek be, akkor csupán az átmeneti helyzetek változásairól van szó anélkül, hogy az identitást valós társadalmi és egyháztársadalmi keretek jelölhetnék ki. Az individualizációs hatások ebben az összefüggésben olyan nem kívánt eredményt is jelenthetnek, amely az identitásalakítást egyénivé teheti, a közösségi identitástól elszigetelt életprogrammá szűkítheti. Olyan kísérletezések indulhatnak meg a struktúrákat váltó vákuumhelyzetekben, az átmenetiségben (liminalitásban), amelyek nem ütköznek jelentősebb akadályokba. Ebben a helyzetben azonban vélhetően szembesülni kell többek között azzal is, hogy az eredmény meglehetősen bizonytalan és kiforratlan lesz, és így nem lesz képes hozzájárulni az egzisztenciális biztonsághoz és stabilitáshoz, amelyet minden identitásképző folyamat ígér, és amellyel áthidalhatóvá tehető a struktúraváltásból adódó törések és repedések (BAUMAN 2007, 100–101. o.).

Témánkkal összefüggésben mindez azt is jelenti, hogy a kulturális változások megannyi pontján elválnak egymástól a hitrendszer és az e világból szerzett tapasztalataink. Kíméletlenül szembesítő kérdések állnak előttünk a gyülekezetértelmezés vonatkozásában: Mit kezdünk azokkal az értékekkel és hitelvekkel, amelyek már nem járulnak hozzá a világból szerzett tapasztalatainkhoz? Miért nem működőképesek a régi válaszaink? Valójában a világ változott meg ahhoz képest, amilyennek gondoltuk? Vagy mi változtunk meg? Milyen módon áll Isten a korlátozott megértésünk felett? Ezekkel a dilemmákkal és bizonytalanságokkal a teológiai eszmélődés *liminális* terei is elének tárulnak.

Azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a kereszténység alapvető irányultsága szerint azonban nem ennek a (mostani) világnak (is) a normájához (szkéma) kíván hasonlítani, sőt visszautasítja azt, és az értelem megújulásával Krisztushoz akar méltóvá lenni (Róm 12,2). A kereszténység normán nem a *társadalmi valóságot* értette, amely soha nem lehet isteni, metafizikai és örök. Éppen ezért a norma és értékek kérdéskörének feszültséggel teli folyamatában a válások és világnézetek demonopolizálásának végeredménye ugyancsak ambivalens. Egyszerre feltételez szabadságot és felszabadítást a tudatos választásra a tekintélynek történő engedelmesség helyett, ugyanakkor egyfajta *anómiás rettegésben* (BERGER–LUCKMANN 1966, 34–46. o.) végtelenül el

is bizonytalaníthat az orientációvesztés közepette, amelyben minden szabadságtörekvésünk egyszerre szerteillan az irracionálisban.

A keresztény egyház- és gyülekezetértelmezésen belül továbbá azt is figyelembe kell vennünk, hogy az egyház küldetése (*esse est missio*) ehhez a minket körülvevő világhoz szól. Az egyház elsősorban és kizárólag azért van, mert küldetése van (*in actu missionis*), és minden berendezkedése erre nézve létezik. Napjaink számos (egyházi) leegyszerűsítő és kategorizáló próbálkozása elakadni látszik: a biztonságosnak vélt irányok, például a fundamentális versus liberális fekete-fehér sémáinak megfeleltethető válaszok, amelyek elsősorban a körülményekhez igyekeznek alkalmazkodni, akár azzal összhangban, vagy éppen azt elutasító állásfoglalásokban. Az így felállított és sok esetben a kontextus bonyolultságát figyelmen kívül rekesztő szemlélődés olyan hamis elvárásoknak kezd el engedelmessé válni, amelyek a legtöbb esetben félelmeinkről tanúskodnak. Témánkkal összefüggésben gyakran nem másról van szó, mint a sorsunkat a vallásos egocentrizmusunktól átítatott és csapdába ejtő ekkleziogén neurozisékről. Amennyiben az egyház- és gyülekezetértelmezésünket és annak változásaira adott lehetséges válaszaink egy részét csupán a körülményeknek szolgáltatjuk ki – mostanában a hiányoknak, a neurotikus félelmeknek, az eluralkodó bizonytalanságnak, a kvantitív jellemzőket hordozó horizontális különbségeknek –, akkor a kereszténység könnyen egy szubkultúra önmaga ásta, elszigetelt vermében találhatja magát, és ez lesz egyetlen menedéke. Ebben a beszűkült helyzetben a tagadás olyan narratív indulati eszközzé válik, amely megfojtja a hit bizonyosságának megvallását, az igaz tanúságtételt (Róm 10,10) minden körülmény ellenére. Ilyen módon az élettől való félelmünk olyan dominanciához jut, amely felülírja az élet iránti hálaadásunkat, amiben a legfontosabb erőforrásunk az istenfélelem és -tisztelet. Erőforrások híján pedig csak a (gyakran fel nem ismert) narcisztikus triumfalizmus marad a menekülés útja, valamiféle kiismerhetetlen misztikumba ágyazott kétes értékű spiritualizmus, amelyben az Isten jelenlétében meg tapasztalható örömet (istentiszteletet és -félelmet) a mindent elfedő istenhiány táplálta démonikus, másoktól elszigetelő, magányba zárt büntudata váltja fel.

Ezzel szemben a kereszténység történelmi útjának bármely időszakát tükrönek is tekinthetjük, amelyben saját elhivatottságának kipróbáltságát (*dokimos*) szemlélheti akár inspirálólólag is, amelyben tudunk a bűnbe esett világról és ezzel járó felelősségünkről, és amelyben ennek ellenére is örömeinket, boldog bizonyosságot találhatunk, nem valamilyen illúziók diktálta varázslatos optimizmus szerint, hanem az Isten könyörületes, Jézus Krisztusban történő hozzánk fordulásában és velünk létében. Ilyen módon a hátlánk része lesz az öröm, amely nem kerül ellentétbe a bűn okozta valósággal és azzal a büntudattal, amely Isten fe-

lé fordít, hanem annak egy tónusává válik a megélt alázat közvetítésével. Mert ez az öröm alapvetően már nem rólam, rólunk szól, hanem ennek az örömnek a forrásáról: a mindenható Szentháromság egy, örök és igaz Istenről, aki újra kapcsolatba lép velünk. Ebben a vonatkozásban nem a vallásos büntudat tart fogságban, hanem felszabadításként élhetjük meg a rajtunk könyörülő Isten megváltó tetteit és ennek nyomán azt az integritást Jézus Krisztusban, amely teremtettségünk legmaghatározóbb eleme. Úgyis fogalmazhatunk, hogy korrelációba kerül a menny és a föld. Olyan tapasztalás ez, amelyben új értelmet nyerhetnek (*sub specie aeternitatis*) a körülöttünk és bennünk lévők.

A következőkben az egyház történelmi és üdvtörténelmi útjának összefüggésében a protestáns ekkleziológiai értelmezésnek azokat a hangsúlyait kívánjuk kiemelni az egyház jelzői közül (a Nicea-konstantinápolyi hitvallás alapján), amelyeket akár Isten egyetemes egyházának elhívottaira, akár az egyes gyülekezetekre vagy egyéni életünkre is alkalmazhatunk, és amelyek a legsajátosabb értelmük szerint mindenekelőtt krisztológiai tartalmúak. Itt különösen Pál apostol teológiai megközelítéséből a *szóma tou Khrisztou* fogalmára fókuszálunk, amely érvényes minden egyes gyülekezetre is. Ez a felismerés megerősítő volt a reformatori felfogás számára is, hogy a helyi gyülekezetek fontossága előtérbe kerüljön, mint ami teljes egyház- és életjele a Krisztus-testnek.

Az egyház, a gyülekezet és az egyén Krisztusban való részesedésének összefüggései

Az egyénnek a Krisztussal való kapcsolatát megelőzi egy korporatív identitás. Az egyház, a gyülekezet ontológiailag megelőzi az egyes hívő embert, akinek ebbe a Krisztus- és egyháztestbe kell beépülnie. Ebből következik, hogy aki Krisztusban van, az a gyülekezetben, az egyházban van. Ez a kapcsolat valóságos, és a Krisztus teljességéhez való tartozást jelenti: az ő megfeszített és megdicsőült testéhez tartozást. Részesedést jelent az ő szenvedéséből és dicsőségéből. Az Isten és ember oly sok módon megkülönböztethető valósága ugyanis kapcsolatba hozható. Ennek gazdagsága pedig éppen abban van, hogy saját identitásunk nem feloldódik, hanem fokozódik a Krisztusban. Kálvin a Krisztusban részesedés tanával ad értelmet a keresztény antropológiának, annak, hogy mit jelent embernek lenni, mit jelent Istennel és egymással közösségekben lenni. Kálvin minden panteista felhang nélkül az elsők között mutat rá arra, hogy az Istenben való részesedés olyan alapja az Isten és az ember közösségének, a *koinoniának*, amelynek közvetlen forrása az emberi élet Krisztusban történő részesedése. Isten Krisztusban teljesen részesévé vált a mi emberi valóságunknak, mert csak így részesedhetünk emberként az Isten valóságában a Szentlélek által. Az Istenben való

részesedésünk emberi létünk teremtésben kapott valóságához vezet vissza a *koinoniában* rejlő kölcsönösségre alapozva. A mai ember függetlenségre törető énje oldódik fel ebben a bensőséges közösségben, a *participatio Christi*ben. Ebben az összefüggésben válik életünk egyedüli céljává és eszközévé is a Szentháromság egy és örök Istenben való részesedés. A keresztyén élet hivatása és küldetése ebben a *koinonia*-lelkiségben teljesebbé válhat ki egyedül, és nyerheti vissza hiteles hangját, visszautasítva ezzel korunk individualista, a lelkiséget is privatizálni akaró tendenciáit, ami egyházi valóságunkat is számtalan módon kötheti gúzsba.⁵

Ebből adódóan az egyház minden tökéletlensége és tisztátalansága ellenére Jézus Krisztusban, a Főben egyesül. Azért nevezhetjük többek között szent és egyetemes egyháznak, mert Krisztus a szent, ő a megváltó. Erre nézve is megkerülhetetlen tétel, hogy az egyház a protestáns teológia megközelítésében, mindent megelőzően, a hit tárgya. A 16. századi református ekkleziológia nagyon világosan nyilvánította ki álláspontját az egyházra vonatkozólag. A *Második helvét hitvallás* XVII. részének 1–4. pontja a Szentírással igazolja, hogy Isten egyháza mint egyetemes, egyetlen és oszthatatlan rend áll a földön az emberek üdvösségéért. Isten Fia sereget gyűjt. Bizonyosságát adja továbbá, hogy 1. térben és időben csak egy közöséges anyaszentegyházról akar tudni; 2. kijelenti továbbá, hogy a földön küzdő egyház (*ecclesia militans*) sok részegyházból áll, amelyek mind az egy anyaszentegyház egységébe tartoznak; 3. végül pedig az egyház egységét nem a külső szertartásokban, törvényekben és rendtartásokban keresi, hanem az *egyetemes keresztyén hit igazságában és egységében* (Vö. *Második helvét hitvallás* 17).

A keresztyén hit egyetemes igazsága kétségen felülvé teszi, hogy az egyház Isten által választottak közössége (*coetus electorum*), Krisztus teste (*corpus Christi*), így az ő valósága és a szentek közössége (*communio sanctorum*) Isten népének közösségeként. Az egyházi szolgálatokra nézve Isten szolgálata adja a küldetése elsődleges irányát az Isten dicsőségére. Éppen ezért az egyház és Isten szolgálata nem szemlélhető csupán az emberi nézőpontból, a földi körülmények felől. Az Isten szolgálatában álló egyház vonatkozásában megkerülhetetlen szempontként áll előtünk az az eszkatológiai meghatározottság is, amely elsősorban Krisztusra irányítja a figyelmet, aki az idők végén jön vissza. Ez az eszkatológiai irányultság, amely a keresztyén hit elevenen lüktető alapja és reménysége, mindenkor

⁵ Vö. CANLIS 2010, 248–250. o. Lásd még Canlis kiemelésében: „Így, amikor az apostoloknak ezt mondja: »elmegey az Atyához, mert az én Atyám nagyobb nálam«, nem másodrangú isteni mivoltot tulajdonít magának, mintha örök lényege tekintetében alább való volna az Atyánál, hanem a mennyei dicsőség birtokában, a *híveket akarja részeseivé tenni e dicsőségnek*. [...] Kétségtelenül azért szállt alá hozzánk Krisztus, hogy minket az Atyához emelve egyben magához is felemeljen, hiszen ő az Atyával egy...” (*Inst* I. 13. 26.)

szembesíthet az ember végső rendeltetésével, hogy a földi élete után Krisztussal együtt minden teremtmény felett örökké uralkodjon (*Heidelbergi káté* 32), és „Istennel örökké való boldogságban élve őt dicsérje és magasztalja” (uo. 6). Ez az eszkatológiai szempont óvhat meg annak a romboló veszélyétől, hogy saját életünket vagy akár az egyház közösségének földi életét éppen annak végességére tekintettel abszolutizáljuk.

Az egyház szentsége

Témakörünkkel összefüggésben először az egyház szentségének kálvini meglátásaival kívánunk néhány fontosabb irányvonalat meghatározni. A *notae ecclesiae* (az egyház ismertetőjegyei) együttesen járulnak hozzá az egyház hitbeli valóságához. Az egyház szentségének értelmezésénél szembesülhetünk azzal a gyakorlati következménnyel is, amely nem hagyhatja figyelmen kívül az egyházban lévő bűn kérdését sem. Természetesen az egyház gyakorlati tapasztalatokkal is rendelkezik szentségére nézve. Ezek alapján, amikor az egyház bizonyosságot tesz szentségéről, akkor Jézus Krisztus megszentelő munkájáról tesz vallást. Amikor az egyház szembesíti magát hibáival, akkor sebezhetőségével realizálhatja a közösség és az egyéni élet színterén is a naponkénti megújulásának fontosságát. Ez a kettősség Kálvin egyháztanában is jól megfigyelhető. Kálvin az alábbiak szerint mélyíti el az egyház két dimenzióját: a látható és láthatatlan voltát. „[E]gyedül Istenre kell bízni az ő egyházának megismerését, aminek alapját az ő titkos elválasztása képezi.” (*Inst* IV. 1. 2.) Az egyház Isten kiválasztott népe, és így nem tehető az emberi ismeret tárgyává, ugyanakkor az egyház Isten kegyelmi eszköze is, amely láthatóan jelen van. Kálvin gondolkodásában Isten örök kiválasztásának hangsúlyja nem eredményezheti a látható és láthatatlan egyház egymástól való elválasztását. Az egyház ezért mindazok közössége, akik Jézus Krisztus mellett hitvallást tesznek. A Krisztusban hívőknek különösen is fontos, hogy a látható egyházhoz tartozzanak, mert így kerülhető el leginkább annak a veszélye, hogy az egyház látható és láthatatlan voltát kijátsszuk egymás ellen. Ennek megerősítéseként hangsúlyozta Kálvin, hogy a „[látható] egyháztól való elpártolás veszedelmes dolog” (*Inst* IV. 1. 4.). Az egyház közösségéhez tartozásunk erősítheti hitünket és bizonyosságunkat, hogy részesülünk az Isten által készített üdvösségből. A kálvini ekkleziológiában mindez a megbocsátás témakörében jut kifejezésre.

„Három dolgot kell tehát itt megjegyeznünk: először, hogy bármilyen nagy szentséggel is tűnjenek ki Isten fiai, mindazonáltal helyzetük olyan, hogy mindaddig, míg halandó testben lakoznak, a bűnök megbocsátása nélkül meg nem állhatnak az Isten előtt. Másodsor, hogy ez a jó-tétemény annyira az egyháznak a tulajdona, hogy azt csak

úgy élvezhetjük, ha megmaradunk a vele való közösségben. Harmadszor, hogy azt az egyház szolgálói és pásztorai közlik velünk vagy az evangélium hirdetése, vagy a szentségek kiszolgáltatása által, és hogy ebben tűnik ki leginkább a kulcsok hatalma, amelyet az Úr a hívők társaságára ruházott. Ezért jól meg kell gondolnunk azt, hogy kinek-kinek kötelessége, hogy ne keressük a bűnök bocsánatát, mint csakis ott, ahová az úr helyezte.” (Inst IV. 1. 22.)

Kálvinnál is jól felismerhető a kérdésben rejlő feszültség: egyfelől az egyház szentségét és tisztaságát helyezi előtérbe, és ennek alappilléreiként az evangélium hirdetését és a szentségek kiszolgáltatását jelöli meg mint az igaz egyház ismertetőjegyeit. A másik oldalon azonban pontosan meghatározza, hogy Isten népe ebben a földi életben soha nem lehet tökéletes közösség. Az egyházat jók és rosszak egyaránt alkotják. Ez nem téveszthet meg bennünket, és ennek alapján az egyházat nem határozhatjuk meg csak a tiszták közösségeként.

„Mert, amikor Isten engedékenységet kíván, ők ezzel nem törődve, önmagukat egészen átengedik a mértéket nem ismerő szigorúságnak. Mivel ugyanis nem hiszik azt, hogy egyház van ott, ahol nincs meg az életnek teljes tisztasága és épsége, a bűnök iránt való gyűlöletből elszakadnak a törvényes egyháztól, amikor azt gondolják, hogy az istentelenek csoportjától különítik el magukat.” (Inst IV. 1. 13.)

Kálvin egyházfelfogásában tehát nem osztja a puristák nézetét. Azzal is szembesülnünk kell, hogy az egyház nem egyszer nem képes betölteni hivatását. Kálvin különösen is óvatosságra hívja fel a figyelmünket a háló, a búza és a konkoly krisztusi példázata alapján. „Isten maga mondja azt, hogy az egyház egésze az ítélet napjáig szenvedni fog abban a bajban, hogy a gonoszok keveredésével megterhelhetik, hiába keresnek olyan egyházat, amely minden szennytől mentes volna.” (Uo.)

A *notae ecclesiae*, az igaz egyház ismertetőjegyei alapvetően két megközelítésben, *konstitutív* és *illuszratív* módon is értelmezhetők. Kálvin egyértelművé teszi, hogy a csak a konstitutív értelmezésnek lehet szerepe, amelyben különösen is hangsúlyos az egyházfegyelem, ha nem is úgy, mint önálló jegy. Éppen ezért a két döntő jelentőségű ismertetőjelnek mindenképpen meg kell haladnia illuszratív szerepét, mondván, hogy pusztán empirikus jelenvalóságuk még nem garantálja az igaz egyház jelenvalóságát. Az ige hirdetése a reformatori, kálvini tanításban kiegészül a tiszta (pure) jelzővel, és a szentségek kiszolgáltatása a helyes (recte), Isten igéjéhez hű meghatározással. Mindeközben a hit olyan elengedhetetlen alkotóelem, amely alapvetően determinálja az egyház valóságát.

Kálvin ekkleziológiája a lutheri és a puritán megközelítés között találja meg a nyugvópontot. Kálvin egyháztanában így a Luther által határozottan képviselt evangéliumi és krisztocentrikus álláspontoknak egyaránt érvényt tud szerezni, hangsúlyossá téve az egyház szentségét, ugyan-

akkor pragmatikus megközelítésnek is szerepet juttat, kiemelve a látható egyház valóságának fontosságát. Másrészt kifejezve: Kálvin egyidejűleg tartja szem előtt az egyház lényegi meghatározottságát (esse) és annak jólétét (bene esse) (vö. WALLACE 1959, 207. o.).

Kálvin teológiája a szentséggel összefüggésben is úgy áll előttünk, mint *complexio oppositorum*, egymásnak látszólag ellentmondó gondolatok sora, amelyek a Szentírás alapján mégis összetartoznak, ahogyan ezt Kálvin is hitte. Következésképpen az egyház szentségének kérdését annak fejében kell keresnünk és megtalálnunk.

„Neki [Istennek] magának kell egyházát igazgatni és kormányozni, neki magának kell abban elől járni és kitűnni, s hatalmat egyedül az ő igéje által kell gyakorolni és kezelni, mindazonáltal, mivel nem lakozik közöttünk látható jelenléttel, hogy akaratát saját szájával jelenthetné ki előttünk ebben – amint mondtuk –, az emberek szolgálata mintegy helyettes munkásságot vesz igénybe, nem úgy, hogy azokra ruhazza át saját jogát és méltóságát, hanem csak úgy, hogy azok szája által végezze az Ő maga munkáját olyanformán, mint ahogy a mesterember munkájának elvégzésére szerszámot használ.” (Inst IV. 3. 1.)

Kálvin tanításában tehát az egyházi szolgálat magának Krisztusnak a szolgálata az Isten népe körében. Bár Krisztus testileg nincsen jelen, de munkáját az ő igéje, szentségei (verbum visibilis) és Szentlelke által királyi tisztségéhez hűen végzi közöttünk. Így minden egyházi szolgálatnak az ige hirdetésétől és a szentségek kiszolgáltatásától egészen az oktatás és a diakónia szerteágazó területéig Jézus Krisztus felhatalmazása által, az ő nevében kell történnie. Ebben az *egység* és a *rend* érvényesülése – az Efezusi levél negyedik részének megfelelően – olyan elengedhetetlen feltétel, hogy egyenesen az egyház jóléte (bene esse) függ azok magatartásától, akikre ezt rábízta (Inst IV. 3. 2.).

Az Isten igéjére figyelő élet középpontjába így Isten kerül, következképpen mindaz, amit teszünk, Isten jelenlétében (coram Deo) történik. Az ige és az azt megelevenítő Lélek tudatára ébreszti a megigazított bűnös embert Isten jelenlétére az ő életében, és annak minden területét meghatározó jelentőséggel hatja át. Isten *gondviselésének* legnyilvánvalóbb értelmével szembesülnünk itt, amikor ilyen módon vagyunk képesek megragadni a teremtésben kapott istenképűségünk (imago Dei) értelmét, ahogyan erre a *Heidelbergi káté* hatodik kérdése és válasza is ráirányítja a figyelmünket. „Isten az embert jóvá és a maga hasonlatosságára, azaz valóságos igazságban és szentségben teremtette avégre, hogy teremtő Istenét igazán megismerje, szívből szeresse, és vele örökké tartó boldogságban élvén Őt dicsérje és magasztalja.” (*Heidelbergi káté* 6)

A hívő ember életének helyes folytatásában kulcsszerepet kap az önmegtagadás, amelyen keresztül megnyílik az út Isten áldásai felé. Önmagunk megtagadása nem lesz pusztán negatív folyamatok összessége, hanem meghatá-

rozóan Istenhez és felebarátainkhoz tartozásunk pozitívumaként kell értékelnünk. Ebben a folyamatban a keresztyén ember nélkülözhetetlen társa a Szentlélek, aki munkája által ismerteti meg Isten népével Krisztus értünk végzett szolgálatát és áldozatát, amellyel szüntelenül formálja az őhozzá tartozókat. Témánkkal összefüggésben az *Institutio* harmadik könyvében a kálvini teológia egyik kulcsfontosságú meghatározásával találkozhatunk.

„Nem kívánom azonban, hogy a keresztyén ember erkölcsi csak is az evangéliumnak és semmi másnak a bélyegét ne hordják magukon; bár ez magában véve óhajtan-dó és erre törekedni kell. Nem kívánom meg olyan szigorúan az evangéliumi tökéletességet, hogy hajlandó ne volnék keresztyénnek tartani azt, aki még erre el nem jutott. Mert így mindenkit ki kellene zárni az egyházból, minthogy nem lehet olyan embert találni, aki nagyon is távol nem lenne attól. [...] Tűzzük ki ezt a célt magunk elé, és egyedül erre irányítsuk igyekezetünket! [...] Nem lehet ugyanis Istennel olyan formán egyezkedni, hogy egy részét azoknak, amelyet igéjével élénk ír, elfogadjuk, más részét pedig, ha nekünk úgy tetszik, elmellőzzük. [...] Ne szűnjünk meg tehát azon lenni, hogy folytonosan előrehaladást tegyünk az Úr útján, és ne ejtsen kétségbe bennünket az eredmény kicsiny volta [...] mégsem elveszett munka az, ha a mai nap felülmúlja a tegnapi, csak őszinte egyszerűséggel tekintsünk kitűzött célunkra és törekedjünk a vég felé, ne hízelegjünk helyeslőleg önmagunknak és ne engedjünk gyarlóságainknak, hanem állandó kitartással arra igyekezzünk, mindig jobbakká legyünk, míg csak valódi jóságra nem jutunk, [...] amikor a test gyöngeségétől megszabadulva a Krisztussal való teljes közösségbe felvétettünk.” (*Inst* III. 6. 5.)

Végezetül a szentségre vonatkozó rövid elemzésünk összgezésképpen elmondhatjuk, hogy Kálvin egyszerre utasítja el és fogadja el a világot. Emlékeztet arra, hogy ezt a világot a bűn határozza meg, éppen ezért minden bája és kecsegtető ajánlata ellenére sem válhat soha végső és örök otthonunkká (*Inst* III. 9. 2.). Kálvin úgy beszél megvetéssel erről a világról, hogy az *eljövendő világgal* történő összehasonlításból nyeri alapját. Másfelől azonban Kálvinnál éppen olyan hangsúlyossá válik jelen világunk azon értelmezése is, amely azt Isten teremtéseként szemléli, amely már Krisztusban megváltást nyert. Mindezek alapján Kálvin világról alkotott képe pozitívnak mondható (*Inst* III. 10. 2.).

A keresztyén ember és egy gyülekezet elhivatottsága éppen a világ elutasításának és elfogadásának metszéspontjában keresendő és található meg. Ez az egész egyház közösségére kivetítve nem jelent mást, mint a múlttal való szembesülésben, a *communio peccatorumot* illetően folyamatos bűnvallást, a jövőre nézve pedig annak a hitét, hogy bűneink bocsánatot nyertek, ami már a *communio sanctorum* hite (vö. MOLTMANN 1977, 353–354. o.). Következésképpen amikor az egyház megvallja szentségbe vetett hitét, akkor arról tesz bizonyosságot, hogy Isten aka-

ratának megfelelően szentelődik meg Jézus Krisztusban. Amikor az egyház szembesül saját bűnösségével, akkor arra ébred rá, hogy a világ végezetéig szükséges a naponkénti megújulása. Ez az egyházi önismeret az egyház természetének olyan alapja, amelyen a látható egyház szentségének kritériumai állnak. Ma mindennél fontosabb, hogy az egyház megtalálja saját hangját, és ne fecséreje lehetőségeit és energiáit arra, amivel ügyeskedve adaptálhatja a gyorsan változó társadalmi kondíciókat. Belső megújulása alapvetően csak Krisztus lelkével, a Szentlélek munkája nyomán történhet, amiben az egyház és tagjai számára világossá válik minden körülmények között az Isten országának hatalma.

Apostoli egyház

Az egyház apostolisága a tradíció kétféle modelljére vezethető vissza (CULLMANN 1956): 1. a jeruzsálemi modellre, amely a történelmi folytonosságra épül (ApCsel 1,21kk); 2. a páli modellre, amelyben a történelmi folytonosság összekapcsolódik a Krisztus (lelki) jelenlétével. Ezzel találkozunk Pálnál az úrvacsora szereztetési igéjének bevezetőjében is: „*Én az Úrtól vettem...*” Az egyházi tradíció közvetítésével adja tovább Jézus szavait, amelynek közvetlen forrása az Úr Jézus marad, mint akitől minden nemzedéknek vennie kell a (látható) Igét (SZÚCS 2004).

Az egyház apostoli jelzője többek között az egyház missziói valóságára is rámutat úgy, mint ami Isten missziójának a része. Ez a misszió pedig minden tekintetben Isten (Jézus Krisztusban) elérkezett és eljövendő országának a jelentőségére irányul, ami gyakran jelent konfrontációt a világgal. Az egyház meghatározásánál az apostoli jelző a hitfolytonosságot is jelenti, ami több szempontból is lényeges. Egyfelől világossá teszi az egyház történelmi folytonosságát: „Isten Fia világ kezdetétől fogva annak végéig” gyűjti egybe a kiválasztottak gyülekezetét (*Heidelbergi káté* 54). Másfelől azt is meg kell állapítanunk, hogy az egyház önmagában nem cél, mert az csak az üdvösség, az Isten országa lehet. Az egyház mint Isten eszköze az ő kezében, missziójában töltheti be rendeltetését. Az a szolgálat, amely tehát ehhez a misszióhoz kapcsolódik, ebben a küldetésben nyerheti el végső értelmét, amely elválaszthatatlan Jézus küldetésétől, aki az Atya által rábízott munkát végezte el (Jn 14,7). Az ilyen lelkülettel végzett szolgálatról távol áll a teljesítménycentrikus szemlélet.

Az egyházat Isten igéje és Szentlelke hívja életre, ami alapvetően járul hozzá az egyház apostoli karakteréhez. Küldetésének így elengedhetetlen feltétele és mindig meghatározó része a *kérügma* (az evangélium tiszta hirdetése és a szentségek helyes kiszolgáltatása), amivel a szentek közösségébe von, és amivel már itt ebben a földi valóságban Isten országának elővételét teszi lehetővé. Isten

ezt csakis Krisztus jelenlétében garantálja az egyházban. Az egyház apostoli karaktere úgy töltheti be rendeltetését, mint ami a Krisztus evangéliumának hirdetésén keresztül ugyanannak a küldetésnek és isteni tekintélynek a részese, amely az apostoloké volt. Az egyház apostoli meghatározása egyben túl is mutat az egyházon Isten országára, amelyben az egyház eszkatologikus karaktere kerül előtérbe. Az egyház apostoli karaktere különösen is a tisztisgekkel összefüggésben Isten megváltásának és országának olyan tanúságtétele, amelyben az egyház tagjai úgy aktíválnak, hogy Krisztus tagjaiként igazán azok lehetnek, amire Isten rendelte el őket.

Összegzés: az egyház mint jel

Az egyházban számottevő kérdésként merült⁶ és merülhet fel az egyház jelként történő megközelítése. Az egyház eszkatologikus karaktere az egyház jelértékéhez mindenképpen hozzájárul mint a mi időnk és az örökkévalóság ideje közé helyezhető köztesség (*liminalitás* is egyben), hiszen Jézus Krisztus testet öltésében Isten örökkévalósága az emberi történelem idejébe érkezett meg. Jézus mennybemenetele után az ember Jézus megérkezett az Istennel való teljes közösségbe, ami az ember valóságának és egyben a mi földi időnknek az elfogadását is jelenti. Abban a közties időben, amely a földi idő és a Krisztus visszajövetele közötti időszakot jelenti, az egyház Krisztus testeként ebben az értelemben is az örökkévalóságra és Isten országának teljességére mutató jel (lásd *Heidelbergi káté* 49).

Eberhard JÜNGEL (1989) az egyház teljes valóságát olyan jelként fogja fel, amely Isten kegyelmének az elfogadása és színtere. Jüngel Luther Mt 28 alapján megírt prédikációjára utal vissza, ahol Luther a legbűnösebbnek a keresztény egyházat tartja (*peccatrix maxima*). Jüngel finoman árnyalja és értelmezi a lutheri megállapítást, amikor arra irányítja a figyelmünket, hogy az egyház nem saját egzisztenciáját illetően a legbűnösebb, szembehelezkedve egzisztenciájának azokkal a meghatározásaival, amelyeket az egyház jelzőként tartunk számon: egy, szent, egyetemes, apostoli. Az egyház éppen abból a szempontból bűnös tagjaira nézve, hogy ők éppen így igazolják vissza azt, aki megbocsát. Ebből következően a bűnbocsánat hirdetése elhívásunk és küldetésünk alapja. Itt válhat nyilvánvalóvá, hogy az egyház és a helyi gyülekezet Istent hirdeti-e, vagy bármilyen félreértésből magát reprezentálja. Jüngel nyilvánvalóan érzékelteti azt a protestáns dilemmát is,

hogy amennyiben az egyházat jelként fogjuk fel, akkor az mindig magában hordozhatja a bálványimádás veszélyét. Az egyház jelként való megközelítésében Jüngel leginkább az önmegvalósítás veszélyére kíván rámutatni a jelenlegi társadalmi viszonyokban.⁷ Ezen a ponton válik lényegessé – Kálvin nyomán is – a Szentháromság Istenben történő részeseződés a Jézus Krisztusban, amely a Lélek munkája. Az emberi szabadság teljessége áll előttünk Kálvin gondolataiban is, ami nem az individualitásunkra való utalást jelenti, hanem arra mutat rá, aki feltárja igaz (teremtett) mivoltunkat, identitásunkat. Minél inkább megéljük ezt egymásra nézve a Krisztusban, annál nagyobb mértékben leszünk részesei a Szentháromság egy Isten *koinoniá*-jának. Ebben a *közösségben* így nem másról van szó, mint arról a részeseződésről, amelyben Isten és az ember közös, folyamatos története bontakozik ki *Isten alászállásában, Jézus Krisztusban történő hozzánk érkezésében és az ő felemeltetésében*. Az egész keresztény élet ennek az alászállásnak és felemeltetésnek a Krisztusban megélt valósága (vö. CANLIS 2010, 1. fej.).

Az egyház így a Krisztusban megélt kegyelemnek a jele, amely Isten szeretetét hivatott kifejezni. Kifejezi azonban Isten önfeltárukozásában az ő sebezhetőségét is, a világ Isten elleni haragjában, az istentagadásban és istenárulásban. Éppen ezért az egyház és a gyülekezet legfőbb teológiai értelme a keresztre mutat, amely Isten szeretetét teszi nyilvánvalóvá az ő teremtett világa számára. Krisztussal meghalni és Krisztusban feltámadni: ez egyszerre jelenti a Krisztusban való részeseződésen keresztül az egymással való közösséget is. A pusztán individualitás nem lehetséges, az egyén számára a „másik” létezése határ, és e határ elfogadása Krisztus-esemény – ahogyan Bonhoeffer mutat rá erre a *Sanctorum Communio* című művében. A meghalásunk Krisztusban és a feltámadásunk Krisztusban tehát alapvetően határozza meg keresztény egzisztenciánkat Jézus Krisztus követésében. Ez, bonhoefferi értelemben, az ára a tanítványságunknak.

„A kereszt nem vesződség és nehéz sors, hanem kizárólag a Jézus Krisztushoz kötésből származó szenvedés. A kereszt nem véletlen, hanem szükségszerű szenvedés. [...] Kezdetből fogva készen áll, csak fel kell emelni. Viszont hogy senki ne gondolja, neki magának kell valamilyen keresztet keresnie, szenvedést önkényesen felkutatnia, azért mondja Jézus: mindenkinek el van készítve a keresztje – Istentől megállapítva és kiszabva” – írja BONHOEFFER (2007, 68–69. o.).

Mindezeknek az összefüggésében az egyház és gyülekezeti életünk jelene és valósága úgy lehet a kegyelem helye, mint amiben a hívők közössége megértette a történelemben, a társadalomban az Istentől nyert kegyelmet, mint ami az egész életüket és szolgáltatukat meghatározza. Mind-

⁶ Cyprianus az egyház egységét olyan jelnek látta, amelyben Krisztus és Isten egyetlensége jut kifejezésre. (Lásd Cyprianus: 39. levél, in: *Szent Cyprianus levelezése*, 236–239. o.) Luther az egyházat Isten egyetlen igaz szentsége (*signa sacramentalia*) jeleként látta, mint amely az emberiségben megnyilvánuló isteni cselekvésre mutat.

⁷ Uo. 210. o.

az, amit jól vagy rosszul tesz, erre a kegyelemre történő válasz abban a történelmi és látható valóságban, amelyben az egyház él. Az egyház hite elválaszthatatlan a Szentháromság egy Istentől, akiben és aki által lehetünk egyek Jézus Krisztussal, az ő halálával és feltámadásában történő egyesülésben, a Szentlélek hatalma által.

Hivatkozott művek

- BAUDRILLARD, Jean 1997. *A Rossz transzparenciája*. Balassi Kiadó, Budapest.
- BAUMAN, Zygmunt 2007. *Consuming Life*. Polity, Cambridge – Malden.
- BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas 1966. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, New York.
- BONHOEFFER, Dietrich 2007. *Követés*. Ford. Böröcz Enikő. Luther Kiadó, Budapest.
- BRUNNER, Emil 1953. *Das Ewige als Zukunft und Gegenwart*. Zwingli-Verlag, Zürich.
- BRUNNER, Emil 2002. *The Misunderstanding of the Church*. 2. kiad. Ford. Harold Knight. Lutterworth Press, Cambridge.
- CANLIS, Julie 2010. *Calvin's Ladder. A Spiritual Theology of Ascent and Ascension*. Duke University, Durham.
- CULLMANN, Oscar 1956. The Tradition. In: uő: *The Early Church. Studies in Early Christian History and Theology*. Westminster, Philadelphia. 55–99. o.
- ELIADE, Mircea 1996. *A szent és a profán*. Európa, Budapest.
- GENNEP, Arnold van 1909. *Les rites de passage*. Émile Nourry, Paris.
- HARVEY, Barry A. 1999. *Another City. An Ecclesiological Primer for a Post-Christian World*. Trinity Press International, Harrisburg.
- HOLLINGHURST, Steve 2010. *Mission Shaped Evangelism. The Gospel in Contemporary Culture*. Canterbury Press, Norwich.
- JAMESON, Fredric 1997. *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája*. Józsefvárosi Műhely Kiadó, Budapest.
- JÜNGEL, Eberhard 1989. The Church as Sacrament. In: uő: *Theological Essays*. Szerk. J. B. Webster. T & T Clark, Edinburgh. 191–213. o.
- KÁLVIN János 2014. *Institutio. A keresztyén vallás rendszere*. Ford. Buzogány Dezső. Kálvin János Kiadó, Budapest.
- KÄRKKÄINEN, Veli-Matti 2002. *An Introduction to Ecclesiology, Ecumenical, Historical and Global*. InterVarsity Press, Westmont.
- MAN, Paul de 1986. *The Resistance to Theory*. Manchester University Press, Manchester.
- MOLTMANN, Jürgen 1977. *The Church in the Power of the Spirit*. SCM Press, London.
- OTTO, Rudolf 1997. *A szent*. Osiris, Budapest.
- ROBERTS, Alexander – DONALDSON, James 1981. *The Ante-Nicene Fathers*. 5. köt. Eerdmans, Grand Rapids.
- Szent Cyprianus levelezése. Ford. Szabó Ádám. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2014. (Ókeresztény Örökségünk 19.)
- SZÜCS Ferenc 2004. A katolicitás gondolatának fejlődése a teológiatörténetben. In: uő: *Tükör által*. Théma Protestáns Tanulmányi Kör, Budapest. 63–73. o.
- TAYLOR, Charles 2007. *The Secular Age*. Belknap Press, Cambridge.
- THOMASSEN, Bjørn 2014. *Liminality and the Modern. Living through the In-Between*. Farnham–Vermont, Ashgate.
- TURNER, Victor 1967. Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage. In: uő: *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Cornell University Press, Ithaca–London. 93–111. o.
- TURNER, Victor 1969. Liminality and Communitas. In: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Aldine de Gruyter, New York. 94–130. o.
- TURNER, Victor 1974. Passages, Margins, and Poverty. Religious Symbols of Communitas. In: *Dramas, Fields, and Metaphors*. Cornell University Press, Ithaca–London. 231–271. o.
- TURNER, Victor 1997. Liminalitás és communitas. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris – Láthatatlan Kollégium, Budapest. 51–63. o.
- WALLACE, Ronald S. 1959. *Calvin's Doctrine of the Christian Life*. Oliver and Boyd, Edinburgh.

Isten szolgái „bevetés” közben

Bevezetés a liturgikus magatartás témájába III. Liturgikus tárgyak és használatuk

■ HAFENSCHER KÁROLY

Helyek

Isten házában minden hely, minden tárgy, minden berendezés prédikál. Mondanivalójukat érteni, megértetni kell, és folyamatosan figyelembe kell venni. Az oltár önmagában egy asztal (mensa), amely az egyház története során többnyire nagyobb építménnyé formálódott. Többféle szimbólumot ötvözött magába: az áldozat helyeként, a megemlékezés helyeként, az Úr asztalaként egyaránt szolgált. Hol az asztalformát tartották meg, hol pedig a koporsóformát, amely visszaul a korai kereszténység többjelentésű gyakorlatára: a katakomba-istentiszteletekre, ahol nem csak az üldözés előtti bujdosásban vonultak félre. A katakombákban mártírjaikra is emlékeztek, hiszen a közösség hite a mártírok tanúságtételére is épült, s a mártírok sírhelye nemcsak emlékhely volt, hanem az elvetett búzaszem helye is... A liturgiátörténet részeként leírt oltártörténetek arról tanúskodnak, hogy sokféle módon próbálta Krisztus népe kialakítani a szentélyt. Praktikus és teológiai szempontok mindig közrejátszottak, de a közösség hitvallását, tanítását is tükrözték. Így formálódtak az oltár építményei és berendezései, az igehirdetéként is értelmezhető szobrok és képek sora, a funkcionális és díszítőelemek mindegyike.

Számunkra, evangélikusok számára az oltár az imádság, az ige, a Krisztussal való úrvacsorai asztalközösség és az áldás helye. Egyházunkban mindkét alapforma megtalálható: a) az oltár, amely előtt a liturgus forog, hiszen az oltárasztal a falhoz vagy az oltárépítményhez közvetlenül csatlakozik; és b) a körbejárható oltárasztal, amely mindkét oldalán használható, sőt a szó szoros értelmében körbejárható, körbeállható. Az elsőnek értsük jól a jelentését: az oltár felé fordulva a liturgus a gyülekezet nevében szól Istenhez imádságban, „kifelé” (ad hominem) pedig az Isten nevében szól (ige) a gyülekezetnek. A második esetben Krisztus szavát hirdetve („...aki titeket hallgat, engem hallgat...”) áll az asztal egyik oldalán, és jelképesen körbeveszi az Úr asztalát az egész gyülekezet. Így „a Krisztus-test családjában” összetartozva hirdeti az evangéliumot és a gyülekezet körében vezeti az imádságot. Mind a két használati módot tudatosítsuk a liturgikus szolgálat során.

Az oltár használata a már ismertett liturgikus alapszabályok szerint zajlik. Minden, amit ott tesz a liturgus, természetesen és ünnepélyesen történjék – a tartalomhoz a forma elve alapján. Krisztus jelenlétében áll a liturgus az oltárnál. Amit tesz, az Atya, Fiú, Szentlélek nevében teszi,

amit hirdet, az Isten teremtő, életet fenntartó és üdvösségre vezető igéje. Akinek asztalához hív, az az élet kenyérében és italában önmagát kínálja; akinek áldását továbbadja, a mindenség Ura, aki mindenható szavával értéket teremtve bennünk indítja útra gyülekezetét a templomból a hétköznapokba. Ennek megfelelően mozogjunk vagy álljunk, szólaljunk meg vagy hallgassunk. Így álljunk az Isten elé vagy viszonyuljunk a testvéreinkhez, Krisztus népéhez. Ez alázatot, tiszteletet, emelkedettséget kíván, magasfeszültséget, megtisztelő isteni mandátumot hordoz. Isten azonban az élet Istene, s bár színe előtt Mózeshez hasonlóan le kell vennünk a sarunkat, hiszen szent hely az, ahol állunk, mégsem életidegen, a földi valóságtól távoli. Ezért várható el a természetesség. Ha Isten vállalta az inkarnációban, hogy emberré lesz, akkor nekünk is vállalnunk kell, sőt programként meg kell valósítanunk az emberközeliséget, s ez a liturgiára is vonatkozik. Nem életidegen rítus, titkos szertartás zajlik a keresztény istentiszteleten, hanem az Élet ünnepe – az Élő jelenlétében.

Ugyanakkor megtiszteltetés és magas pozíció Isten népének szószólójává válni. Így állunk a gyülekezet előtt, képviseljük és odavisszük a gyülekezet imádságát Isten elé.

A szószék az igehirdetés kiemelt helye. Központi helyet foglal el a kétfókuszú istentiszteletet befogadó evangélikus templomtérben. Tartalmi szempontból is kiemelt helye van, és akusztikus szempontból is. Néhány helyen gyülekezetközeli, minimális kiemeléssel építették a szószéket. Ennek nagy előnye, hogy az igehirdető közvetlen kontaktust élhet át a gyülekezettel, és csak praktikus mértékben emelkedik ki az igehallgató gyülekezetből. Néhány helyen igen magasra került a szószék (Vadosfa, békéscsaba Nagytemplom stb.). Ennek részben teológiai jelentősége van: felnézni az igére, részben pedig praktikus oka van: a karzaton ülő gyülekezet is láthatja az igehirdetőt, és viszont. A szószékre való felmenetel így is, úgy is feladatot jelent. Ha a szolgálattelévő idegen helyen prédikál, istentisztelet előtt feltétlenül próbálja ki a fel-le közlekedést. Meg kell ismerni az adott szószék mozgásterét, mennyit léphet benne előre vagy hátra az ember. Meg kell tapasztalni a szószék stabilitását is, hogy bármilyen mozgás ne okozzon zavart az igehirdetői szolgálatban. Minden szószék más érzetet biztosít az ott megszólaló számára. Egyrészt annak terén, hogyan támaszkodhat, mit foghat meg, mihez ne érjen. A lámpa, a mikrofon vagy más segédeszköz ki- és bekapcsolásával is tisztában kell lenni ahhoz, hogy minden

gördülékenyen történjen. Meg kell ismerni, meg kell szokni a szószék mellvédjének a magasságát is. Azt, hogy mennyit takar a lelkészből, azt, hogy mi az, amit el tud a mellvéd felső részén helyezni (könyvek, szemüveg stb.). Magasító dobogót csak akkor helyezünk el a szószéken belül, ha nem túl alacsony a mellvéd. Jól kell rögzíteni a szószékterítőket, akár a mellvédről lógnak le, akár a bibliartóról. A szószék világítását úgy kell beállítani, hogy ne a lelkészt világítsa meg, ne is világítson a lelkész szemébe, de jól láthatóvá tegye az írást. Ugyanakkor nem vakíthatja a templomtérben ülőket, sem közvetlenül a szószék alatt, sem távolabb, sem pedig a karzatokon.

Ki kell próbálni – ahogyan erről a megszólalást ismerető fejezetben írtunk – a szószék akusztikáját, hogyan hangzik, mennyi hang jön vissza, milyen a visszhang, vagy mennyire „száraz” az akusztika. Ha mikrofonos hangerősítő van, azt is úgy kell beépíteni, hogy ne zavarja a megszólalót, s ne jelentsen hangi problémát, ha a lelkész a szószéken elmozdul a mikrofon közvetlen közeléből. Az olyan templomokban, amelyekben a lelkésznek három irányba kell beszélnie (Pilis, Kiskőrös, Orosháza evangélikus templomai stb.), különösen is fontos, hogy akár több mikrofon beállításával lehetővé tegyünk a több oldalra célzott megszólalást.

Az *ambó* a kezdetektől fogva fontos berendezés a keresztény liturgia világában. Ma a magyarországi evangélikus gyakorlatban újra szerepet kapott az az oltár közelében álló, nagyjából a gyülekezettel egy szinten elhelyezkedő olvasópult, amely többféle liturgikus és liturgiát kiegészítő eseménynek ad helyet. Kisebb létszámú istentisztelet esetén a lelkész nemegyszer kihagyja azt, hogy felmenjen a szószékre, és inkább az olvasópulttól tartja az igehirdetést. Az igehirdetésnek azonban csak kivételesen legyen helye az ambó.

Az ambó segítségével három helyre oszlik a liturgikus tér változatos és tudatos felhasználása. Az imádság, a szentségek és az áldás helye az oltár. Az igehirdetés helye a szószék. Az ambónál történik a köszöntés, az igeolvasás, a hitvallás elmondása, a hirdetések, valamint az oratio oecumenica imádkozása, ha azt többen olvassák (illetve ha laikusok olvassák). Az ambó előnye a gyülekezet közelsége, hogy az egyszerűbb megszólalásoknál takarja a megszólalót (egyfajta védettségerzést ad), és egyszerre helye a laikus és klerikus szolgálatnak.

A *keresztelőmedence* helye a templomokban nagyon eltérő. Volt, amikor a templomhoz külön keresztelőkápolnát (baptisteriumot) építettek. A korai időkben a templom nyugati (fő-)bejáratánál helyezkedett el a keresztelőmedence, hiszen a templom főhajójának útja a templomkaputól az oltárig az életutat jelezte: a kereszteléstől a Krisztus asztalához való érkezésig, sőt tovább az utolsó ítélet napjáig (hiszen a korai szentélydíszítésekben megjelenik a Pantokrator, a mindenható Krisztus, aki eljön ítélni élőket és holtakat, és „*uralmának nem lesz vége*”. S mivel a templom keletelve

volt, az oltár feletti ablakban jelent meg a felkelő nap, azaz Krisztus fénye, ezért ez a pont a feltámadás, az új élet, a Krisztussal való végső találkozás helye volt. Ezzel szemben az út másik végén, a templom főbejáratánál, a nyugati kapunál ott állt a keresztelőmedence, mint amely Isten gyermekei életének indulópontja. Ez a tájolás a krisztusi fordított utat is jelképezte: nem napkeletről tart az élet napnyugtáig, és azután véget ér, hanem a halálból tart az élet felé, nyugatról, a naplemente, a vég világából tart kelet felé az új nap, az új teremtés felé, Krisztus felé és hozzá érve.

A keresztelőmedence később került előre, az oltártér közelébe, ahol így a két szentség közelségét és összetartozását fejezi ki: kereszttség és úrvacsora összefüggenek. Sőt az ige és a két szentség így egyfajta tengelyt alkot. A keresztelőmedencét – bárhol is áll a templomban – körüljárhatóvá kell tenni. A keresztelést végző liturgus úgy álljon, hogy szembefordulhasson a szülőkkel és a keresztelendő gyermeket tartó keresztzülőkkel. A keresztelőmedencét ne terítsük le, ne díszítsük külön virággal.

Külön téma a keresztelési igehirdetés ügye. A homiletikák önállóan tárgyalják a szentségek kiosztásakor tartott igehirdetést mint külön műfajt és speciális feladatot. A keresztelési igehirdetést a lelkész az oltártól mondja, a család ekkor már az oltár előtt áll.

Az édesanya megáldása – a régi „egyházkelés” – fontos teológiai és pasztorációs szerepe mellett ma különösen is hangsúlyos, hiszen a mai felborult értékrendű világban az anya szerepét újra hangsúlyozni és újraértelmezni kell. Ne maradjon el az édesanya megáldása akkor sem, ha a teljes család megáldásával zárul a keresztelés rendje. Ebben az esetben is kapjon hangsúlyt az édesanya jelenléte, szolgálata. (Gyermekeivel térdeljen le az oltárhoz – ebben a lelkész segítsen!)

A családalás a keresztelés utáni liturgikus szakasz fontos része. Miután lezajlott a keresztelés teljes szertartása, a liturgus a családot (az esetleges idősebb testvérekkel együtt) kéri, hogy térdeljenek az oltár elé. Itt kötött szövegű áldás hangzik el, amely kiegészíthető néhány személyes mondattal. A család minden tagját együtt, kézrátétellel áldjuk meg. Lehetőség van – utalva a reménységre, hogy a megkeresztelt gyermek naponkénti imádsága lesz – a Miatyánk közös elmondására is.

A keresztzülők fontos szerepet játszanak a szertartás során. Nemcsak a kérdésekre adott válaszokban vesznek részt, hanem a a gyermeket is ők tartják keresztvíz alá, s ekkor fontos ígéretet tesznek a gyermek lelki kísérésére és gondozására. A keresztelési liturgia végén a család megáldásakor lehetőség van megszólítani a keresztzülőket, és az oltárról meggyújtott keresztelési gyertyát átadva arra biztatni, hogy évről évre emlékezzenek meg keresztgyermekük életének e döntő mérföldkövéről, a keresztelésről. (Az átadásra kerülő gyertyán lehetőleg legyen „cseppfogó”) A keresztelés végén kerül sor a keresztelési emléklap átadására.

Könyvek

Ez is látszólag mellékes és nagyon egyszerűnek tűnő téma. Mégis érdemes elgondolkodni a részleteken, s kialakítani egy jól begyakorolt liturgikus magatartást. A liturgia előtt a könyvek szempontjából is be kell rendezni a liturgikus teret. Elhelyezni a Bibliát az oltáron, úgyszintén használati helyére tenni az *Agendát* vagy a *Liturgikus könyvet*, kitenni a hirdetőkönyvet a szószékre vagy az olvasópultra.

Az istentiszteletre bevonuló szolgálattevők legfeljebb egy könyvvel a kezükben vonuljanak be, s ne tartsanak hónuk alatt egy kisebb könyvtárat. Ugyanez érvényes a kivonulásra.

A szertartáson használt könyveket ne a szolgálat kezdetén, a gyülekezet számára is láthatóan kezdjük el lapozni s a felolvasandó szövegeknél bejelölni. Ez készületlenségről árulkodik. A gördülékeny liturgiához az is hozzátartozik, hogy a könyvjelzőkkel „betaníjtuk” a könyveinket. Lehetőleg legyen minden liturgikus szolgálati helyen (szószék, oltár, ambó és papi pad) egy-egy énekeskönyv.

A Bibliában tartott igehirdetési vázlatra vigyázzunk. Olyan kartonra/papírra készüljenek a feljegyzések, hogy azt ne fújhassa el a szél vagy a huzat. Rendezett, jó állapotban lévő könyveket vigyünk az istentiszteleti szolgálatra. A szakadozott, megtépázott Biblia, *Agenda* vagy hirdetőkönyv nem a szorgalmas használatról, hanem a rendetlen, hanyag kezeléstről, sőt igénytelenségről tanúskodik. (A Bibliát, *Agendát*, *Liturgikus könyvet* időnként cserélni kell, vagy könyvkötővel újrakötetni!)

Szép szokás, érdemes megfontolni a bevezetését, ahol lehet: az oltáron zárt Bibliát tartunk, s a liturgus az istentisztelet kezdetén, miután bevonult, és főhajtásnyi imádságra megállt az oltárnál, jól láthatóan kinyitja az oltáron lévő Szentírást. Amikor az istentisztelet véget ér, az áldást követően, a kivonulás előtt ugyanilyen látványosan bezárja az oltári Bibliát. Ez is jelkép, hiszen számunkra a Biblia nem dísz az oltáron, hanem használati tárgy, amelyet az istentiszteleten olvasunk, forgatunk, használunk.

Harangok

A harangot megszemélyesítő középkori mondás így szól: „Az élőket hívogatom, a holtakat búcsúztatom, a villámokat megtöröm” (*Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango*). A harangok sajátos nyelvű hírforrások. Mindenekelőtt jelek akarnak lenni a világ zajában – messze hangzó szavukkal Isten közelségébe hívnak. Hívják az élőket és odabocsátják az elhunytakat. Tűz jelzésére is használták a harangszót. Segítségével jelezték az idő múlását.

A harangozásnak megvolt a részletes, pontos, kifinomult rendje. Üzenetéből értették az emberek, mikor induljanak és mikor érkezzenek az Isten házába. Mikor emeljék le kalapjukat és kulcsolják imára kezüket a mezőn. Mikor

kezdjék a napot (imával), és mikor fejezzék be a napot (ismét csak imával).

A halottak „kiharangozásának” nyelve is tanulságos: a harangok kiválasztásából, használatából, a harangozás időtartamából, sűrűségéből minden fontos információt meg lehetett szerezni. Tudható volt, hogy férfi vagy nő az elhunyt, idős vagy gyermek, házas-e vagy egyedülálló.

A kis harang megszólalásából tudták az otthonmaradtak, mikor mondja a gyülekezet az Úrtól tanult imádságot, s így távolról is be lehetett kapcsolódni a közös imádságba. A harang jelezte a győzelmeket és a veszteségeket. A harangozás kultúrája kezd eltűnni, pedig a harangok tudatos használata a gyülekezeti élet formálásában fontos szerepet játszhat. Érdemes hát felkutatni ennek hagyományait, újraéleszteni már elfeledett szokásokat, s tartalmat adni a harangozás rendjének. Ha ez megtörténik, szükség van a gyülekezet tanítására is!

Legyen felelőse a gyülekezetben a harangozásnak is. Nem jó, ha ezt is a liturgus/lelkész felügyeli. Tanítsunk be embereket erre a szolgálatra, akik felelősen végezhetik ezt a munkát a későbbiekben – így is sajátjuknak tekintve a gyülekezetet és annak szolgálatát.

Ma már mindenütt elektronikusan üzemelő harangokat hallunk. Beszabályzásukra érdemes nagy figyelmet fordítani. A kézzel húzott harangoknak azonban többnyire szebb a hangja.

Sokak számára kérdés – hiszen Magyarországon többségében katolikus keresztények élnek –, hogy nagypénteken és nagyszombaton harangozzunk-e.

Szent edények

Úrvacsorai edényeink – tartsuk különös becsben őket! Az úrvacsorai edények többnyire nemesfém-ből készülnek. Mivel a nemesfém és az alkohol találkozása dezinficiál (fertőtlenítve csökkenti a fertőzésveszélyt), lehetőleg kerüljük a kerámiából vagy más anyagból készült kelyhet, illetve kegyeszerket (ezek használata ugyanis veszélyes lehet, hiszen nem tudja a liturgus megfelelően tisztítani). Sok esetben rézre vagy valamilyen ötvözetre futtatnak ezüstöt vagy aranyat. Ezek tisztán tartása speciális technikát igényel, de megéri a megfelelő – szakember által ajánlott – fémtisztítót használni, nehogy tönkretegyük értékeinket. (Ilyen szerek kaphatók a hivatalos kegytárgyboltokban például Budapesten, Nyíregyházán stb.)

A *cibórium* jól zárható tetejű edény, a szertartásig ebben tároljuk az előkészített ostyát. Zárhatósága fontos, hogy ne piszkolódjon, porosodjon be vagy romoljon meg az ostya a tárolás során. Nagyobb létszámú úrvacsorázó gyülekezet esetében a cibóriumból is lehet osztani az ostyát.

A *paténa* az a lapos nemesfém tálka, amelyre a szerzési igék mondása (konszekráció) előtt kihelyezzük az ostyát.

Jó, ha van úgynevezett konszekrációs ostya, amely háromszor-négyszer nagyobb, mint a kiosztásra kerülő ostya (ma már hazánkban is számos helyen beszerezhető). Ezt a gyülekezet távolból is jól látja („Íme, megváltásunk szent titka...”), ugyanakkor alkalmas arra, amit számos gyülekezeti lelkész gyakorol, hogy a szerzési igében a kenyértörés szavához érve maga is megtöri az ostyát, s ezt a gyülekezet jól látja és hallja.

(A liturgia végzése közben is történhetnek kisebb bal esetek. Ilyen, amikor a lelkész kezéből vagy a paténáról a földre esik egy ostya. Mivel konszekrált ostyáról van szó, méltó módon vegyük fel és tegyük vissza az oltárra. Higiéniai okok miatt már ne adjuk oda gyülekezeti tagnak, de – ahogy a megmaradt úrvacsorai borral is – tisztelettel és méltósággal bánjunk vele.)

Evangelikus tanításunk szerint az anyag (kenyér és bor) és az ige együtt adja a szentséget. Ebből sokan arra a következtetésre jutnak, hogy az „úrvacsorai maradékkal” nincs külön feladatunk, hiszen ott már nincs jelen az ige, tehát a kenyér és a bor többé már nem Krisztus teste és vére. Ez áll annak hátterében, hogy sok esetben végig sem gondolják, hogy mi a teendő, s mi méltó ahhoz a kenyérhez és borhoz, amely előzőleg még Krisztus testének és vérének része volt. Mivel nem képviseljük a transzszubsztanciáció tanát, az anyag nem lényegült át, „használaton kívül”, a liturgiát követően többé nem az, ami a liturgiában volt. Ennél azonban bonyolultabb a kérdés. Ha az a kenyér és a bor jelen volt az úrvacsora liturgiájában, akkor a maradékával is illik méltóképpen eljárni. Bizonyára számos helyi gyakorlat alakult ki, amelynek van teológiai megfontolt alapja. A megoldást nem kell túlbonyolítani. Egyrészt a lelkész tanulja meg kiszámolni, nagyjából mennyi ostyára és borra van szükség. (Ez egy tapasztalt lelkész esetében és ismert gyülekezet környezetében jól „kalibrálható”). Inkább kevesebbet számoljon, s ha kell, még két „kör” között is tud konszekrálni. A lelkész úgy gazdálkodjon a borral, hogy ne sok maradjon, s ami megmarad, azt az utolsó körben igya ki a kehelyből, akkor is, ha ez több korty lesz.

Egyházunkban több helyen elterjedt, de nem engedélyezett a „kiskelyhes” (külön kelyhes) úrvacsoráztatás. (Kivételt jelent a jelenlegi járványhelyzet.) Ez nem felel meg Urunk eredeti szándékának, és nem építi a közösséget. Megfelelően tisztán tartott kehellyel – járványmentes időben – meg lehet előzni minden fertőzést. Ehhez azonban fontos megfelelő tisztítókendőt használni. Nagyon határozottan, a kehely peremét egyszerre kívülről-belülről törölve kell használni a kendőt úgy, hogy a liturgus az ujján minden úrvacsorázónál „továbbpörgeti” a kelyhet és a kendőt. Minden egyes úrvacsora-osztási körnél új kendőt használjunk. Istentisztelet után pedig fertőtlenítővel és fehérítővel mossuk tisztára az úrvacsorai kendőket. Mindig legyen az úrvacsorához elegendő kendő kitéve.

(Itt jegyezzük meg, hogy járványmentes időszakban is a liturgus minden kiosztási kör után egy előre elkészített fertőtlenítőkendővel törölje meg a kezét, különösen is az ujjait – akkor is, ha ügyelt arra, hogy ne érjen az úrvacsorázók szájához, bőréhez.)

Az úrvacsorához megfelelő minőségű, vegyszerekkel nem manipulált, tiszta bort használjunk. Általában fehérbor kerül az Úr asztalára, de vannak vidékek, ahol vörösbor használnak az úrvacsorához. (Ez külön feladatot jelent a törlőkendő tisztításánál.) Egyházunkban nem használunk sem gyümölcsbort, sem szőlőlevet az úrvacsorához. Az utóbbi különleges esetben megengedhető: alkoholbetegségben szenvedő embereknél (nem minden esetben) lehet indokolt alkoholmentes szőlőlé használata. Erre külön fel kell készülni.

A *keresztelőkancsó* többnyire nemesfémből készült kicsiny kancsó, amelybe a keresztelés előtt a vizet bekészítjük. A keresztelőkancsóhoz többnyire egy ugyanolyan anyagból készült *tál* is tartozik. A víz legyen langyos, hogy a gyermek keresztelesekor a leöntés ne jelentsen kellemetlenséget, és ne járjon a megfázás kockázatával. Télen a hideg templomban az istentisztelet elején melegvizet tegyünk a kereszteleési kancsóba, így a keresztelés idejére az már langyossá hűl.

A keresztelés pillanatánál – ezt előzetesen meg kell beszélni a családdal – úgy kell a keresztszülőknek tartani a gyermeket, hogy a víz a fejét érhesse. Ehhez a gyermek fejét ki kell szabadítani a pólyából, sapkából vagy más olyan ruhadarabból, amely akadály lehet. (Több szempontból sem jó, ha ezek vizesek lesznek.)

Háromszori öntésnél figyeljünk arra, hogy elegendő és lehetőleg egyforma mennyiségű legyen az öntött víz. Minden egyes öntésnél külön mondjuk az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevét. Leöntés helyett ne gyakoroljuk a keresztvízbe mártott ujjal három kereszt rajzolását a gyermek homlokára. Még akkor sem, ha a gyermek mozog, vagy csak a fejét mozgatja, s akkor sem, ha hideg van a templomban. A kereszttrajolás a keresztelés (keresztvízzel leöntés) és az azt követő áldás után lehetséges. Ősi keresztény gyakorlat – ahol erre a keresztelőmedence alkalmas – a kézzel merített keresztvízzel való leöntés.

A megkeresztelt gyermek fejét egy arra előkészített kendővel óvatosan, finom mozdulattal megtöröljük. Ügyeljünk arra, hogy tiszta, fehér kendő legyen készenlétben. Ezután többnyire kézrátétellel megtörténik az áldás.

A keresztelőkancsó és -tál megfelelő fémtisztító szerekkel tisztán tartható és tartandó.

Berendezési tárgyak

Az oltáron szépen és jó rendben helyezzük el annak „berendezési tárgyait”. (Ez nem jelent feltétlenül hagyományos szimmetrikus elhelyezést, hogy ti. középen a kereszt,

mellette gyertyák jobbról és balról, azok mellett vázák virágokkal, középen a nyitott Biblia stb. Lehetséges aszimmetrikus elhelyezés, de bármilyen rendhagyó berendezkedést jól vizsgáljunk meg esztétikai és ha kell, teológiai szempontból.)

Minden evangélikus oltár legfőbb tartozéka a *feszület*. Nem üres kereszt, hanem korpuszos feszület, amely Krisztus megváltó halálát hirdeti. Ez az evangélikus templom elhagyhatatlan kelléke, amely pusztá jelenlétével prédikál.

A *gyertya* ősi szimbólum. Krisztus a világ világossága, az élő és éltető fény, amely meleget ad, világít, s közben elfogy, feláldozza magát. E jelképi tartalom okán nem helyettesíthetjük a viaszgyertyát semmi mással. Sem „villanygyertya”, sem pedig olajmécses („olajgyerta”) ne helyettesítse – még a könnyebb kezelhetőséget figyelembe véve sem – az elfogyó, önmagát áldozó viaszgyertyát. A gyertyák és kanócaik kezelése odafigyelést igényel. Ezért az istentiszteletet előkészítő helyiségben legyen erre alkalmas kis kés, olló, gyufa. Fontos segédeszköz lehet a gyertya megfelelő (füst- és pizsokmentes) eloltásában a „gyertyakoppantó”. Gazdaságos jó minőségű, egyenletesen égő, nem kormoló gyertyát beszerezni. Nem szabad megfedelnünk arról sem, hogy a gyertya a Krisztus-szimbólum volta mellett a tanítványi élet jelképe is.

A gyertyákat az istentisztelet előtt úgy kell meggyújtani, hogy már égő gyertya várja a gyülekezetet. Ez is jelzés Krisztus jelenlétére és jeladás az elcsendesedésre.

Több évszázados kihagyás után ismét sok evangélikus templomban tartanak húsvét hajnali istentiszteletet, amelynek elengedhetetlen kelléke a *húsvéti gyertya*. A húsvéti gyertya különleges és még inkább prédikáló eszköz az oltártérben. Mérete jóval nagyobb, mint az átlagos oltári gyertyáé. Nevének megfelelően a húsvéti főistentiszteleten – ha lehet, a hajnali liturgián – gyújtják meg. A templom előtt meggyújtott új tűzről gyújtják meg, majd a liturgus az égő gyertyával a kezében megáll a templom ajtajában, s a sötét templomba belekiáltja: „Krisztus világosságunk!” A gyertyát mint Krisztus-szimbólumot az oltárhoz viszik – megfelelő énekek kíséretében (lásd *Liturgikus könyv*) –, és elhelyezik az oltáron vagy amellett. Erről a gyertyáról gyújtják meg először az oltáron lévőket, majd a gyülekezet számára kiosztott mécseseket. Így terjed a fény, és válik a korábban sötét templom ragyogóan világossá. Így hoz húsvétal világosságot Krisztus a halál árnyékának völgyébe. (Természetesen ott, ahol használnak húsvéti gyertyát, a keresztelési gyertyát is erről gyújtják meg.)

A templomot lehetőleg minden vasárnap friss *virággal* díszítjük. Átlagos napokon és vasárnapokon csak az oltárt, nagyobb ünnepeken az oltár környékét vagy a templom több pontját is. Minden esetben élő virágot használunk. Műanyagot soha! Az élő virágnak is gazdag a szimbolikája: egyrészt az élet jele, Isten szépségének a megjelenítése,

tiszteletadás, a Mindenható jelenlétének pompája. Természetesen a vágott virág is jelkép, s hervadásával a mulandóságot is jelzi. Ügyeljünk arra, hogy mindig friss virág legyen (kerülendő a cserepes virág használata). Figyelni kell arra is, hogy a virág színében és szimbolikájában illeszkedjen az aktuális időszak liturgikus színéhez, tartalmi mondanivalójához. Böjti időben használunk barkát vagy tövises ágat, adventben pedig fenyőágot is. Természetesen az adventi koszorú is kerülhet az oltárra, de találhatunk más, megfelelő, jól látható helyet – akár függesztve is.

Nem mindegy, hogy miben helyezzük el az oltáron a virágot. Minden templomnak olyan *vázakészlettel* kell rendelkeznie, amely formájában, kinézetében, anyagában méltó arra, hogy a liturgikus szolgálatba belesimuljon. Méretben, színben és anyagban esztétikus és praktikus szempontokat is figyelembe kell venni. Igényes, ízléses, lehetőleg művészi értékű vázák kerüljenek az oltárra. Mind a kerámia-, mind pedig az üvegvázáknál ügyeljünk a tisztaságra és a víz tisztaságára is.

A *könyvtartó* az oltár berendezéseinek nem látványos, mégis fontos része. Hogy megfelelően álljon a Biblia, vagy hogy kézben tartás nélkül is jól olvasható legyen a szertartáskönyv, szükségünk van (esetleg állítható dőlésszögű) könyvtartóra. Ismét csak praktikus és esztétikus szempontok figyelembevételével kell készíteni ilyet, ha nincs a templom felszerelése között.

Paramentumok

A templomban igényes textíliák is megjelennek: az oltárterítő, illetve szószék- és ambóterítő.

Az *oltár tetején* egyszínű, egyszerű fehér vászon legyen. Ne használjunk – még praktikussági okokból sem – nejlonszövet vagy műanyag terítőt. A fehér vásznat rendszeresen tisztítsuk. A virágtól vízfoltos, az úrvacsorától borfoltos vagy a lefolyt viaszgyertyától szennyezett terítő méltatlan az oltár funkciójához, szimbolikus értelméhez. (A keleti egyházak szertartásaiban több oltárterítőt használnak, ezeknek gazdag jelentéstartalma van.) Az oltárasztalról lelógó *oltárterítő* (akár „oltárszoknya”, akár antependium) az egyházi esztendő színét hordozza, hímzett vagy szőtt, szintén az adott időszakhoz kapcsolódó szimbólumokkal. Törekedjünk az oltárterítőknél a művészi színvonalra, a teológiai mondanivalóra és a templom egészéhez illő esztétikus megjelenésre, hiszen ez is a maga módján igehirdető, tanúságtévő tárgy. Új terítő elkészítésénél mindig gondosan tervezünk. Régebbi oltárterítők esetében pedig figyeljünk arra, hogy semmi giccses nem tűr el a szentély.

Az oltárterítőnek megfelelő legyen a szószéken használt, a *mellvédet* és a *könyvtartót takaró terítő*. Ez is illeszkedjen az oltárterítőn jelzett, az egyházi évnek megfelelő színhez és mintázathoz. Ugyanez vonatkozik az olvasópultra is.

Bizonyos gyülekezetekben a nagypénteki (fekete vagy lila) textíliák kiegészülnek oltárképet, feszületet takaró darabokkal. Ezeket többnyire nagypénteken helyezik fel, de ősbibb szokás szerint már Judica vasárnapjától (böjt 5. vasárnapja) kitehetők, hiszen ekkor kezdődik a „szemek böjtje”. A liturgikus textíliák tisztítására (mosására), vasalására, karbantartására különösen is nagy gondot fordítsunk. Jó, ha az adott egyházközségben van olyan asszonykör, amely ezt tudja vállalni. Az oltárterítőket ne hajtogatva, hanem vízszintes rúdról lógatva tároljuk. (Vasalni ugyanis bizonyos anyagokat nem lehet – pl. bársony, hímzés stb.) A különösen értékes régi oltárterítők kezelése azonban az átlagosnál nagyobb szaktudást igényel. Ezekhez kérjünk szakértői tanácsot, nehogy különleges értékeink veszendőbe menjenek.

A zászlók szerepe minden esetben alaposan végiggondolandó. Kevés helyen van hagyományos templomi zászló, megfelelő teológiai tartalmú szimbólumokat hordó zászló. Ezeknek többnyire kijelölt helyük és megfelelő tartó-

juk van. A sajátos rendezvények jelképül szolgáló egyházi zászlónak is van helye, hiszen az is a maga módján keresztény tartalommal „prédikál”. Ezek állandó kihelyezése, használata már kérdéses, hiszen többnyire egy eseményhez vagy jubileumi rendezvénysorozathoz tartoznak. Egyre elterjedtebb a nemzeti színű zászló templomi használata. Ez nem javallott. A nemzeti színű zászlónak a templom bejárata fölött, a homlokzaton kell lobognia, akár állandóan is, hiszen a templom „középület”. Ugyanez vonatkozik a település zászlajára is. Az ilyen zászló azonban nem liturgikus tárgy, s főleg nem a szentélybe való, ez félreértelmezett teológiai megfontolás lenne.

Ki kell térni a templomtérben elhelyezett táblákra: emléktáblák, hősök táblája koszorúval, a gyülekezet neves szülöttének emléktáblája vagy a felújítások, átépítések emlékkiírása. Ezeket úgy kell elhelyezni és gondozni, hogy betölthessék feladatukat, de sohase domináljanak úgy, hogy zavarják az istentiszteletet, elvonják a figyelmet a liturgiáról.

VALLÁSPEDAGÓGIA ◀

Képi gondolkodás és kereszténység

Valláspedagógiai kérdések Pieter Bruegel festményein keresztül

■ SCHRANZ AMBRUS

„A kép eredete mágia, és minden kép mágikus tény: nem a természetből fakad, hanem éppen átlépi a természetet, nem engedelmeskedik az anyag szükségességének, hanem éppen legyőzi, és felülemelkedik rajta.” (Hamvas Béla: *Brueghel*)

Képi gondolkodás és kereszténység

A vallásos ember életében a művészet, az alkotás a transzcendens és a földi valóság közötti hidépítés eszközéül szolgálhat – az ihletett tartalom, amely megszületik a *homo religiosus* gondolkodásában, leképeződik a formák világában (FOCILLON 1982). Hit és művészet érintkezése a kereszténység történetében is tetten érhető: a nagy teológiai változásokhoz, egyháztörténeti fordulópontokhoz szervesen kapcsolódott annak a megítélése, hogy miként lehet a közösség hitét formába önteni s megjeleníteni. A kezdetektől fogva központi motívumként jelent meg a képi gondolkodáshoz társuló dilemma: szabad-e Jézus Krisztust ábrázolni? A keresztények az első évszázadokban, követve az ószövetségi hagyományt, a mózesi tiltásra hagyatkoztak a kérdésben: „*Ne csinálj magadnak semmiféle bálványszobrot*

azoknak a képmására, amik fenn az égben, lenn a földön vagy a föld alatt a vízben vannak.” (2Móz 20,4)

Isten ábrázolhatatlansága, a zsidóságtól örökölt szigorú képtilalom a keresztényüldözések idejében, főként a népi vallásosság köreiben kezdett feloldódni. Jézus szimbolikus és emberi ábrázolására is találunk példákat a korszakból. Az előbbieket sorába tartozik az *ikthüs-z-akrosztichon* (jelentése: hal), amelyet egyfajta rejtett hitvallásként használt az üldözött közösség; mindazonáltal már a 2–3. századból ismertek római falfestményeken Jézus jó pásztorként való ábrázolásai is (KORÁNYI 2014, 137. o.).

Ahogy arra Hans BELTING művészettörténész rávilágít a témában mértékadó művében (2009, 61–63. o.), az egyház életében döntő fontosságúnak tekinthető constantinusi fordulat a vallásos képi gondolkodás szempontjából is meghatározó változásoknak ágyazott meg: a stabil intézményi háttér kialakulásával párhuzamosan elkezdődő krisztológiai viták szoros összefüggésben álltak Isten megjelenítésének dilemmájával is. A Jézus Krisztus személyére vonatkozó dogmatikai megállapítások következményeként a Megváltó alakjában megtestesült Isten ábrázolhatóvá vált. Ennek köszönhetően a 4–6. században végbement egy *képi fordulat* a ke-

resztény kultúrában: az egyház krisztianizálta a görög-római (pogány) művészetet, Keleten fellendült az ikonkészítés, és a szakrális tér formai követelményeinek megfelelő templomok épültek. Emellett Nagy Szent Gergely pápa tevékenységének köszönhetően a kép mint a tanítást szolgáló illusztráció (DELAHOUTRE 2003) is központi jelentőségre tett szert az egyház életében. A középkori kereszténység századaiban a vizualitás hegemon szerephez jutott a kifejezési formák sorában: a képi gondolkodás kiváló liturgikus és pedagógiai lehetőséget biztosított az egyház számára arra, hogy üzeneteit eljuttassa az emberekhez egy olyan korban, amikor az írni-olvasni tudás a társadalomnak csak egy szűk rétegére volt jellemző.

Míg Keleten hosszú századokon át tartó viták után az ikonok, addig Nyugaton az ereklyék tisztelete terjedt el: mindkét esetben csodatévő szerepet tulajdonítottak a tárgyaknak, amelyek ugyanazt a vizuális igényt elégítették ki, amelyet megkívánt a középkor szakrális szemléletű társadalma. Lényegében mind az ikon, mind az ereklye a rituális cselekmény alátámasztásának tekinthető (VARGA 2014). Emellett a római egyház képcentrikus gondolkodásmódját rengeteg tárgy, kincs, művészeti alkotás és formai megoldás erősítette (a Karoling-kori díszes Bibliákon át a középkori királyi jelvényeken keresztül a hatalmas szárnyas oltárookig): az európai szakrális művészet megnyilvánulásai azt a célt szolgálták, „hogy a látható világ valamennyi gazdagságát felajánlják Istennek” (DUBY 1984, 57. o.).

A szakrális művészet liturgikus és áldozati rendeltetése mellett a didaxis szempontjából is kitüntetett szereppel bírt. Ezt a funkciót a falfestészet tudta tökéletesen betölteni. A késő középkorban elterjedt *al fresco* technika (nedves vakolaton történő festés) lett az a művészeti forma, amely a templomokban a bibliai és szentekkel kapcsolatos történetek narrálására szolgált (BOKODY 2014). A freskónarrációk egyik reprezentatív műve a 13. századi Szent Ferenc-festményciklus, amelyet Giotto di Bondone alkotótársaival együtt azzal a céllal készített, hogy az Assisibe érkező zarándoktömegeknek képi formában mesélje el a szerzetes életét (TARTUFERI 2007).

A középkor legvégén egyrészt egy technikai vívmány, másrészt teológiatörténeti reformok váltották ki a vizualitás kérdésében végbemenő paradigmátikus fordulatot. Johannes Gutenberg 15. századi találmánya által a betűírás és a litográfia gyors ütemben kezdett el terjedni, s az írni-olvasni tudás a középkorra jellemző zártságához képest elkezdett demokratizálódni (MCGRATH 1996, 18–20. o.). A Gutenberg-galaxis teljes mértékben új lélektani állapotot, szellemi környezetet teremtett az európai ember életében és gondolkodásában (MCLUHAN 2001, 19–22. o.). Ez a mediális fordulat megtörte a kép monopolhelyzetét. A könyvnyomtatás a humanizmus és a reformáció kibontakozását is elősegítette. Luther az előreformátorok képkritikus hozzáállását követve egyfajta „szóforradalmat” vitt véghez (FABINY 2009, 19. o.). Bár a lutheri reformáció valóban a szó és a szöveg vonzásában szerveződött, ennek ellenére a wittenbergi protestantizmus

vizuális kultúrája is megszületett: az ige alátámasztásaként szolgálhatnak azok az alkotások, amelyek nem vonják el a hívő közösség figyelmét a tartalomról, ugyanakkor didaktikai szempontból segítik a megértés folyamatát. A protestantizmus kálvini irányzata ellenben radikálisan szembement a szakrális festészettel: a helvét reformáció terjedésével gyakoriakká váltak a képellenes megmozdulások, amelyek egyrészt a kálvinisták puritán teológiai gondolkodásának voltak az eredményei, másrészt a római egyház hatalmának és fényűzésének ellenpólusaként is értelmezhetők. Kálvin valóban ki akarta zárni a szent térből a festészetet, ezzel együtt az esztétika szintjén látott helyet a művészetnek.

Pieter Bruegel és a kereszténység

A 15–16. század fordulója nem csupán szöveg és kép konstellációjában tekinthető határhelyzetnek. Európa és a világ egymásra ható kulturális, vallási, tudományos vagy éppen politikai változásai ebben a sűrű történelmi időszakban jelentek meg, ami a mai szemléletünk szerint a középkor végét s ezzel együtt az újkor, a modernizmus kialakulásának kezdetét jelentette. Az újkor paradigmaváltás láncolatába illeszthető művészettörténeti jelenség a vizualitás funkciójának átalakulása: a képek, amelyek a középkorban a kultusz központi részeként kaptak szerepet s váltak láthatóvá, a sokszorosíthatóság és az élet deszakralizációja következtében átkerültek a kiállítások, az esztétikum világába (BENJAMIN 1969, 311–312. o.). Ennek a hosszú lefolyású változásnak a kezdetén élt és alkotott idősebb Pieter Bruegel flamand festőművész. Élete és munkássága több rétegében is tetten érhető az a határhelyzet, amelyről a 16. század kapcsán beszélhetünk: megtapasztalta Németalföldön korának vallási küzdelmeit, egyszersmind a kibontakozó gazdasági-technikai fellendülést és az ezekből fakadó társadalmi alakulásokat is. Az újkor tendenciák életművében való megjelenésére remek illusztráció az 1565-ben készült *Festő és műértő* című kép, amelyet Bruegel önarcképének tekinthetünk – ezt Belting az individualista művészeszmény programadó alkotásának tekinti, ahol már nem a vallási, hanem az esztétikai célok kerülnek előtérbe: „Eljött a művész órája, s vele együtt megszületett egy új képfogalom, amely immár nincs alávetve hitvitáknak.” (BELTING 2009, 308. o.) Persze a művészet-történész elsősorban nem a „művészeti és hitbeli igények közti hasadásról”, hanem sokkal inkább ezeknek a szerencsés találkozásáról beszél, amit a korszak határjellege, szent és profán szintézisének szellemi atmoszférája tett lehetővé.

Bruegel munkásságát és megélhetését meghatározta a korabeli urbánus közeg: képei nagy hányadát műgyűjtők – antwerpeni és brüsszeli polgárok, tudósok vagy arisztokraták – számára készítette. Ez a jelenség első látásra a képekkel kapcsolatos elvilágiasodás tényéről tanúskodik, ám valójában Bruegel alkotásainak majd harmada bibliai témákat dol-

goz fel (GERGELY 1998, 22. o.), s emellett sok más festménye olyan teológiai kérdések elé állítja a figyelmes nézőt, amelyek beágyazódnak korának vallási és társadalmi kontextusába.

Vallási elköteleződését illetően eltérő álláspontok születtek a flamand festőről: egyesek buzgó katolikusnak, mások hitvalló protestánsnak tekintik. Érdemes áttekinteni a vitában említést érdemlő érveket, forrásokat. A római egyházhoz való hűségének alátámasztására szolgálhat az a tény, hogy a spanyol és németalföldi uralkodó, II. Fülöp minisztere, a Habsburgok egyik fő tanácsadójaként működő Granvelle bíboros, aki inkvizíciós tevékenysége miatt negatív megítélésben részesült Németalföldön, kedvelte Bruegel művészetét, több esetben is rendelt tőle képeket (HAGEN–HAGEN 2006, 11. o.). Ezzel szemben egészen más perspektívát nyitnak meg a festő alkotásai: a budapesti Szépművészeti Múzeumban látható *Keresztelő Szent János prédikációja* című mű a bibliai történetet az 1560-as évek németalföldi miliójébe helyezi, ezzel aktualizálva a témát. Hogy mi is az aktualitás? A képen látható zárt térben egy úgynevezett bozótpredikáció elevenedik meg: az üldözött protestánsok gyűléseit csak rejtőzködve tarthatták meg, s ennek ábrázolása arra a következtetésre ad lehetőséget, hogy maga Bruegel is részt vett ilyen közösségi eseményeken (BIAŁOSTOCKI 1988, 36–46. o.). Harmadik szempontként érdekes a festő végrendelkezése, amelyben megkérte feleségét, hogy néhány elrejtett művét semmisítse meg – ezt sokan úgy értelmezték, hogy óvni akarta őt a katolikus hatóságoktól.

A megfontolandó érvek mellett és ellenére azt mondhatjuk, hogy maga a festő egyértelműen nem tesz bizonyosságot egyik fél irányában sem. Bruegel képei nem kinyilatkoztató jellegűek, inkább dilemmákat állít eléink festményein keresztül. Keresi az ember helyét a világban: egyszerre vizsgálja mélységeiben egyén és közösség létezését a földi szférában, illetve ezzel egyidejűleg egyetemes perspektívában helyezi el a mindennapi történeteket – akár bibliai asszociációk felhasználásával. A művein látható teologikus-filozofikus kérdésfelvetések mindig a saját korában, 16. századi miliőben jelennek meg, s ez a társtítás – legyen szó akár aktualizálásról, akár absztrakcióról – a mi korunk számára is lehetőséget biztosít az adott biblikus témára való reflexióra. A következőkben Bruegel három festményének kérdésfelvetéseit, azok korunkra is érvényes vonatkozásait, illetve az ehhez kapcsolódó valláspedagógiai lehetőségeket szeretném bemutatni.

Istenképesség vagy eredendő bűn?

„Gyertek, építsünk magunknak várost és tornyot, amelynek teteje az égig érjen; és szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész föld színén!” (1Móz 11,4)

Pieter Bruegel 1563-ban festette meg a *Bábel tornya* című művét, amelyben életének idő- és térbeli kontextusában

helyezte el a bibliai történet általános érvényű problémáját. Maga az ószövetségi szerző is saját korának viszonyaira reflektál a bábeli elbeszélésben: a torony gondolatának forrásai a zsidóságot az ókorban körülvevő népek építkezésére jellemző zikkuratok lehettek. Ilyen jellegű monumentális templomokról tudunk például Uruk és Babilon városából is, utóbbi esetben filológiai összefüggés is mutatkozik a Bábel kifejezéssel. Míg a mezopotámiai kultúrák perspektívájából nem számított bűnnek a vertikális terjeszkedés, addig a zsidóság hitvilágában az ég felé való építkezés az Istennel való szembefordulást jelképezte (RÓZSA 1997, 188–192. o.). A kulturális dichotómia mellett az elbeszélés a teremtéstörténetekből ismert emberi tulajdonságokat is ütközteti egymással: az istenképűséget, az uralkodás feladatát állítja szembe az eredendő bűnnel, amely a kollektív közösség szintjén jelentkezik a torony építéskor.

A bábeli dilemma Bruegel korában is átélhető jelenségként mutatkozott meg; nem véletlen, hogy a festő 16. századi körülményeket teremtett a történet értelmezésekor. Mindez megjelenik akár a realiztikus építkezési technikák, akár az antwerpeni kikötőre és tájra emlékeztető látvány ábrázolásában is (HAGEN–HAGEN 2006, 15–18. o.). A bibliai problémafelvetés feldolgozásának egyik ihlető forrása a rohamosan fejlődő Németalföld volt, amely az újkor kezdetén vezető szerepet játszott Európa tudományos, művészeti és gazdasági életében is. Antwerpen (ahol a festő hosszú évekig élt) szinte minden tekintetben virágzó időszakát élte: kikötője kitüntetett jelentőséggel bírt a világkereskedelemben, bankjai prosperáló gazdasági helyzetet teremtettek a régióknak, több száz festő és tudós dolgozott a városban (mint például az első világlátást megalkotó Ortelius, Bruegel barátja), továbbá kibontakozóban volt az a polgári réteg is, amely társadalmi bázisként állt a fejlődés háttérében. A kor embere átélhette a Nyugat felemelkedésének első lépéseit, ami modern történelmünk egyik legfontosabb jelenségének tekinthető (FERGUSON 2011, 40. o.). Mindezek mellett a kora újkori Európa viszonyai ennél jóval bonyolultabb, árnyaltabb valóságként értelmezhetők – a korszak ugyanúgy szólt véget nem érő vallásháborúkról, elnyomó hatalmakról és emberi szenvedéstörténetekről, amelyeket Bruegel szociológiai igénnyel és érzékenységgel festett meg.

A *Bábel tornya* egyszerre hordozza magában az antropológiai és a történelmi-kulturális paradoxont: „...a bibliai szimbólum eleve kettős irányultságú: az alkotással, fölfelé hatolással a rombolást, e lefelé »épülő« folyamatot állítja szembe.” (THOMKA 1990, 72. o.) A dilemma (és ezzel párhuzamosan a festmény) komplexitását jól érzékelteti a művel kapcsolatos magyarázatok sokszínűsége. Egyesek szerint Bruegel a megszokott módon interpretálta Bábel problémáját: a tornyot zavaró monstrumként ábrázolja, amely elnyomja a körülötte lévő emberléptékű várost és természeti tájat. Sebastian Brandt egyenesen az emberi bolondság szimbólumaként aposztrofálja a képen látható gigantikus

épitményt (ARPINO–BIANCONI 1993, 100. o.). Ezzel szemben mások úgy gondolják, hogy a festmény a történelmi haladásba vetett hit bizonyágtétele a flamand művész részéről. GERGELY Mihály tanulmányában az utóbbi álláspontot képviseli: a vásznon ő egy nagyszerűen megkomponált tornyot lát, amely a humanizmus optimista szemléletét jeleníti meg (1998, 22–29. o.).

A képpel kapcsolatos eltérő vélemények között támogatásként szolgálhat nekünk a kép kompozíciója: a grandiózus torony teljes mértékben felborítja a körülötte lévő természetes és ember által épített környezet szövetét, ami felhívja a figyelmünket a hübrisz veszélyére. A Bruegel festményén megjelenő kérdéskör különösen időszerűnek tűnik napjainkban, amikor az ipari és technikai forradalom permanens módon van jelen életünkben. A fejlődésbe tett hit következtében az ember egyre szélesebb, mélyebb és magasabb rétegeit hódítja meg az ismert világnak, viszont pont a saját terjeszkedése miatt kezd el szűkülni a mozgástere, a maga által felépített rendszer foglyává kezd válni (BÉRES 2016, 100. o.). Ilyen módon a saját életünkben is érvényes lehet a *Bábel tornya* által prezentált kérdéskör – a mű tökéletesen érzékelteti a nagyraagyás okozta szűkösseget, az eredendő bűn következményeit. A nyugati civilizáció sikertörténete, amely a kép születésekor vette kezdetét, a 20–21. században kezd megkérdőjeleződni. Ráadásul a megélt technikai probléma antropológiai gyökerei pontosan a teremtéstörténetben (KODÁCSY 2017, 264. o.) és közösségi szinten a bábéli narratívában kereshetők.

A bibliai elbeszélés és Bruegel festménye együtt változatos értelmezési teret biztosít teológiai és történelmi szempontból is, emellett hittanórai keretek között is fontos kérdések alapjául szolgálhat. Meddig tart az ember technikai mandátuma? Miként ütköznek bennünk teremtetségünkben fakadó tulajdonságaink? Az esszenciális létezés nagyratörő vagy „emberléptékű”? Hol kezdődik az ember felelőssége környezete felemésztésében vagy annak megvédésében? A bábéli dilemma akár etikai (11. osztály¹), akár biblikus (10. osztály²), akár egyház- és gondolkodástörténelmi megközelítésben (12. osztály³) is érdekes felismerésekhez vezethet.

Üldözöttek vagy üldözők?

„Amikor Heródes látta, hogy a bölcsek túljártak az eszén, nagy haragra lobbant, elküldte embereit, és megöletett Betlehemben és annak egész környékén minden kétesztendő

¹ Szólj! 130–131. o. 48. fejezet: *A technika etikája – egy könnyebb és boldogabb élet meséje.*

² Láss! 24–25. o. 8. fejezet: *Kommunikációs zavar* (a tankönyvben látható is egy Bruegel-festményének egy parafrázisa).

³ Remélj! 17. o. A 2. témakör címe: *Az egyház története a reformációtól a 20. századig* (az egyháztörténelmi anyag felvezetéseként, a középkori és újkori világ összehasonlításán keresztül érdekes lehet a festmény).

és ennél fiatalabb fiúgyermeket ahhoz az időhöz mérten, melyet a bölcsektől megtudott.” (Mt 2,16)

Németalföld a 15. században még a középkori katolicizmus kulturálisan is jelentős régiójaként volt számon tartva, „ám az ár megfordul, az élet színe változni kezd” (HUIZINGA 1979, 327. o.). A protestantizmus tanai gyors ütemben érkeztek meg a térségbe, így például Luther első műveit már 1520-ban lefordították holland nyelvre, majd néhány évtizeddel később, az 1540-es években a kálvini reformáció érte el a társadalom széles rétegeit. Mindez egy olyan európai területen történt meg, amely a középkor vége óta a katolikus Habsburgok kezében volt, akik kezdettől fogva üldözték a vallási különutasokat az általuk uralt államokban. A dinasztia következetesen leginkább Németalföldön vitte véghez intoleráns valláspolitikáját, amelyet az 1550-es évek dinamikus protestáns térhódítása csak felerősített (MACCULLOCH 2011, 467–473. o.). Ráadásul a reformáció terjeszkedése kölcsönhatásban állt a térség függetlenedési törekvéseivel, így a Habsburgok tevékenysége vallási és politikai tekintetben is összeütközött az öntudatos helyi polgárság célkitűzéseivel.

A két fél közötti feszültség 1560 környékére gazdasági és egyházszervezési szempontból is kiéleződött, s bár (a korábban már említett) Granvelle bíboros inkvizíciós törekvései is mély társadalmi felháborodást szítottak, a vallási üldözések csak ezután érték el tetőpontjukat. A szorongatások ellenére az egyébként heterogén protestánsok egyre lelkesebbé és szervezettebbé váltak, s mozgalmuk az 1566-tól 1567 tavaszáig tartó „csodák esztendejéhez” vezetett: szerte Európából bevándorlók érkeztek Németalföldre, a reformáció hívei hatalmas tömegeket mozgató, demonstratív jellegű prédikációkon vettek részt, ezzel együtt pedig törekvésük elkezdett radikalizálódni. Az indulatos tömeg a katolikusok vallásos szimbólumait, épületeit kultikus jellegű támadás alá vette – a képpromboló mozgalom eddig ismeretlen mértékű erővel lépett fel a római egyházzal szemben (uo. 472. o.). Az egy éven át tartó protestáns megmozdulásokra a Habsburgok határozottan és kegyetlenül válaszoltak. A spanyol (és ezáltal németalföldi) uralkodó, II. Fülöp nem riadt vissza semmilyen megoldástól sem: „El vagyok szánva az ország teljes elpusztítására, ha nem tudom más módon úgy elrendezni az egészet, ahogy én óhajtom.” (CLAESSENS 1968, 66. o.) A király a spanyol hadvezért, Alba herceget küldte a németalföldi lázongások megtorlására. A herceg 1567. augusztusában hatvanezer fős seregének élén bevonult Brüsszelbe, majd elkezdődött a véreskezű terror: egy tizenkét tagú bizottság állt fel „Zavarok Tanácsa” néven. A nép által hamarosan már csak Véres Tanácsnak nevezett bizottság elrendelte a prédikátorok bitófán való kivégzését, bevezették a besúgórendszert, ezreknek kellett emigrálnia Németalföldről. A terror halálos áldozatait tíz-tizenötezerre becsülik.

A véstörvényesség korára, az ehhez fűződő társadalmi-vallási konfliktusokra Bruegel is reflektált festészetében. 1567 környékén, pont a terror időszakában készítette el *A betlehemi gyermekgyilkosság* című munkáját, amelyen – a kutatói körében elfogadott nézet szerint – a Máté evangéliumában olvasható történetbe beágyazta az általa is átélt fenyegetettséget: a képen látható katonasereg élén Alba herceget ábrázolja sötét ruhában – a korszakban csak „Fekete Albának” nevezték a herceget viselkedése és öltözéke miatt (HAGEN–HAGEN 2006, 8. o.). Bruegel a bibliai aszociáció révén a megélt valóságot egyetemes kontextusba helyezi, közössége üldözöttségét általános érvényű problémaként tárja elénk. A kép által felvethetjük a kérdést: miként lettek a kezdetben üldözött keresztény közösség tagjai Krisztus üldözői?

A festmény evangéliumi keretezése által maga az általános érvényű probléma, az üldözés-üldöztetés adta feszültség kerülhet gondolkodásunk homlokterébe. A bruegeli társítás is bizonyítja számunkra, hogy az egyéni eseteknek értelmezési alapot biztosít a metanarratíva, a Szentírás. Ezt elfogadva *A betlehemi gyermekgyilkosság* nem csupán a németalföldi 16. századot, hanem a Római Birodalmat és a keresztényüldözések korát, a reformációt követő európai vallásháborúkat vagy éppen a 20. századi magyar történelmet is eszünkbe juttathatja. Utóbbi témakör hatványozott egzisztenciális jelentőséggel bír napjainkra nézve, hiszen az elmúlt század történései – amelyek során az egyház az üldözöket és az üldözötteket sorában is megjelent – a mai napig velünk élnek: hordozzuk magunkban azokat a beidegződéseket, traumákat vagy akár katartikus motívumokat, amelyek mélyén az evangéliumi történet feszültsége is ott rejlik. A probléma ettől kezdve nem felekezeti, hanem univerzális és egyházi szinten lesz értelmezhető, s maga a felelősség is közössé válik.

Bruegel alkotása egyszerre ábrázolja az egyetemesség széles perspektíváját és az egyéni élettörténetek személyességét, ezáltal pedig az egyháztörténet több fókuszpontjánál is értelmi, érzelmi látásmódot adhat nekünk: a korai keresztényüldözések (7. osztály,⁴ 11. osztály⁵), a kora újkori vallásháborúk (12. osztály⁶) és a 20. századi egyháztörténet (7. osztály,⁷ 12. osztály⁸) kapcsán is elemzések, viták kiindulási pontjaként használhatjuk.

⁴ *Hajónapló*, 30–31. o. 7. fejezet: *Üldözések, vértanúk*.

⁵ *Szólj!* 48–49. o. 17. fejezet: *Üldöztetés és teológia – „A mártírok vére magvetés”*.

⁶ *Remélj!* 26–29. o. 6. fejezet: *Vallásháborúk, vallásbéke és vallászabadság Európában*.

⁷ *Hajónapló*, 114–115. o. 28. fejezet: *Lehet, hogy Isten meghalt?*

⁸ *Remélj!* 110–119. o. 31–33. fejezet: *Zsidóüldözés, holokauszt és az egyházak Magyarországon; A magyarországi egyházak a pártállam szorításában; Sztehlo Gábor, az embermentő*.

Zárt vagy nyitott közösség?

„Bóáz ekkor azt mondta Ruthnak: Hallgass ide, leányom! Ne menj te más mezőre szedegetni, ne is menj innen más-hová, hanem maradj csak a szolgálóleányaim nyomában! Tartsd szemmel a mezőt, mikor hol aratnak, és haladj az asszonyok után!” (Ruth 2,8–9)

A németalföldi képi kultúra meghatározó részét képezi a tájábrázolás, és ebben a vonatkozásban Pieter Bruegel művészete is illeszkedik a regionális hagyományba. Témái sorában központi szerepet kap a természeti világ, jellegzetes térszemlélete pedig szoros összefüggésben áll az emberek ábrázolásával. A bruegeli *kozmosz tájképek* ember és természet együttélését, kölcsönhatását mutatják be (GERGELY 1998, 13–21. o.), a jellegzetes flamand város, falu és vidék életteli távlatot kap a személyes történetek, konfliktusok megjelenésével. A festő tájábrázolásai nem előzmény nélküliek, ugyanakkor művészettörténeti szempontból teljesen új nézőpontot állítanak elénk: szakítanak a középkori paradigmával, ahol a szent formailag is a művek középpontjában áll, s a népi jelenetek, hétköznapi élethelyzetek kerülnek a kompozíció tengelyébe (ez még akkor is így van, ha bibliai történetek feldolgozásáról van szó). Viszont tévedés lenne azt feltételezni, hogy mindez a vallásos tartalom elvesztését jelenti. Ezt a kettősséget Hamvas Béla remekül érzékelteti: „A genre-kép levált a biblikus fő témáról, de nem vált le. Minden tánc-, ivó-, lakodalmi, farsangi kép csakis vallásos tárgyú háttérrel együtt érthető meg teljesen. Ha a kép nem ábrázolja a háromkirályokat, a sírbatételt, az utolsó vacsorát – azért ott van. Ott lappang – ez az igazi háttér: az örökös háttér, ez az alap, a talaj, ahonnan a genre-kép levált tényleg, illetve lát-szólag.” (HAMVAS 2020, 9–10. o.)

Bruegel 1565-ben készítette el az évszakok, hónapok változását bemutató festményciklusát, amelynek egyik darabja az *Aratás* című képe, amely – az érett sárga szín dominanciájával – a késő nyári, kora őszi gabonaratási munkálatokat szemlélteti. Az alkotás első ránézésre tökéletesen hétköznapi témát ábrázol: néhány asszony és férfi megpihen a munka fáradalmi közepette, mások bálákat cipelnek és learatják a termést. Mindez a jellegzetes flamand miliőben történik. Mégis, a profánnak tűnő jelenet Bruegel interpretációjában megszentelődhet, rejtett teológiai motívumokat hordozhat magában. A következőkben a festmény kapcsán egy újszerű tartalmi javaslatot mutatok be, felvázolva annak lehetőségét, hogy a kép és az ószövetségi Ruth könyve között kapcsolódási pontokat lehet találni.⁹

A bibliai történet egy betlehemi család útjával kezdő-

⁹ Az általam áttekintett adatbázisokban, Bruegel-szakirodalomban nem találtam utalást az *Aratás* című festmény és Ruth könyvének korábbi összekapcsolására, ezzel együtt dolgozatomban fenntartom azt az állítást, miszerint a teológiai, formai, tartalmi párhuzamok miatt lehetséges, hogy Bruegel forrásként használta az ószövetségi könyvet az alkotás során.

dik, akik az éhínség miatt Móáb földjén telepednek le, a két fiú pedig már ott keres magának feleséget. A férfiak tragikus módon mind meghalnak, így az anya, Naomi és két menyé magára marad. A betlehemi Naomi vissza akar térni szülőföldjére, s vele tart a móábi származású Ruth is: „Mert ahová te mégy, oda megyek, ahol te megszállsz, ott szálllok meg én is. Néped az én népem, és Istened az én Istenem.” (Ruth 1,16) Ruth Naomihoz intézett szavai azt az álláspontot tükrözik, miszerint nem a származás, hanem a döntések és a cselekedetek határozzák meg az Istenhez való tartozást. Ez a látásmód reflektív viszonyban állhat az elbeszélés keletkezésének idejével: a könyv minden bizonnyal a babiloni fogság után (Kr. e. 5. sz.) íródott, amikor az Ezsdrás és Nehémiás vezette zsidóság körében az idegenellenes attitűd – amely például a vegyes házasságok tiltásában öltött formát – nagy teret kapott. Ruth könyve a korszak ellenparadigmájaként is értelmezhető, hiszen a zsidóság az idegen népek felé nyitott közösségként jelenik meg benne (HAUSMANN 2006, 69–75. o.).

A nők éppen árpaarítás idején érkeztek Betlehembe – Mózes harmadik könyve előírja, hogy a nincstelének túlélésük érdekében összeszedhetik az aratáskor a földeken heverő maradékokat. Ez történik akkor is, amikor Ruth Naomi egy rokonának, Bóáznak a földjére megy élelemért. Ha a figyelmes szemlélő Bruegel festményére tekint, a kép egy rejtett szegletében három nőt vesz észre: ketten bálákat cipelnek, egy pedig a nyomukban halad. „Tartsd szemmel a mezőt, mikor hol aratnak, és haladj az asszonyok után!” Lehetséges, hogy a történet egyik fontos mozzanatát elhelyezte a művész a festményen? Közel sem idegen tőle ez a módszer: így tett például a *Saul öngyilkossága* és *A betlehemi népszámlálás* esetében is. A mezőgazdasági motívum biblikus vonatkozásait is felhasználta a *Tájkép a magvető példázatával* című képen. Emellett érdemes megnézni, vajon ismerték és ábrázolták-e a kora újkorban Ruth könyvét. Jan Swart van Groningen a 16. században, Nicolaes Pieterszoon Berchen, Nicolaes Moeyaert és Rembrandt pedig a 17. században festette meg az ószövetségi elbeszélést – érdemes megemlíteni, hogy mindannyian németalföldiek voltak. A felsorolt képek ikonográfiai szempontból rengeteg hasonló vonást hordoznak, mindez azonban nem áll párhuzamban Bruegel munkájával.

A kép kompozíciója mindazonáltal összecseng az elbeszélés fontos motívumaival: úgy rejtőzik el a gabonaszedés motívuma a képen, mint ahogyan a négy fejezetből álló történet a Bibliában. Mindez párhuzamba állítható azzal, hogy Isten Ruth könyvében nem a látható cselekvő, hanem a *Deus absconditus*, aki indirekt módon, az emberek jóindulatán, tettein keresztül szólaltatja meg kegyelmét (uo. 36. o.). Talán itt is arról beszélhetünk – Hamvással élve –, hogy az igazi alap valóban ott van a képen, csak látszólag tűnt el.

Ruth könyvét sajátos kapcsolódások fűzik össze az Újszövetséggel: Betlehem („a kenyér háza”, vö. VARGA 2019, 36. o.)

mint helyszín a messianisztikus hagyományba illeszti a művet, míg a Máté evangéliumában található nemzetségtábla – ahol Ruth neve is szerepel – Jézussal köti össze az elbeszélés főszereplőjét. Ruth könyve az ószövetségi zsidóság egy olyan vonását emeli ki – a szolidáris közösséget, az idegenek felé való nyitottságot –, amely keresztény értelmezésben is fontos mondanivalókat hordoz magában, ellentmond az Ószövetség kapcsán felmerülő negatív sztereotípiáknak, illetve ki is egészítheti a babiloni fogság utáni időszak általános szemléletét. Az elbeszélés önmagában is kiváló szempontokat adhat egy biblikus-összehasonlító (8. osztály¹⁰), egy társadalmi perspektívájú (9. osztály¹¹) vagy a zsidó–keresztény párhuzamokat kereső tanóra (10. osztály¹²) alkalmával, s mindezt vizuálisan is szemléletessé teheti az *Aratás* című festmény.

Valláspedagógiai szempontok

A 20–21. század sok szempontból hasonlít a modernitás kezdetét jelentő ezeröttszázas évekhez, hiszen ismételtlen információs forradalmat élünk meg. Ahogyan Bruegel idejében a könyvnyomtatás, úgy a mi korunkban az olyan információs-technikai találmányok változtatják meg gyökeresen az életünket, mint az egyre szélesebb rétegek számára elérhető számítógép és internet. A találmányoknak köszönhetően (a középkorhoz hasonlóan) egy „új képkorszak” köszöntött be: a felnövekvő generációk számára már a vizuális nyelv jelenti a gondolatok, érzések természetes kifejezőeszközét (KÁRPÁTI 2011). A változásokra a pedagógia tudományának is reflektálnia kell: nehéz feladat egyidejűleg igazodni a fiatal korosztályok igényeihez, s közben átfogó szemléletű, kritikus és esztétikailag is igényes képi gondolkodásra nevelni őket. A digitalizáció vizuális kultúrára háruló veszélyeit figyelembe véve (lásd L. RITÓK 2014) érdemes időt szentelni az elmélyült, reflektív képelemzésre az iskolában. A művészeti nevelés tanórai felhasználása többféle készséget is fejleszthet: az alkotások és a hozzájuk kapcsolódó elemzések intellektuális élményt jelenthetnek (egy képnek akár az ikonográfiai, akár a belső jelentéstartalmát is érdemes megvizsgálni; vö. PANOFSKY 2011, 222–233. o.), ugyanakkor a érzelmi kapcsolódásra is kiváló lehetőségeket biztosítanak (lásd TAMMINEN–VESA–PYYSÄINEN 2001, 193. o.).

És hogy miért pont Pieter Bruegel? A flamand művész alkotásait meghatározó teológiai tartalmak aktuális megjelenítése élővé teszi számunkra a Biblia történeteit – legyen az látható akár direkt, akár indirekt módon festményein. Bruegel vizuális világának gazdagsága színes asszociációs

¹⁰ *Vízütőkör*, 122–123. o. 59. fejezet: *Újrarendezni egy nép életét? Ezsdrás, Nehémiás.*

¹¹ *Keress!* 38–39. o. 13. fejezet: *Felebarátokból idegenek, idegenekből felebarátok.*

¹² *Láss!* 112–113. o. 46. fejezet: *Zsidóság – unokatestvéreink.*

készletet adhat a gyerekeknek, ami a belső képalkotásra is jó hatást gyakorolhat. Festményei – a *Bábel tornya*, *A betlehemi gyermekgyilkosság* és az *Aratás* is – rengeteg kortörténeti, kulturális és egyháztörténeti motívumot tartalmaznak, s ezáltal a képek elemzése az ilyen típusú ismereteket is bővítheti. Bruegel egyedi látásmódja egyszerre jeleníti meg a Szentírás egyetemes kérdéseit és a hétköznapi emberi élethelyzeteket, ami által az egzisztenciális értelmezésnek is teret ad a bibliai témák vizsgálatában. A festményei által felvetett kérdések ma is fontos, átélhető dilemmákat állítanak elénk.

Hittankönyvek

- BÉRES Tamás – CSEPREGI András – KODÁCSY-SIMON Eszter – RÉZ-NAGY Zoltán – SIMON Z. Attila 2017. *Keress!* Evangélikus hittankönyv. 9. osztály. Luther Kiadó, Budapest.
- BÉRES Tamás – CSEPREGI András – KODÁCSY-SIMON Eszter – RÉZ-NAGY Zoltán – SIMON Z. Attila 2017. *Láss!* Evangélikus hittankönyv. 10. osztály. Luther Kiadó, Budapest.
- BÉRES Tamás – CSEPREGI András – KODÁCSY-SIMON Eszter – RÉZ-NAGY Zoltán – SIMON Z. Attila 2018. *Szólj!* Evangélikus hittankönyv. 11. osztály. Luther Kiadó, Budapest.
- BÉRES Tamás – CSEPREGI András – KODÁCSY-SIMON Eszter – RÉZ-NAGY Zoltán – SIMON Z. Attila 2018. *Remélj!* Evangélikus hittankönyv. 12. osztály. Luther Kiadó, Budapest.
- KOCZOR Tamás – KOVÁCS Áron 2020. *Hajónapló.* Evangélikus hittankönyv. 7. osztály. Luther Kiadó, Budapest.
- MESTERHÁZY Balázs – SÁNDOR Éva – SÓLYOM Anikó 2018. *Vízűkör.* Evangélikus hittankönyv. 8. osztály. Luther Kiadó, Budapest.

Hivatkozott művek

- ARPINO, Giovanni – BIANCONI, Piero 1993. *Pieter Bruegel életműve.* Corvina, Budapest.
- BELTING, Hans 2009. *A hiteles kép. Képviták mint hitviták.* Atlantisz, Budapest.
- BENJAMIN, Walter 1969. A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korában. In: uő: *Kommentár és prófécia.* Gondolat, Budapest. 301–334. o.
- BÉRES Tamás 2016. Technikai etika a hittanórán. In: Kodácsy-Simon Eszter (szerk.): *Értelmes szívvel. Etikai témák az evangélikus oktatásban.* Luther Kiadó, Budapest. 97–116. o.
- BIAŁOSTOCKI, Jan 1988. *Bruegel: Keresztelő Szent János prédikációja.* Corvina, Budapest.
- BOKODY Péter 2014. A falfestészet mint médium: technika, reprezentáció és liturgia. In: uő (szerk.): *Kép és kereszténység.* Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma. 136–153. o.
- CLAESSENS, Bob 1968. *Szeretem Brueghelt.* Corvina Kiadó, Budapest.

- DELAHOUTRE, Michel 2003. A szent és esztétikai kifejeződése: szent tér, szent művészet, vallási műemlékek. In: Julien Ries (szerk.): *A szent antropológiája.* Typotex, Budapest. 125–148. o.
- DUBY, Georges 1984. *A katedrálisok kora.* Gondolat, Budapest.
- FABINY Tibor 2009. A kép és a szó – a szem és a fül. In: uő: *Szótörténetek. Hermeneutikai, teológiai és irodalomtudományi tanulmányok.* Luther Kiadó, Budapest. 13–26. o.
- FERGUSON, Niall 2011. *Civilizáció. A Nyugat és a többiek.* Scolar, Budapest.
- FOCILLON, Henri 1982. *A formák élete. A nyugati művészet.* Gondolat, Budapest.
- GERGELY Mihály 1998. *Bruegel varázslatai.* Hét Krajcár Kiadó, Budapest.
- HAGEN, Rose-Marie – HAGEN, Rainer 2006. *Bruegel. A festői életmű.* Taschen, Budapest.
- HAMVAS Béla 2020. Brueghel. In: uő: *A láthatatlan történet / Sziget.* Medio, Szentendre. 255–280. o.
- HAUSMANN, Jutta 2006. *Ruth.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- HUIZINGA, Johan 1979. *A középkor alkonya.* Európa, Budapest.
- KÁRPÁTI Andrea 2011. Esztétikai nevelés az új képkorszakban. a gyermekrajztól a vizuális nyelvig. *Magyar Tudomány*, 172. évf. 9. sz. 1058–1065. o. Web: http://www.epa.hu/00600/00691/00093/pdf/mtud_2011_09_1058-1064.pdf. (Letöltés: 2021. május 15.)
- KODÁCSY Tamás 2017. A technika etikája. In: Fazakas Sándor (szerk.): *Protestáns etikai kézikönyv.* Luther Kiadó, Budapest. 259–296. o.
- KORÁNYI András 2014. A Megfeszített képmása. In: Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és kultúra.* Luther Kiadó, Budapest. 137–146. o.
- L. RITÓK Nóra 2014. A látványhűség karrierje és torzulásai. *Liget*, 27. évf. 3. sz. 83–85. o. Web: https://liget.org/cikk.php?cikk_id=2903. (Megtekintés: 2021. május 15.)
- MACCULLOCH, Diarmaid 2011. *A reformáció története.* Európa, Budapest.
- MCGRATH, Alister E. 1996. *Kálvin.* Osiris, Budapest.
- MC LUHAN, Marshall 2001. *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte.* Trezor Kiadó, Budapest.
- PANOFKY, Erwin 2011. *A jelentés a vizuális művészetekben.* ELTE BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest.
- RÓZSA Huba 1997. *Kezdetkor teremtette Isten.* Jel Kiadó, Budapest.
- TAMMINEN, Kalevi – VESA, Laulikki – PYYSÄINEN, Markku 2001. *Hogyan tanítsunk hittant?* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
- TARTUFERI, Angelo 2007. *Giotto.* M-érték, Budapest.
- THOMKA Beáta 1990. Test és szellem Babelében. *Alföld*, 41. évf. 5. sz. 72–78. o.
- VARGA Gyöngyi 2019. *Ruth* könyve. Arcok a határon. In: Pecsuk Ottó – Kiss B. Zsuzsanna (szerk.): *Csontjaimba rekesztett tűz. Vallomások a Bibliáról.* Kálvin Kiadó, Budapest. 31–37. o.
- VARGA Mátyás 2014. A szent kép: a képek megszerzéséről és elvesztéséről a nyugati kereszténységben. In: Bokody Péter (szerk.): *Kép és kereszténység.* Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma. 22–45. o.

„Mielőtt megformáltalak az anyaméhben. . .”

Az Európai Protestáns Egyházak Közössége Tanácsának orientációs segédanyaga a reprodukciós medicina etikai kérdéseire

■ PONGRÁCZ MÁTÉ

Bevezető gondolatok

Egy különleges, rendkívül aktuális és számomra kifejezetten érdekesítő könyvet vehettem az elmúlt hónapokban kezembe, amely FAZAKAS Sándor és KOVÁCS Krisztián szerkesztésében jelent meg (2020). A kötet több teológusnak a témával foglalkozó írása mellett tartalmazza azt az erkölcsi tájékozódást segítő dokumentumot, amelyet a GEKE (Gemeinschaft Evangelischer Kirche in Europa) Etikai Szakbizottsága készített az élet kezdetén felmerülő etikai kérdések tárgyában (2017).

Szüksős lehetőségeim miatt ebben a recenzióban a könyvre való figyelemfelhíváson túl annak ismertetésére nem vállalkozhatom, pusztán a GEKE által megfogalmazott dokumentumról szeretnék referálni, amely már címében is jelezni szeretné, hogy egy hatalmas munka folytatásaként tekinthetünk rá. Mint ismert, a GEKE 2011-ben adta közre az élet végén felmerülő etikai kérdésekre vonatkozóan (eutanázia, asszisztált öngyilkosság, hospice, palliatív ellátás stb.) nagy érdeklődést kiváltó tanulmányát *Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak...* címen (magyarul: FAZAKAS-FERENCZ 2014). A segédanyaghoz kapcsolódó nagyfokú érdeklődés szükségessé tette az élet kezdetén felmerülő etikai kérdések megítéléséről is egy orientációt segítő dokumentumot készíteni.

A reprodukciós medicina – ahogy a dokumentum előszavában dr. Gottfried Locher és dr. Michael Bünker írja – és a benne rejlő lehetőségek utóbbi években végbemenő fejlődése egyszerre gerjeszt számtalan váradalmat és reményt, de félelmet és bizonytalanságot is. Épp a tudományterület ma még beláthatatlannak tűnő fejlődési lehetőségei intik önmérsékletre és óvatos megnyilvánulásokra az egyházak ezen területtel foglalkozó szakembereit. Azonban protestáns szemszögből vizsgálódva a dokumentumban gyakran ismertetett katolikus álláspont sem vállalható perspektíva, amely – talán épp a kérdéses terület ma még felmérhetetlen összetettségét látva – jelentős terüle-

teken a részleges vagy teljes elzárkózást követi. A technológia fejlődését a teológia tudományának is nyomon kell követnie, és a különféle folyamatok összefüggésében felszínre kell hozza azokat a – legtöbbször – etikai kérdéseket, amelyek segíthetik az ezekkel a témákkal foglalkozókat, az érintett tudományágakban dolgozókat vagy akár a politikai döntéshozókat abban, hogy a reprodukciós medicina vagy az ehhez kapcsolódó tudományterületek megítéléséről vagy a további kutatások irányának helyességéről véleményt formáljanak.

Így a témában hiánypótlónak mutatkozik a fent említett dokumentum, amely hatalmas feladatra vállalkozott. A beláthatatlan távlatok tekintetében, a különféle tagegyházaknak a témák feldolgozásával kapcsolatos évtizedes lemaradásait figyelembe véve és az egyes országok között fennálló teljesen eltérő jogalkotási keretek lehetetlen keresztmetszetében próbál egységes álláspontot megfogalmazni, amely inkább kínál széles perspektívát felvázoló, több lehetőség közül a döntés szabadságát meghagyó összegzést, mintsem egységes és határozott, a válaszokat keresők számára megnyugtató tájékoztató pontot.

Mindezt a dokumentum készítői is felismerték, és így fogalmaznak bevezetőjükben: „Néhány kérdésben a segédanyag konkrét megoldást javasol, általában azonban az a célja, hogy autentikus protestáns álláspontok »korridor«-ját jelölje ki, amelyen belül kirajzolódnak a párbeszéd, a vita és az erkölcsi ítéletalkotás határvonalai.” (FAZAKAS-KOVÁCS 2020, 163. o.)

A dokumentum elkészítésének háttere

A GEKE Tanácsa több éves előkészítőmunka után kérte fel a tanács etikai bizottságát, hogy a rendelkezésre álló egyházi állásfoglalások alapján dolgozzon ki egy orientációs

segédanyagot a reprodukciós medicina etikai kérdéseire. Az előzetes tervezet 2015 októberében került a tanács elé, amely kezdeményezte az anyag szakmai megvitatását is, bevonva teológusokat, az orvostudományok képviselőit, valamint jogi szakembereket, hiszen jól érzékelhető, hogy az egész téma körül háromosztatú vita bontakozott ki Európában ökömenikus, politikai és társadalmi szinten.

A közös gondolkodás előnye mellett azonban fontos támpont volt a készítőik számára a protestáns teológia alappillére, a Szentírás, még akkor is, ha a modern élet etikai normáit nem lehet egyszerű leíró formában levezetni bibliai textusok alapján.

Célként tűzték ki végül, hogy ne csak a reprodukciós medicina vagy az IVF¹ eljárásainak alkalmazását vizsgálják, hanem további olyan lehetőségeket is, amelyek épp az IVF fejlődésével alakulhatnak ki, ideértve az embriókutatást, a preimplantációs diagnosztikát,² a reproduktív vagy terapeutikus klónozást és az emberi keverék embriók létrehozását.

A fent említett konzultációk eredményeit leszűrve az anyag átdolgozásra került, és így vált elérhetővé az érdeklődők számára.

A problémakörök kontextusba helyezése

A dokumentum első feladatként a problémakörök orvosi, szociális és politikai kontextusba helyezésére vállalkozik, amely világossá teszi, hogy – akár csak Európára szorítkozva – a különféle társadalmak teljesen más kiindulóponton állnak.

Olyan egyszerűnek tűnő fogalmak, mint a házasság és a család, teljesen eltérő értelmezést kapnak Európa nyugati vagy épp keleti felén. Egy mindenki által elfogadott világos meghatározás nélkül viszont elképzelhetetlen a közös véleményformálás. Szintén a tájékozódást nehezíti az egyedülálló nő vagy férfi megítélése és a gyermekhez való joga egyes társadalmakban (sperma- vagy petesejt-adományozás, illetve béranya igénybevétele). Ugyancsak eltérő álláspontot képviselnek egyes országok, azon belül akár egy-egy felekezet is a homoszexuális párok gyermekvállalásáról és számukra a reprodukciós medicina nyújtotta lehetőségek kihasználásáról. A társadalmi kérdések mellett gazdasági feszültségek is jelentkeznek, és valódi veszélyként mutakozhat az utódnemzés elüzetliesedésének vagy épp a petesejtet adományozó vagy béranyaságot vállaló nők kizsákmányolásának kockázata.

Szintén társadalmakat feszítő kérdés, hogy rendelkez-

¹ *In vitro* fertilizáció („üvegben” történő megtermékenyítés, köznyelvi elnevezéssel lombikprogram).

² Eljárás, amely IVF-embriót tesztel meghatározott genetikai ismertetőjegyek megállapítása céljából.

het-e azzal az adottsággal a reprodukciós medicina, hogy ezáltal a nők és párok gyermekvállalási döntésének halasztásában jelentsen alternatív megoldást, vagy pusztán a valódi egészségügyi problémák kezelésére szolgálhat.

Végül pedig a preimplantációs diagnosztikáról, valamint az élet kezdetéről és ezzel összefüggésben a magzatok jogairól, akár a sperma-, illetve petesejt-adományozás útján megszületett gyermek genetikai, biológiai vagy egyedi esetben szociális, illetve törvényes szüleinek ismeretére vonatkozó jogokról is kell szólnunk. Fontos ismertetni azt is, hogy ezeken a területeken az európai jogi helyzet meglehetősen sokszínű, sok esetben szelektív és szemléltető jellegű. 1978-ban született az első lombikbébi. Azóta a tudományág hatalmas fejlődésben van, de a fent említett kérdések miatt lehetetlen azonos kiindulópontból szemlélni a reprodukciós medicinát és a hozzá kapcsolódó tudományterületeket Európában.

A problémakör etikai és teológiai vizsgálata

A dokumentum bevezető része teológiai, etikai megalapozást is kínál az olvasó számára, hangsúlyozva a Szentírás egyedüliségét, de azt is, hogy nem lehet bioetikai cselekvésmódokra az evangéliumból közvetlenül utalásokat találni (FAZAKAS–KOVÁCS 2020, 173. o.).

Sem a Tízparancsolat, sem a Hegyi beszéd nem tartalmaz minden átfogó véleményt a témánk összefüggésében, így minden esetben szükséges az eredeti kijelentések mai kontextusban való értelmezése. A felelősségvállalás, a megbocsátás, a szabadság, az együttérzés eszméi és határai bontakoznak ki a teológiai értekezés első felében, majd a természetjogi tradíció és az ebből levezethető katolikus–protestáns ellentét kérdésére is kitér a tanulmány.

Fontos megállapítás, hogy a reprodukciós medicina összefüggésében a természet idealizálása vagy romantizálása megkérdőjelezhető látásmód, hisz a teremtett világ és maga a természet épp annyira rászorul a megváltásra, mint az emberiség maga. Éppen ezért a reproduktív medicinával szemben a „természetes” úton történő fogantatás egyedüliségének hangsúlyozása erős kritikával szemléltető.

A szaporodás bibliai és teológiai szempontjainak vizsgálata, valamint a meddőség, a gyermeknélküliség biblikus nézőpontja is mélyen érintett terület. Noha a Szentírás a családi életéről és a szülői szerepről elismerőleg ír, sőt messzemenő jelentőséget tulajdonít neki, hisz lehetőség nyílik általa Istent szolgálni és a felebarátot szeretni, de mindent felülíró szükségességéről nem szól. Ezen megállapítás alapján próbál olyan kérdésekre választ keresni a dokumentum, mint a szociális stigmatizáció, amelyet gyermektelen pároknak kell átélniük, vagy az ezzel összefüggésben megjelenő hiányérzet, amely a gyermektelenségből fakad, és gyakran az Isten–ember viszonyban realizálódik.

Végül a dokumentum kitér az embrió jogainak és morális státuszának – amely Magyarországon is nagy vihart kavart – teológiai vizsgálatára, és alapvető kérdésként teszi fel, hogy tekinthetünk-e egy embrióra személyiségként. Az eltérő katolikus és protestáns álláspont feltárása után új teológiai perspektívát kínál a kérdés értelmezésére, amikor a „személyiség” megoldhatatlan diskurzusa helyett az „irgalmas samaritánus” történetét felhasználva azt a kérdést teszi fel: „Ki a felebarátom?” Az embrió? A gyermekre áhító édesanya? A megszületett vagy meg nem született gyermek?

„Ennek a diszkusszióknak fő célja, hogy kritikai kérdéseket fogalmazzon meg az emberi embriókkal kapcsolatos jelenlegi vita során alkalmazott domináns megközelítési módokkal kapcsolatban, és bizonyítsa, hogy széles skálája van azoknak a lehetséges megoldásoknak, amelyeket a protestánsoknak komolyan meg kell fontolniuk” – fogalmaz a dokumentum (uo. 202. o.).

Nyilvánosság és orvostika

Kiemelten foglalkozik az értekezés az egyes tagesztyházak és azon belül az egyházi vezetők felelősségével és feladataival is. A liberális demokráciákban uralkodó nézet, amely szerint vallási szempontok ne befolyásolják a döntéshozók szempontrendszerét, megkérdőjelezhető. Ezen álláspont elfogadásával ugyanis olyan releváns morális nézőpontok nem kerülhetnek felszínre egy társadalmi vitában, amelyek épp azt a célt szolgálhatják, hogy segítsék a látókör tágítását és a megfelelő véleményalkotás kimunkálását.

Így a dokumentum bátorítja a GEKE tagesztyházait, hogy saját tagjaikat, egészségügyi szakembereket, törvényhozókat, politikai döntéshozókat, igazgatási hatóságokat, de közembereket és választópolgárokat is vonjanak be az élet kezdetén felmerülő döntések tárgyalásába, hozzanak létre olyan fórumokat, ahol lehetőség van a különféle nézetek ütköztetésére és egy esetleges közös álláspont kialakítására.

Emellett hatalmas feladat az egészségügyben dolgozók segítése nemcsak etikai iránymutatások megfogalmazásával, de olyan áldatlan helyzetekből való felszabadítással, ahol a páciensek kívánságai, szükségletei, netán preferenciái etikai meggyőződésükkel ellentétes döntést követelnek.

Konkrét témakörök vizsgálata

A dokumentum további részében részletesen foglalkozik az *in vitro* megtermékenyítés, a kriokonzerválás,³ az inszemináció⁴ és a hozzá tartozó petesejt- és embrióadomá-

nyozás kérdéseivel, de kitér a béranyaságra, a prenatális diagnosztika⁵ és a preimplantációs diagnosztika lehetőségeire, az embriókutatás, az őssejt- és génterápia és a klónozás egyes témaköreire.

A recenzió műfaji sajátosságai nem teszik lehetővé, hogy részletesen tárgyaljuk a fent leírt témaköröket, noha mind egytől-egyig olyan sok teológiai, valamint orvosi, szociális, politikai vagy akár jogi kérdést vet fel, hogy érdemes lenne külön dolgozatokban tárgyalni ezeket. Én most pusztán a dokumentumban ismertetett és a mai magyar társadalomban is beszédtémaként jelentkező kérdéseket érintem a teljesség igénye nélkül.

In vitro megtermékenyítés, azaz a „lombikbébiprogram”

Az elmúlt években Magyarországon gyakran került a figyelem középpontjába az *in vitro* megtermékenyítés. Az eljárás már manapság is, de az elkövetkező évtizedekben a tudomány fejlődése révén még inkább számtalan kérdést vet fel, és megdöbbentő, hogy továbbra is milyen eltérő és mennyire bizonytalan jogi háttéren végzik azt Európa-szerte. Az eljárás a társadalom széles rétegében történő elérhetősége által a közbeszéd részévé vált, nem véletlen, hogy a tanulmány is ennek a témakörnek a tárgyalásával kezdi a részletes elemzést.

Olvasva az IVF-eljárásról szóló különféle egyházi állásfoglalásokat, megdöbbenést kelt azok kiadási dátuma. Egy olyan tudományágról, amely rendszeresen produkál újabb és újabb megrendítő felismeréseket, a római katolikus egyház az 1987-ben kiadott *Donum Vitae* kezdetű útmutatás alapján foglal állást, amely egy 1968-ban kiadott pápai körlevélen alapul. Protestáns oldalról a GEKE segédanyaga a Német Protestáns Egyház 1985-ben kiadott dokumentumát tekinti hivatkozási alpnak, valamint – több másik mellett – a Holland Protestáns Egyház 1991-ben kiadott állásfoglalását.

A GEKE állásfoglalása részletesen kitér a különféle felekezetek álláspontjának ismertetésére. A katolikus egyház – a dokumentum alapján – nehezményezi az *in vitro* megtermékenyítési eljárás során létrejött embriók mennyiségét és a be nem ültetettekkel való törődés hiányát, elfogadhatatlannak tartja az eljárásban a szeretetteljes egyesülés és az utódnemzés elszakítását, valamint az utódnemzés méltóságát látja veszélyeztetve a lombikbébi-eljárást vizsgálva, végül pedig a „teremtő és teremtmény” kérdését látja megkérdőjeleződni.

Protestáns oldalon fontos alapszabályként fogalmazódik meg az emberi élet isteni ajándék volta, amelyet különleges méltóság illet meg, valamint hangsúlyozza

³ Gaméták, petesejtszövetek vagy embriók tárolása mélyhűtésben.

⁴ Hímivarsejt méhbe fecskendezése.

⁵ A magzat genetikai tesztelése terhesség alatt.

az állásfoglalás, hogy a lombikbébi-eljárás természetesen csak a házasság kötelékében valósítható meg. Megemlíti a fölöslegessé váló embriók kérdését és e jelenség megakadályozásának elősegítését, de azt a teológiai feszültséget is, hogy az embrió megsemmisítése feloldhatatlan ellentétben áll a fejlődésben lévő emberi életet megillető védelemmel. Végül – talán épp a hivatkozási alapként tekinthető dokumentumok több évtizedes voltából adódóan – hangsúlyos szerepet kap a protestáns véleményformálásban az eljárás költségessége, valamint a kémcsőkultúra által hosszú távon esetlegesen jelentkező szomatikus és pszichológiai következmények. Ilyen értelemben meddő párok esetében végső lehetőségként tekint az eljárásra.

Kriokonzerválás (konzerválás mélyhűtéssel) és adományozás

A mai Magyarországon is bevett – egymással bizonyos esetben összefüggő – két gyakorlattal folytatódik a közös gondolkodás, amely a fagyasztási eljárások lehetőségeit és veszélyeit részletezi, valamint az adományozás etikai kérdéseit tárgyalja. Hazánkban, amennyiben van rá lehetőség, fagyasztással is segíthetik az esetleges következő terhbeesés megvalósulását. Ennek az eljárásnak világszerte négy változata van: férfi vagy női ivarsejtek, impregnált petesejtek, emberi embriók vagy teljes petefészekszövetek konzerválása. A meddő párok számára felkínált segítő lehetőség azonban számos kérdést vet fel, amely egyenként komoly teológiai diskurzust igényel.

Vajon egy-egy hímvarsejt vagy petesejt lefagyasztása abból a célból, hogy ezzel a fogamzás időpontját kitolják egy olyan időszakra, amikor már nehezebben lehetséges természetes úton teherbe esni, morálisan elfogadható-e?

Vajon azok a szülők, akiknek akár a mai Magyarországon is felajánlják az embriók lefagyasztását és a be nem ültetett embriók tudományos célra való felhasználását, esetleg továbbadományozását, tisztában vannak-e ennek etikai, morális vagy akár jogi vonatkozásaival?

Hogyan viszonyulhatunk egy olyan helyzethez, ahol esetenként elválik a genetikai szülőség és a biológiai szülőség, vagyis a születendő gyermeknek még lehetősége sincs arra, hogy kiderüljön számára, ki az ő genetikai édesapja és/vagy édesanyja? Vagy egy olyan embrióhoz, amelyhez a hímvarsejt vagy épp a petesejt adományozás útján érkezett?

Végül – számtalan végig nem tárgyalt felvetést most nem érintve – óriási kérdés, hogy az embriók évtizedes tárolása nem imitációja-e az örök élettel kapcsolatos keresztény értelmezéseknek. Hol van a határa a kriokonzerválásnak?

Prenatális és preimplantációs diagnosztika

A dokumentum több elemzést érdemlő területet átfogva végül a különféle diagnosztikai kérdések mellett az embriókutatást és a most még futurisztikusnak tűnő kérdéseket is tárgyalja. Mind közül talán legmeghökkenőbb az emberi keverék embriók kutatási területe, amelyek tulajdonképpen emberi és nem emberi géneket is tartalmazhatnak. A GEKE állásfoglalása ezen a ponton jól érzékelteti a kutatási területek elképesztő szélességét és további táguló perspektíváját, és fájón világít rá mind az egyházi, mind a politikai és legfőképpen a jogi reflektálás részleges vagy helyenként teljes hiányára és ennek beláthatatlan következményeire.

Összegzés

Talán felvetődhet a kérdés a ma élő teológusgenerációban, hogy milyen aktualitása van ezeknek a – most még sok esetben a tudományos-fantasztikus kategóriába sorolható – kérdéseknek a mai Magyarországon és az evangélikus egyházban. Miért szükséges akár a teológiai, akár a társadalmi közbeszéd tárgyává tenni mindazt, amit a GEKE állásfoglalása tartalmaz? Mivel személyes érintettségem is van, hiszen három gyermekem is – közsímt elnevezéssel élve – lombikbébi-eljárás útján született, fájón kellett az elmúlt öt évben megtapasztalnom, milyen mindent elborító bizonytalanság hatja át az egész területet teológiai, morális, orvosetikai, jogi vagy épp szociális szempontból. Hiszem, hogy a tanulmány megszületése hatalmas segítséget jelenthet a területen megvalósítandó megalapozott véleményformálásban, és egyfajta támpontként szolgálhat azon teológusok vagy épp érintett egyháztagok számára, akik felelős döntés alapján kívánnak a reprodukciós medicina vagy a többi érintett tudományterület témakörében állást foglalni vagy cselekedni.

Hivatkozott művek

- „Bevor ich Dich im Mutterleib gebildet habe...“ *Eine Orientierungshilfe zu ethischen Fragen der Reproduktionsmedizin des Rates der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE)*. Evangelischer Presseverband in Österreich epv, Bécs, 2017.
- FAZAKAS Sándor – FERENCZ Árpád (szerk.) 2014. *Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak... Életvégi döntések keresztyén etikai megközelítése*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, Debrecen. (Szociáletikai Intézet Kiadványai 6.)
- FAZAKAS Sándor – KOVÁCS Krisztián (szerk.) 2020. *„Mielőtt megformáltak az anyaméhben...” Az élet kezdetén felmerülő döntések keresztyén etikai megközelítése*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézete, Debrecen. (Szociáletikai Intézet Kiadványai 8.)

Nincs visszaút!

■ HEGEDŰS ATTILA

A metál csöndje (Sound of metal). Belga-amerikai zenés dráma, 130 perc, 2019. Rendező: Darius Marder.

Nem kellett nagy jóstehetség ahhoz, hogy már az Oscar-gála előtt tudni lehessen: ez a film fogja a hangmérnöki díjat elhozni. Nem csoda, a készítőik nagy hangsúlyt tettek a hangminőségre, hiszen az egész film alapkérdése a hang, vagyis a hallás és annak elvesztése.

A hangmérnöki munka épp azért volt zseniális, mert több szinten működött: a bennünket körülvevő világ hangjai egyrészt a maguk valóságában jelennek meg; majd ahogy ezt (brummogás, „akvárium-hang” formájában) egy hallását elvesztő ember érzékeli; később ahogyan a világot egy hallókészülék a maga tökéletlen és kellemetlen módján rekonstruálni próbálja; végül pedig a süket csönd. A leginkább szívbe markolóak azok a jelenetek, amikor ezek a szintek és hangok átmenet nélkül csapnak át egymásba.

A film egy, a kívülállók számára elviselhetetlennek tűnő „zajjal” kezdődik: egy kétszemélyes metalzenekar torzított gitárhanggal, sikoltásszerű énekkel és kegyetlen dobolással bemutatott koncertjére csöppenünk. (Engem a koncert hangja és hangulata nem heavy metalra, hanem inkább egy Vágtázó Halottkémek-koncertre emlékeztetett.)

A film főszereplője a rokonszenves fiatal dobos, Ruben, aki barátjánőjével, Lou-val járja a világot. Idilli a helyzet: szeretik és segítik egymást, a filmből az is kiderül, hogy szeretetükkel kölcsönösen megmentették egymást: Ruben a drogfüggőségből, Lou az anyja halála miatti depresszióból menekült meg. A bennük lévő feszültségeket a zene segítségével oldják fel, miközben egy lakókocsiban turnéznak az Egyesült Államokban.

Az idillt egy nem várt esemény borítja fel: Ruben egyik pillanatról a másikra elveszti a hallását. Hogy a maguk által létrehozott hangerő vagy genetikai okok miatt, azt a diagnózist felállító orvos sem tudja, de igazából lényegtelen. Ami fontos: semmi nem lesz olyan, mint amilyen volt.

Ruben belekapaszkodik egy szóba: műtét. Nem hallja meg az orvos figyelmeztetését, hogy egy esetleges – egyébként drága – műtét sem hozza vissza régi hallását, csak a további romlást állítja meg. Ruben azonban mindenképp vissza akar térni oda, ahova már nincs visszaút...

Addig is, amíg minden elrendeződik, fél szívvel ugyan, de beköltözik egy otthonba, ahol süketeket tanítanak. Az ő tananyaga az lenne: megtanulni süketnek lenni. De ez az, amit ő igazából nem akar megtanulni, hiszen – hite szerint – csak egy műtét kell, és minden helyreáll.

A műtét sikerül, de amit utána Ruben a nagyothaló készülékkel érzékel, csak torz paródiája a régi hangoknak. Nem csak saját dobolását nem hallja tisztán, hanem a madarak énekét, a gyerekek nevetését, a harang szavát és szerelme énekét sem. Recseg-ropog, sípol, torz hangú lett a világ. A film utolsó képsorában Ruben elsökkik Lou mellől, megszabadul a hallókészülékétől és ül a süket csöndben. Nincs semmi, ami eddig fontos volt: se szerelem, se hangok. A film elviselhetetlen zajjal kezdődik, és elviselhetetlen csönddel végződik. Nem tudom, melyik a rosszabb.

Nem tudom eldönteni, én meg tudnám-e tenni ezt a lépést, lenne-e erőm a süket csöndet választani, ha már a régi, tiszta hangokat nem hallhatom. Ki tudja, nem kapaszkodnék-e mindenáron a hangokhoz, még ha torzak is, az eredetinek a paródiái. Félek, én ehhez gyenge vagyok, mindig kuncsorognék a hangokért – akkor is, ha azok már csak szóalmas másolatok. A kérdés általános: van-e erőnk vállalni a teljes hiányt a szedett-vedett, „*valami azért legyen*” helyett? Nem tudom.

Ritka az a film, amelyik ilyen katartikus hatással volt egész családomra. Nem csoda, zeneszerető család vagyunk, a lakás minden helyiségében zenél, énekel vagy hallgat zenét valaki – általában egyszerre és mindegyik mást. A hallás elvesztésének gondolata gyomorgörcs mindannyiunk számára. Számomra azonban többről volt szó, mint csak a hallásról.

Az öregkori sükettség ha fájdalmas is, de a dolgok lényegével, a test romlásával jár együtt. Egy fiatalon, hirtelen elveszített készség (vaktség vagy sükettség) épp olyan, mint a gyermek halála – az élet rendjébe nem tartozik, elviselhetetlen, nincs rá módszer. (Vajon mit érezhetett Ábrahám, amikor azt hallotta, meg kell ölnie Izsákot?)

Természetes emberi reakció Rubené: menjünk vissza, legyen minden olyan, mint azelőtt – térjünk vissza a kezdetekhez. (Mindannyian várjuk a covid végét – és azt ráadásul olyannak képzeljük, mint ami előtte volt. Olyan lesz?) Sok idő kell ahhoz, hogy az ember elfogadja: *amit egyszer elveszített, az már nem jön vissza.*

Különös része a filmnek a siketek intézménye, ahová Ruben beköltözik. Idilli hely, mindenki szeretettel fogadja őt. Mentora szintén hallását veszített, nagyszerű, bölcs férfi, aki megértéssel vezeti őt állapota elfogadásának útján.

A különös hely egy másfajta életesélyt is ajánl neki: kiderül, hogy van érzéke a süket gyerekek tanításához, és hogy a dobolás élményét, a ritmus örömét is át tudja nekik adni. Csak Ruben érzi úgy, ez nem az ő világa. Hite szerint az ő helye Lou és a dobok mellett van – a régi életében.

Furcsa élmény volt számomra ezt az intézményt figyel-

ni. Túl jóságos, túl idilli. És volt egy pont, amikor engem kissé egy szektára kezdett emlékeztetni, amikor mentora szavaiból kiderült, az idill része az is, hogy elfogadja: nem kíváncsi vissza a halló életébe, és süketsége nem természetellenes állapot, hanem új életének szerves része. Ha képtelen ezt elfogadni, nem maradhat ott.

Megértem én, hogy az előbbit meg kell tanulnia, még akkor is, ha ez a gyász, az elvesztés elfogadása nem megy határidőre. Meg kell engedni, hogy a maga ritmusában történjen.

De vajon nem öncsalás-e, ha saját sérüléseinket, hiányainkat nem sérülésként és hiányként, hanem életformaként *kell* definiálnunk? Nem éppen a sírás, a gyász jogát lopjuk el magunktól vagy másoktól, ha túl *píszik* akarunk lenni? (Olvaszuk el Karinthy Frigyes *A púpos* című novelláját, hogy jobban megértsük, miről van szó.)

Több a kérdésem, mint a válaszom. Egyáltalán nem biztos, hogy igazam van. És csak remélem, hogy soha nem kell megélnem olyan helyzetet, ami megmutatja, igazam volt-e.

KRISZTUSBAN MINDNYÁJAN ÉLETRE KELNEK ◀

Emlékezés Nobik Erzsébet evangélikus lelkész szolgálatára

1940–2021

■ ZAHORECZ PÁL

Nobik Erzsébet 1940. július 26-án született Szarvason Hrabovszky Erzsébet és Nobik Ernő szlovák szülők egyetlen gyermekeként. Általános és középiskolai tanulmányait is szülővárosában, a hajdani 1. sz. Általános Iskolában, majd a Vajda Péter Gimnáziumban végezte. A jó képességű, ambiciózus lány az érettségi bizonyítvány megszerzése után gyógyszerészeti szakon szeretett volna továbbtanulni, de mindezt az akkori politikai viszonyok nem tették lehetővé számára. Őszinte jóakarói buzdítására jelentkezett az Evangélikus Teológiai Akadémiára, ahol már első éves hallgatóként megértette, hogy életét a politikánál nagyobb hatalom, a kegyelem és a szeretet ura, Jézus vette kezébe és az utat is ő határozta meg számára.

Mint aki egészséges büszkeséggel vállalta szlovák származását, teológiai gyakorlati szolgálatait is szlovák gyülekezetekben végezte. Ily módon gyakorolhatta a közép-szlovákiai nyelvjárást, mely egyben a szarvasiak sajátja is.

Teológusként Galgalyörkön, Váckisújfaluban és Kondoroson tevékenykedett.

Káldy Zoltán püspök szentelte lelkésszé a szarvasi Ótemplomban 1977. március 20-án Pál apostol igéjével: „Legyen gondod rá, hogy betöltsed azt a szolgálatot, amelyet átvettél az Úrbán!” (Kol 4,17). Harmadik magyarországi evangélikus lelkészneként kezdte meg munkáját.

Csabacsüdön és szülővárosában, Szarvason, az evangélikus Ó- és Újtemplomban egyaránt hirdette Isten igéjét.

Az Ótemplomban parókusi és igazgató lelkési rangban végezte szolgálatát. Nevéhez fűződik az Ótemplom 1988-ban történő felújítása a felszentelés 200. évforduló-

ján. Nyugdíjba vonulása után korát meghazudtoló energiával szorgoskodott, sorsát az Istenre bízva továbbra is hirdette az ő igéjét.

Utolsó éveiben a szarvas-újtemplomi gyülekezetben vállalt presbiteri tisztséget, melynek keretén belül aktívan kivette részét a különböző szlovák, országos, egyházmegegyei, gyülekezeti szolgálatokban.

Bekapcsolódott a Magyarországi Szlovákok Szövetsége és az Országos Szlovák Önkormányzat munkájába. Utóbbi felkérésére és a Magyarországi Evangélikus Egyház megbízásából sok éven át végzett utazó lelkési szolgálatot az ország szlovákok lakta településein, ahol nem volt szlovák nyelvet beszélő lelkész. Sok településre gyakran vissza-visszahívták. Fáradhatatlan volt ebben a küldetésben, tudta, hogy örömet visz azok lelkébe, akik anyanyelvükön értik meg igazán a Biblia üzenetét. Élő kapcsolatot épített ki szlovákiai, romániai és vajdasági evangélikus gyülekezetekkel. Rendszeres szervezője és lebonyolítója volt a nyári szlovák evangélikus hitéleti gyermektáboroknak.

Szarvason – havi rendszerességgel – tartott szlovák nyelvű istentiszteleteket. Soha nem tett különbséget nemzet és nemzet között, mert gondolkodását humanitárius szemlélet vezérelte.

Április 9-én került kórházba Orosházán, ahonnan haza tudott jönni, de félnapos itthonlét után újra vissza kellett oda térnie.

Április 17-én kora reggeli órákban végleg visszaadta a lelkét annak az Úrnak, akit egész életében szolgált. Így élt nyolcvan esztendő.

Elvégzett futás

Igehirdetés Nobik Erzsébet nyugalmazott lelkész temetésén (Mt 25,23)

■ LÁZÁR ZSOLT

„*Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam...*” (2Tim 4,7)
 „*Jól van, jó és hű szolgám... menj be a te uradnak örömébe...*” (Mt 25,23)

Gyászoló Család! Krisztusban szeretett Testvérek!
 Nobik Erzsike tavaly nyáron ünnepelte a nyolcvanadik születésnapját. Itt, az Ótemplomban köszöntöttük, hiszen már hagyománya van annak, hogy havonta egy vasárnap a születésnaposok megáldásának a vasárnapja. Sokat kellett egyeztetnünk erről vele, hiszen nagyon sok helyettesítő szolgálata volt még ekkor is. Többször is megnéztem a felvételt, amelyen egy szép csokrot szorít magához, közben pedig ezeket a gondolatokat fogalmazta meg:

„Nagyon sok mondanivaló van még bennem. Két irányba akarok köszönetet mondani. Köszönetet az Úrnak mindenért, ami szép volt az életemben. Minden küzdelemért, amit meg tudtam küzdeni. Minden szeretetért, amit kaptam.

Köszönet a testvérek felé, köszönet a gyülekezet felé, és köszönet azokért az emlékekért, amik ott élhetnek bennem. Bármerre nézek itt a templomban, valahol már csak üres helyet látok, akivel ott az emlék összeköt, de már az Úrnál van.”

Ezekben a gondolatokban benne van minden, ami Erzsike életére jellemző volt. Az a hálás szív, amely mindent elfogadott az Istentől: a nehézségeket, a keresztek, a szenvedést. Hiszen nem volt egyszerű az élete, a sok nehézséget megtapasztalta már gyermekként.

Sokszor hallottam búcsúztatóit az Ótemetőben, amelyekben olyan szépen megfogalmazta azt, ami rá is jellemző volt: „Szüleimtől megtanulta a föld szeretetét, a paraszti munka áldásait.” Mennyire igaz volt ez rá is! Hiszen szorgalmas, viszonylag jómódú családban látta meg a napvilágot. Majd amikor az iskolát elkezdte, a családja mindenét elveszítette. Üldöztetés lett az osztályrészük, de erről ő sohasem beszélt, nem kérkedett szenvedésével. Sőt! A legnagyobb szeretettel tudott azokról is beszélni, akik miatt mindenük elveszett.

A szocialista rendszer közepén készült a lelkészi szolgálatra, úgy, hogy előtte senki sem volt még női lelkész. Esély sem volt még arra, hogy bárki, aki elvégzi a teológiát, magára veheti a Luther-kabátot. Hosszú éveket kellett neki is várnia, míg 1977-ben végre felszentelték lelkésznek, de sosem panaszkodott emiatt. Hálás volt. Mindenért! Mindig! Öröm volt a lelkében, hogy az otthonához közel kezdhette meg szolgálatát, s miközben oly sokat utazott, mégis Szar-

vas volt a legfontosabb. A bázis. Ahol megpihent, hogy új erővel folytassa útját.

„*Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam*” – írja Pál Timóteusnak. S most mondhatja ezt nekünk Erzsike is! Egy évig szolgáltunk egymás mellett hivatalosan. 1998 októberében kezdtük el a közös szolgálatot, 1999 júliusában pedig ő már az országos szlovák lelkészi feladatokat végezte, de a közös szolgálat azért megmaradt. Sokan ismerték, sőt mindenki ismerte őt. Természetesen Szarvason, de az egyházmegyében, a megyében, az országban, Szlovákiában, Szerbiában, de Erdélyben is.

Hány és hány gyülekezet volt, főleg ahol a lelkészek egyedül szolgáltak, ahova teljes természetességgel hívták meg a nyári időszakban, a szabadságolás idején szolgálni, de az év többi részén is, ha nem tudták megoldani a helyettesítést! Ha ezeket a helyettesítéseket megszámoalnánk, azt látnánk, hogy nyugdíjasként ugyanúgy folytatta szolgálátát, mint előtte.

Erzsike mindig úton volt. Úton volt a kis Trabanttal, a kis Corsával, majd az Astrákkal. Amikor csabacsúdi lelkész volt, majd szarvasi, majd országos szlovák lelkész. De most is, amikor nyugdíjas lett. Vagy piac, vagy istentisztelet, vagy a család miatt, oly természetes volt, hogy úton van, hogy nem áll le pihenni.

„*Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam.*” Úgy küzdött, úgy harcolt, úgy futott, hogy közben Isten szeretetét és a hitét megtartotta. Ez marad meg benne, s mi így emlékezünk rá, ezekkel a gondolatokkal.

„Hogy telnek napjai?” – tette fel neki a kérdést Mótyán Tibor egy beszélgetésben, mire ő válaszába Máté evangélista példázatát beszöve, szerényen csak így felelt: „Lelki és kétkézi munkával mindaddig, amíg Uram nem szólít, és nem mondja: Jól van, jó és hű szolgám, menj be a te uradnak örömébe.” „*Jól van, jó és hű szolgám, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, jöjj, és osztozz urad örömében!*” – ahogyan a talentumok példázatában hangzik.

A talentumokkal, a lelki ajándékokkal jól gazdálkodott, s most Istenre bízuk életét. Mi azzal a reménységgel gondolunk rá, hogy az egyház Ura, Jézus Krisztus helyet készített számára a mennyben. Hogy a jó és hű szolga hazatér a neki készített hajlékba. Nekünk pedig itt marad az a sok emlék, a hangja, a hűsége, a szeretete, amelyet a gyülekezetek megtapasztaltak. Ámen.

Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap

►► 1Móz 32,21b–32

Igehirdetési előkészítő

Áldáshordozók

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni első öt vasárnap a tematizálást tekintve egy blokknak vehető, mindegyik homlokcíme a hívás. Vasárnapunk mottója: Isten bűnösöket hív. Viszont az evangélium és az igehirdetési textus is inkább a bűnösök megkereséséről, mint a hívásukról szól.

Exegetikai áttekintés

Jákób már születése előtt Isten kiválasztotta. A nagyapjának, Ábrahámnak („*megáldalak, és áldás leszel*” – 1Móz 12,2–3), és apjának, Izsáknak („*veled vagyok, megáldalak*” – 1Móz 26,24) adott áldást ő is megkapja („*általad nyer áldást, meg utódod által a föld minden nemzetsége... veled vagyok... megőrizlek... visszahozlak*” – 1Móz 28,13b–15).

Jákób minden nélkül menekül, de már birtokolja a legfontosabbat, az atyai áldást. Az elsőszülött fiúra kimondott áldás az utolsó, minden áldás közül a legnagyobb erejű. Csak elfogadni lehet, megérteni nem, hogy a lopott áldást menekülése első éjszakáján Isten az ígéreteivel tetézi meg. Ahhoz lehetne hasonlítani ezt az eljárást, mintha egy csúnya büntetőfékezés után az autópályarendőr nem feljelentést tenne, hanem kitüntetésre terjesztene fel.

Erre vonatkozólag Ézs 55,8–9 igazságát kell tiszteletben tartanunk és elfogadnunk: „...*az én gondolataim nem a ti*

gondolataitok, utaim messze meghaladják az emberi képzeletet. Mert amennyivel magasabb az ég a földnél, utaim annyival magasabbak a ti utaitoknál, és gondolataim a ti gondolataitoknál.”

Szembenézés

Húsz év után hazatérőben az egész napi vándorlás fáradsága után táborot ütnek, nyugovóra térnek. Rendkívül zaklatott lelkiállapota miatt Jákób nem tud pihenni. Fölöttébb nagy nyugtalanságra vall, hogy az éjszaka folyamán fölveri a családját, és átküldi őket a túlpartra. Még a legközelebbi hozzátartozói jelenléte is zavarja. Nagyon szüksége van az egyedülletre. Minden idegszálával a találkozásra készül. A csalónak nincs békessége, mert a bűnnek nincs elvülési ideje. Ézsau szándéka pedig kiszámíthatatlan, komoly sereggel közeledik.

Nincs utalás arra, hogy Jákób imádkoznék. Csak egyedül van. Szembesül azzal, hogy milyen sérelmet okozott a testvérenek, mert a bűnnek nincs elvülési ideje. A csend beszél. Isten nem engedi, hogy a dolgok elintézetlenek maradjanak (lásd József és testvérei találkozását).

Isten váratlan megjelenése

Az éjszaka sötét árnyai közül Valaki előlép. Egyetlen szót sem váltanak, nem kötekednek. A Valaki kezdeményezésére nyomban küzdeni kezdenek. Micsoda fizikai, lelki erő lecsapolása ez a váratlan rajtaütés, pedig másnapra kellene az erő az esetleges összecsapáshoz. Jákób ellenséget véelve harcol. Később megsejti, hogy küzdőtársa isteni lény. Ekkor változik a pozíciója. Az önvédelemből önmagát feladóvá lesz. Ezért kéri az áldást, mert nagyon nagy a tét – élet vagy halál – a másnapi nagy találkozáskor.

Isten nem várja meg, míg Jákób utolsó erejét is kifacsarja a félelem, felmorzsolja a kiszolgáltatottság az éjszakai magányban. Maga érkezik segítséggel, hívás nélkül, megelőzve a lelki összeomlást. Isten nem kiütni, halálra riasztani akarja Jákóbot, hanem annak belátására bírni, hogy a lehetőségei határára van. Egyedül Isten könyörülete segíthet rajta, semmi más.

Az áldás

Az áldás boldogságot, jólétet, gyarapodást előidéző cselekmény, a rossztól való védelem biztosítása; az isteni kegyelem kívánása.¹ Áldani annyit jelent: üdvhozó erőt közvetíteni, valakit üdvhozó erő hordozójának nyilvánítani, áldást kapni pedig azt: isteni javakban részesülni, amelyeket szavakban, gesztusokban közvetítenek. Az áldás a létfeltételek biztosítását jelenti (2Móz 23,25). Isten megáldja az *élőlényeket* (1Móz 1,22); *az embert* (1,28). Az élővilágon áldás van! Megáldja a *hetedik napot*, ezzel különíti el a többitől, és üdvhozó erők hordozójává teszi (1Móz 2,3; 2Móz 20,11).²

Az áldás titokzatos, magasztos voltának cserefogalmait: „*Veled leszek... megőrizlek, nem hagylak el, áldáshordozó leszel.*” (1Móz 28,14–15) A legismertebb áldás az ároni: Áron, majd később minden pap ezzel az Istentől rendelt áldásformulával áldja meg a népet/gyülekezetet (4Móz 6,22–27).

Az elsőszülöttségi áldás jogilag már húsz éve Jákóbé, ténylegesen ebben a küzdelemben könyörgő, sóvárgó kérésére kapja meg. Nincs más lehetősége a továbbra, az életre. Jákób minden további lépését kibillentti Isten, lelkében pedig akkor indul el az igaz úton. Nem sántikál már kis vagy nagy csalásokban. Minden lépése emlékeztetheti régi ügyeskedő énjére, de a megújító kegyelemre is, amelyet új nevében hordoz. Itt simul egybe a korábbi isteni terv és az emberi szándék. Ekkor emeli Isten az ígéretet hordozó ósatyák sorába.

Istentől megkapja a bocsánatot, de még Ézsautól is meg kell kapnia. Itt a fordítottja történik, mint az áldással. Áldást először emberektől kap, végül magától Istentől is. A bocsánatot pedig előbb Istentől, aztán majd a testvérétől is. A földrajzi távolság már egész kicsi közöttük, a lélekbeleni még óriási és félelmetes. Mind a kettőt le kell még küzdenie. Ez az áldás vértelje fel az előtte álló nagy és félelmetes találkozásra.

Újszövetségi párhuzamok

Jézus váratlan megjelenései a tengeren éjszaka, a feltámadást követő napokban, majd a nagy halfogáskor: ezek a megjelenései – az emmausiakhoz való csatlakozás kivételével – nagy félelmet, döbbenetet váltanak ki (akárcsak a

Jákóbbal küzdő idegen váratlan éjjeli színre lépése), ugyanakkor gyógyulást indítanak el.

A név

A néven nevezés a hatalom jele az Ószövetségben. Jákób nevének jelentése: 'aki megcsal, becsap'. Új nevet, új identitást kap Istentől. Izrael azt jelenti, hogy 'Isten harcol, Isten küzd', vagy 'aki Istennel harcolt', vagy 'Isten bizonyuljon Úrnak'. Meglepő, amit Isten mond: „...*küzdöttél... és győztél*”. Valójában önfeladás történt. Jákób elismeri a Valaki nagyobb hatalmát, és ez nem a fizikai ereje. Jákób önmaga fölött győz azzal, hogy megadja magát Istennek.

Még utalás szintjén sincs bűnbánat vagy bocsánatkérés Jákób részéről. (Ahogyan a Jézus mellett megfeszített jobb lator sem mond bűnvallást, már nem telik tőle, de aki a szíveket és veséket vizsgálja, meghallja abban az egymondatos sóhajban az életgyónást: „*Jézus, emlékezzél meg rólam, amikor eljössz királyságodba.*” – Lk 23,42)

Az új név és a megkapott áldás a bizonyossága Isten bocsánatának. Ézsaiás próféta és a Jelenések könyve utal Jákób küzdelmére és az új nevére. „*Új neveden szólítanak téged, amelyet az Úr maga ad majd neked.*” (Ézs 62,2) „*Aki győz, annak adok [...] fehér kövecskét is, és a kövecskére írva új nevet, amelyet senki nem tud, csak az, aki kapja.*” (Jel 2,17) Mindkét ige az Isten által munkált és csak általa kapható megújulásra utal.

Vázlat az igehirdetéshez

Egyedül

A nagy dolgokat mindig egyedül éljük át. Hiába van mellettünk családtag, barát, a félelem, a fájdalom a miénk. Ha döntést kell hozni, azt magunknak kell vállalni. Ha bűneink vádolnak, azzal magunknak kell megküzdenünk. Magunknak kell szembenéznünk régi önmagunkkal, feltoluló önváddal, szétszakadt kapcsolatainkkal, a szakadásokban a magunk részével, a bűneink súlyával. Szembe kell néznünk Istennel és egyszer majd a halállal is. Kegyelem, ha ebbe az egyedül létbe hozzánk lép az Isten. Hogy ne önmagunkkal való birkózás legyen az egyedüllétünk sötét éjszakája, hívjuk meg őt. Hívásra biztosan megérkezik! „*Ha kiált hozzám, meghallgatom, veled leszek a nyomorúságban, kiragadom onnan... gyönyörködhet szabadításomban.*” (Zsolt 91,15–16) „*Amikor kiáltottam, meghallgattál engem, bátorítottál, lelkembe erőt öntöttél.*” (Zsolt 138,3)

Isten kihívása, érintése megújulást munkál

Isten elkötelezte magát mellettünk, és ennek jelét is adja akarataink ellenére is. Hívatlanul, váratlanul is megjelenik az utunkon, mintegy elállja azt. Nem lehet kitérni előle. Belakényszerülünk a vele való szembenézésre. Mindannyian

¹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Áldás>.

² <https://www.arcantum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-kesztyen-bibliai-lexikon-C97B2/a-a-C97B4/aldas-ald-C984C/>.

megküzdünk Istennel, mert féltjük tőle az életünket, a boldogságunkat, a terveinket, a javainkat, a családunkat. A harc hosszan is tarthat, addig, míg föl nem sejlik bennünk, hogy akit ellenségünknek tartunk, akitől annyira szeretnénk szabadulni, az életünk egyetlen esélyét hozza. Isten a lélektanilag legalkalmasabb időt szokta választani, hogy találkozást provokáljon velünk. Emberileg viszont többnyire a legalkalmatlanabbnak tartjuk. Az Istennel való küzdelemben csak nyerhetünk, bár sokba kerülhet. Jákób csípőficammal élte le megújított életét, Pál apostol pedig a damaszkuszi isteni „útzár” nyomán jött rá, hogy milyen gazdagságot kapott: „...ami nekem nyereség volt, kárnak ítéltém Krisztusért [...] az én Uram ismeretének páratlan nagyságáért. Őérette kárba veszni hagytam [...] mindent...” (Fil 3,7–8)

A Jákóbnak adott áldás a Jézus Krisztus által kapható új élet előképe. Az áldásnak különleges súlya van az életünk kiemelkedő állomásainál, keresztelőkor, esküvőkor. Temetéskor is áldással bocsátjuk el a gyászolókat. Minden istentiszteleten is kap áldást a gyülekezet. Nem kopott meg még bennünk? Nem üresedett szimpla liturgiai elemmé? Föllekesít még az ígéret, hogy Isten velem lesz a legveszélyesebb utakon is, hűsége megingathatatlan, megújító kegyelme minden bűnt eltöröl? Éppen ez a kérdése sokaknak: velem van-e az Isten, törődik-e velem? Egyrészt gyötrő a kérdés, hogy számíthat-e az ember Isten jelenlétére, segítségére, másrészt az elszálló áldó szavak, a „veletek vagytok mindennap” ígérete megtapadnak-e a lelkünkben, biztos támaszt jelentve a mindennapokban?

Ézsaura vannak neheztelő szavaink, hogy olyan könnyen elengedte az elsőszülöttségi jogát, és vele az áldást is, de a babonás vagy adminisztratív módon kezelt áldás nem ugyanolyan-e, mint Ézsau hozzáállása? Sok keresztelőt, házassági áldást szimplán dokumentálható eseménynek, ezzel az Istennel való kapcsolatukat is befejezettnek tekintik az érintettek. Aztán csak a vádaskodó kérdés tolu föl szoros helyzetekben: hol van most az Isten? Isten azért provokál bennünket, hogy elfogadjuk a segítségét, oltalmát, és hogy megáldhasson bennünket.

A Jákóbnak adott feloldozó, megújító áldás *előképe* annak a kegyelemnek, amelyet Jézus Krisztus váltságáhalála árán nagy és még nagyobb büntetőfékezéseink, szabálytalan előzéseink, ügyeskedéseink ellenére *mégis* megkaphatunk. Isten döntött így a mi bűneink fölül. Most még mi vagyunk döntéshelyzetben, mielőtt meg kell állnunk a kikerülhetetlen nagy találkozásban előtte vagy a magunk igazságával, vagy a tőle kapott megigazító kegyelemmel. A „veletek vagytok mindennap” áldásának birtokosai vagyunk. Csak ezzel az áldással van esélyünk megjárni a mennyei hazáig tartó utat.

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek
EÉ 51, 431

Illusztrációk

TÖRTÉNET

R. szenteste éjszakáján diszkóban, lányok karéjában kapott érintést. Otthagya a bulit, kétórányi gyalogos hazaút után letérdelve kért életújító áldást.

Zs. magabiztos józansággal tartotta távol magát Istentől. Meg volt győződve róla, hogy neki nincs szüksége se Istenre, se az áldására. Néhány hónap múlva sóvárgó szívvel várta a keresztsége áldását, mert őt is megérintette Isten.

Vagy az a nagyon fiatal Zs., aki édesanyja rákos betegsége alatt vesztette el nagynénjét, pár hónap múlva pedig néhány nap különbséggel az édesanyját és nagyanyját, és a „veled leszek” áldó ígéretével tudta vinni törött életét, kiválóan leérettségizni, közben szívósan harcolni az őket elhagyott alkoholista apja gyógyulásáért. Évek múlva az apja élete rendbe jött, és Zs. élete is kiteljesedett.

VERS

Bodrog Miklós: *Könyörgés*

A feltámadás hajnalának fényét szememnek,
húsvét hevét, új mértékét szívemnek,
végtelen távolok igaz beszédét nyelvemnek,
újulás lendítő hatalmát kezemnek,
megelevenedés forrongó erejét hétköznapijaimnak –
gazdag Magadat koldus magamnak
add meg, Uram.

Keresztury Dezső: *Esti imádság*

Ó, milyen vak homályba futnak
kik nélküled indulnak útnak.
A kezemet nézem: leszárad;
szívem sívó homokkal árad.

Valamikor kézen vezettél;
szökni akartam, nem engedtl,
csend volt szívemben és a csendben
szavad szólt csak, mindennél szebben.

Én Istenem, hívj vissza engem!
Magam maradtam, eltévedtem.
Légy bátorságom, bizodalمام;
ó, légy úrrá megint Te rajtam!

Felhasznált irodalom

KOZMA Zsolt: *Megbocsátás*. 1. rész. *Ézsau és Jákób* (1Mózes 33,4).
A Protestáns Teológiai Intézet honlapja, <https://proteo.cj.edu.ro/ro/node/9968>.

Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap

► Gal 5,13–14(15)

Igehirdetési előkészítő

A szeretet szabadsága

A vasárnap jellege

Pünkösdkor beteljesedett a Lélek kiáradása. Az ezt követő vasárnap a Szentháromság ünnepe, a befejező mozzanata húsvét csodájának. 1334 óta a nyugati kereszténység kötelező nagy ünnepe (JÁNOSSY 2008, 43. o.), amely az Isten teljességének a jelenlétét feltételezi. Bár a Szentháromság ünnepe utáni hosszú időt a modern korban szokás ünneptelen félévnek nevezni, hiszen hosszú az idő adventig, mégsem nevezhetjük ünneptelennek. Ez sokban rajtunk múlik, mert minden vasárnap lehet ünnepnap, ha komolyan vesszük a Tízparancsolatot: „Szenteld meg az ünnepnapot!” Az egyházi év speciális ideje ez, amely a kereszténység gyakorlati megéléséről szól. A Szentháromság ünnepe utáni negyedik vasárnap hagyományos neve is gyakorlatra utal: irgalmasság vasárnapjának nevezték régen (JÁNOSSY 2008, 46. o.). Ezt a textusválasztás is tükrözi.

Amit a textusról tudni kell

Joggal mondhatjuk, hogy ez Pál egyik legszemélyesebb levele. Nemcsak azért, mert az első két fejezetben sok önéletrajzi leírás szerepel, hanem mert itt olvashatunk – a Római levél mellett – a leghatásosabban a hit által való megigazulásról. Nem véletlenül játszott e két levél kulcsszerepet a reformációban. A Galata-levelet nevezték a „protestáns reformáció sarokkövének” (CAMPBELL 2007, 343. o.) is a 16. században. Maga a levél egy nehéz gyülekezeti helyzetre írt válasz: a tartományi gyülekezetekben élő, többségében zsidó-keresztény háttérű embereket megzavarták egyesek, és azt tanították, hogy vissza kell térni a mózesi törvények uralma alá (pl. körülmetélkedés). Jézus ilyet soha nem mondott. A levél célja az, hogy a törvényektől a kegyelemhez, a törvényeskedéstől a hithez hívja újra az olvasókat (CAMPBELL 2007, 345. o.). Arra hívja őket, hogy a már megszerzett szabadságukkal jól éljenek.

Pál nem a törvényt akarja megszüntetni, hanem a helyére szeretné tenni a kegyelemben. Jézus óta a törvény és a kegyelem kapcsolata megváltozott: a kereszt betölti, és nem megsemmisíti a törvényt. Ezzel Jézus nagyon közel lép hozzánk. Olyannak szeret, amilyenek vagyunk, de maga a törvény figyelmeztet, hogy miben kell változnunk, a kegyelem pedig megadja a lehetőséget erre.¹ Pontosan er-

¹ Vö. a házasságtörő nő esete. Jézus két mondatot mond: „én sem ítélek el” és „többé ne vétkezz”. A bűn alól felment a kereszt, de a törvény alól nem.

re van szükségünk. Sajnos sokszor hajlamosak vagyunk a törvényt túlságosan magunkra venni, és ott is ítéletet látni, ahol nincs, vagy szabadságba csúszni, mikor a bűnt megengedjük magunknak. Az 5. fejezet ettől óvja Galácia tartomány gyülekezeteit (BROCKHAUS é. n., 60–61. o.). Mi a megoldás? A gyakorolt szolgálai szeretet. A szeretet szó mindig különleges az Újszövetségben. Itt az *agapé* szó szerepel, amely az önzetlen emberi szeretetet jelenti. A szolga szó pedig rabszolgát jelent. Mivel a szeretetünk önkéntes, a keresztény szabadságból semmit nem veszítünk. A szeretetem rabszolgájának kell lennem (CSERHÁTI 1982, 249. o.).

A perikópa megértése

Pál két kulcsszót kapcsol össze ebben a szakaszban: a szabadságot és a szeretetet. Minden korszak minden emberének fontos kérdése, hogy mire van szabadsága. Arra, ami-re akarjuk? Vagy vannak korlátok valahol? A világ ma azt hirdeti, hogy nem szabad semmit korlátozni, a határokat le kell bontani. A Bibliánk viszont sok helyen húz egyértelmű határt, megmutatja, hogy nem lehetünk akármire szabadok, többek közt a képmutatásra² vagy a gonosz gondolatokra.³ Ha akármire szabadok vagyunk, a tökéletlen természetünkben a szabadsághoz jutunk el, amelyben mi éppúgy sérülünk, mint a környezetünk. A szabadság elkerüléséhez szükségünk van valamilyen külső vagy belső határvonalra. Pál apostol mutat egyet: ez a krisztusi szeretet, amely nemcsak segít a szabadságot elkerülni, hanem a Jézustól kapott szeretetre tesz szabaddá.

Igehirdetési vázlat

Bevezetés – a kulcsszavak

A szeretetben megélt szabadság a kijelölt textus kulcsa, de találunk egy furcsaságot: Pál csak a felebarát szeretetéről szól. Miért? Elfelejtette volna, amit Jézus mondott a kettős szeretetről? Bizonyára nem, hanem címzettjei számára ez magától értetődő volt. Nem szükséges külön hangsúlyozni, hogy Isten szeretete mindenképp felett áll, nélküle nem tudjuk embertársainkat szeretni.⁴ Ennek rengeteg példáját látjuk környezetünkben és a Bibliában. Például ha Dávid király szívében aktuálisan van olyan szeretet, amellyel megírta az 51. zsoltárt, akkor megtörténik-e, amit az Űriás-történet ír? Nem valószínű, hiszen a szeretet korlátozta volna

² Vö. Mt 6,5–6.16–18: amikor Jézus a Hegyi beszédben a böjtről és az imádságról tanít.

³ Vö. Mt 5,17–48: ahogy a törvény magyarázatában Jézus kiterjeszti a bűn fogalmát a gondolatokra és a szavakra is a tettek mellett.

⁴ Vö. 1Jn 4,20: ha az embert nem szeretjük, hiába hivatkozunk Isten nevére. Ez azonban fordítva is így van: ha nem szeretjük Jézust, nehezen fog menni az emberek szeretete is.

indulatait. Az a király, aki az Isten iránti szeretete miatt képes volt megkímélni az őt üldöző Saul életét, most ne tudta volna megmenteni egy hűséges katonáját? De, csak nem akarta korlátozni önmagát.

A nem korlátozó korlát

A szeretet korlátokat állít elénk. Ha szeretem a másikat, a javára fogok dönteni. Ez önkorlátozást hoz az életünkbe, azonban nem fogjuk nehézségnek érezni, ha a szeretet fontosabb a szabadságnál. És a szeretet hatalmas védelmet is jelent, mert soha nem csak érzélem, mindig döntés is. Akárhány bibliai vagy gyakorlati példát írhatnánk még a szeretet hiányára éppúgy, mint a szeretetre, de közben mindig felmerül a személyes felelősségünk kérdése. Ezt a mai textusunk is megmutatja a felszólításban: „...szeretben szolgáljatok egymásnak.” És most a koronavírus-járvány kapcsán hangsúlyos, hogy milyen a szeretet közösségeinkben. Komoly próba alá kerültünk az utóbbi egy évben. Mikor mindenkire vonatkoznak a korlátozások, nem mindegy, hogy mennyire tudjuk ezt békességgel megélni. Amikor nem lehet a megszokott helyre ülni, mert a családoknak egy padba kell, vagy egy-egy sor le van zárva. Amikor nem esik jól, hogy nincs énekkar, és nem lehet úrvacsorát venni. Amikor már nagyon szeretnénk visszakapni az életünket. A nehézségek azonban mindig lehetőségeket rejtnek. Most lehet megmutatnunk, hogy mennyire más egy keresztény közösség. Most kell megmutatnunk, hogy miért mások a gyülekezeteink, mint a világ.

A szeretet szabadsága

Azon keresztül tudjuk ezt megmutatni, hogy a szeretet szolgálói vagyunk. Nagy szabadság ez, hiszen önként adhatjuk oda azt, amit a másik nem várhat el tőlünk. És közben a szeretet gyakorlata másféle határokat szab az életünkben, amelyek azonban nem a szabadságunkat csökkentik, hanem védelmet adnak. Miért? Mert a szeretet...

– *Segít, hogy a bűnre ne legyünk szabadok.* Mivel az ige világos határokat húz, megismerhetjük önmagunkat és a karakterbűneinket. Mindazt, ami a személyiségünkben fakad, és amivel feleslegesen rombolni tudunk magunk körül. A szívünkben azonban belülről fog fakadni a készítés, hogy ne akarjuk megélni azt, amit korábban sokszor megengedtünk magunknak. Most már nem megy belső konfliktusok nélkül.

– *Segít együttműködni a felebaráttal.* Ha szeretetet adok, akkor nem fogom a bűneimet a másikkra borítani. Nem kihasználom a másikat, hanem szolgálhatok neki. Belső készítenem van rá, hogy ne hanyagoljam el, hogy felelősséget vállaljak érte. Hogy hordozzam a terheit, hogy együtt sírjak és együtt nevessek vele.

– *Segít komolyan venni a törvényt.* A modern kor sokszor hangoztatja, hogy ha szeretjük egymást, az mindent felülír. Még az Isten törvényét is. Ha így lenne, akkor az Úr Nátán prófétát bizonyára nem küldte volna el Dávid-

hoz a gazdag és a szegény ember példázatával. Sokkal inkább azt kellene mondani a világgal szemben, hogy az igazi szeretet betölti a törvényt. Mert belső készítenést ad rá, hogy komolyan vegyük.

Lezárás

A szolgáló szeretet nagyon sok mindenre megtanít, és többszörös védelmet ad. Hiszen minél több mindenben segít, annál többet léphetünk a másik felé. Annál nagyobb lesz a belső készítenésünk a jóra, annál nehezebb lesz úgy dönteni, hogy azzal szándékosan vagy szándék nélkül kárt okozunk.

További javaslatok az istentisztelethez

A kötelező lekió Lukács evangéliuma 6. fejezetéből van (36–42. versek), és arra az irgalmasságra szólít fel, amelyet a mennyei Atyától kapunk, aki maga is irgalmas hozzánk. És bár olyan jól soha nem fogjuk megélni ezt, mint ő, de mindennap gyakorolhatjuk. Jézus fel is sorolja, hogy mit jelent ez: nem ítélkezünk, nem kárhozzátjuk a másikat, megbocsátunk, és adni tudunk. És bizalommal tehetjük ezt, mert ígéret kötődik hozzá: az Úr mindezt látja és visszaadja. Énekként az *Evangélikus énekeskönyv* 362-es énekét ajánlom.

Illusztráció

GONDOLATOK

Példák a szabadság veszélyeire

Idén van a nyolcvanadik évfordulója Franklin D. Roosevelt amerikai elnök kongresszushoz intézett beszédének, ahol az emberi jogokról beszélt. Négy alapvető szabadságjog van: szólásszabadság, vallásszabadság, nélkülözésmentes élet és félelemmentesség. Ugyanakkor ezek már a háború utáni rendezésben sérültek, mert a kollektív bűn elve sok helyen felülírta őket. Keresztényként tudjuk, miért így történt. A világunknak szüksége van egy ötödik szabadságra is: az embernek szabadnak kell lennie önmagától s bűnös természetének uralmától, különben a jó célokat rosszul fogjuk megélni.

Amikor valaki hatalmas összeget nyer a lottón, hirtelen szabaddá válik addigi élete kereteitől. Már nincs szüksége rá, hogy korán keljen, dolgozzon, megváltozik számára a pénz értéke. Már nem kell spórolnia, megveheti, amit korábban nem tudott: autót, házat, egzotikus utazást stb. A gyakorlat viszont azt mutatja, hogy kevesen tudnak jól élni a hirtelen jött gazdagsággal. Sok-sok történetet ismerünk szerte a világból, amikor lottót nyert emberek hatalmas vagyona pár év alatt elpárologott, és hajléktalanokká váltak. A hirtelen jött szabadságot rosszul éltek meg, és belebuktak.

Példa az önkorlátozó szeretetre

A cikk megírásának az idején Dániel könyvét olvastuk eszténként. Dánielt az oroszlánok vermébe veti a kormányzók közti belső intrika (Dán 6), akik haragszanak rá, mindent megtesznek, hogy megölhessék őt. Fordítva azonban ez nem így történik. Amikor Dánielnek sokkal korábban lehetősége lett volna, hogy a társait hagyja meghalni a király parancsára, inkább megmentette őket (Dán 2). Ez jó példa a szeretet erejére.

De maga Jézus is jó példa erre, aki segítségül hívhatná az angyali sereget nagypénteken, de nem teszi. Nem a hatalma hiányzott ehhez: akinek a kereszti iszonyatos fájdalmi között van hatalma imádkozni az őt gyalázókért, annak lenne ereje arra is, hogy leszálljon. Az a Jézus, akinek az „én vagyok” mondására visszatáncolnak az őt elfogni jött katonák, önként korlátozta magát, hogy megváltsa az emberiséget.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BROCKHAUS, Rudolf é. n. *Galata levél*. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, Budapest.
- CAMPBELL, Donald K. 2007. Pál levele a galatákhöz. In: JOHN F. WALWOORD – ROY B. ZUCK (szerk.): *Apostolok cselekedetei – Kolossé*. Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest. (*A Biblia ismerete kommentársorozat 7.*)
- CSERHÁTI Sándor 1982. *A galáciabeliekhez írott levél*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. 2., jav. kiad. Fraternitás, Veszprém.
- PECSUK Ottó (szerk.) 2016. *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- STOTT, John 2002. *Pál levele a galatákhöz*. Harmat Kiadó, Budapest.
- WIERSBE, Warren W. 1989. *The Bible Exposition Commentary. New Testament*. 1. köt. Victor Books, Wheaton.

■ KULCSÁR MÁRTON

Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap

▶▶ ApCsel 4,32–35

Igehirdetési előkészítő

Közösségi háló az evangélium mögött

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepét követő fél évet úgy is szoktuk emlegetni, mint a személyes üdv megragadásának időszakát, hiszen az Istenünk üdvözítő nagy tettei és üzenete nyomán mozduló emberi részre, a gyakorlati következményekre irányul a figyelem. Az óegyházi perikópa (legalábbis

a textusok többsége) azonban megelőzte a Szentháromság ünnepének kialakulását a nyugati egyházban, így voltaképpen ennek az időszaknak az eredeti logikája pünkösdben gyökerezik: az új élet kiteljesedését az egyházban a Szentlélek munkájaként szemléli. Ezért a vasárnapok továbbra is az Úrra mutatnak: a Szentlelke által a jelenben uralkodó Krisztust prédikálják (JÁNOSSY 2008, 33. o.). Van egy sajátos belső tagolása is ennek az időszaknak. Az első öt vasárnap üzenete: „Isten hív minket”, ezen belül mostani vasárnapunk mottója: „Hívás bizonyágtételre” (PRÖHLE 2010, 183. o.).

Amit a textusról tudni kell

Alapigénk előzményére azért érdemes a szokásosnál jobban figyelni, mert a kijelölt igeszakasz üzenetét segít „súlyozni”. A 3. és 4. fejezetben Péter és János tesznek bizonyágot a Feltámadotról, ám igehirdetésüket el akarják némítani azzal, hogy letartóztatják, majd megfenyegetik őket. Ezután kerül elő a textusunkban is megisméltendő kifejezés, a gyülekezet „egy szívvel, egy lélekkel” imádkozik: nem akarnak elnémulni bizonyágtételükkel, kéri és kapják a Lélek bátorító, megerősítő támogatását.

Az ősgyülekezet életéről egyébként három nagy összefoglaló részletet találunk a könyvben: az elsőt 2,42–27-ben, a másodikat jelen szakaszunkban, míg a harmadikat 5,12–16-ban olvashatjuk. A most elének kerülő második summáriumnak két motívuma van: az apostolok nagy erővel való tanítása és a közösség (ROLOFF 1988, 88. o.). A két motívum közül hangsúlyosabb a közösség témája, ám annyira „egybeszótt” a kettő, hogy úgy tűnik, elválaszthatatlanok. A kettő szoros összefüggésében bontakoznak ki az események az előzményben és itt az igeszakaszunkban is. Miközben az apostolok Istentől kapott feladatukat végezték és az evangéliumot hirdették, a háttérben ott állt egy szívében, lelkében eggyé váló közösség. Ez egyrészt erőforrásként szolgált a közös fohással, másrészt a bizonyágtétel nyomán Krisztushoz térő emberek számára hitelesítette is az igehirdetést: valóban megtapasztalhatták a feltámadott, élő Úr figyelmes szeretetét egy szoros közösségen belül.

Az eredeti szöveg vizsgálatánál nem akadunk exegetikai nehézségbe. Talán egyetlen olyan szó van, amely a mi nyelvhasználatunknál bővebb tartalmat, pontosabban szólva a kifejezés mögötti régi hagyományt rejt. Ez pedig a „közös”, a *koinosz*. A görög gondolkodásban szinte hívőszóként szerepelt ez a kifejezés. Filozófusok évszázadok óta kutatták a közös és magántulajdon és a kettő közötti viszony ideális voltát, ebben az egyén és az állam feladatát. A Kr. e. 6. században Püthagorasz foglalkozott vele munkáiban, sőt tanítványaival igyekezett meg is élni a vagyonszociális közösséget. Közvetve tőle is ihletve tette vizsgálata tárgyává ezt Platón is, aki egyfajta változáson ment át, amikor csa-

lódottan látta, hogy a teljes közösség megvalósíthatatlan az emberek között. Azután, bár eltérő oldalakról, de foglalkozott ezzel Arisztotelész, a künikusok, sztoikusok, új-pütagoreusok (KITTEL 1967, 792–793. o.) Úgy tűnik azonban, hogy az emberi bölcselre és észérvekre támaszkodva ezt nem lehetett megvalósítani.

A perikópa megértése – hangsúlyproblémák

Nehézségünk talán az lehet az idén, hogy önmagában a textusunkban hangsúlyosabban kerül elő az ősgyülekezet vagyonközössége, mint az apostoli bizonyágtétel. Puztán a kijelölt szakasz alapján talán ebbe az irányba haladna az igemagyarázat. A perikópa szándéka szerinti témához csak úgy tudjuk tartani magunkat, hogy a kontextusra nagyobb hangsúlyt helyezünk, és a fent elemzett apostoli igehirdetés és a mögötte álló közösség közötti szoros összefüggésnek külön figyelmet szentelünk. Ezzel mintha a klasszikus homília és a témaközpontú igehirdetés határosvényére lépne, ami persze izgalmas, de talán a szokásosnál nehezebb út.

Igehirdetési vázlat

Bevezetés – Körvonalazódó témák

A Szentlélek kiadásával született anyaszentegyház első testvéri közösségének életgyakorlatát mutatja meg mai igénk. Úgy is mondhatnánk, hogy bepillantunk egy ősi egyház-község hétköznapijaiba. Két dolgot látunk kirajzolódni: az apostolok legfőbb munkáját, a feltámadás örömhírének tolmácsolását emeli ki Lukács, másrészt a folyamatosan bővülő egyház mindenre kiterjedő életközösségét eleveníti meg.

Közösségi háló, amelyet csak a Lélek képes megszóni

Ez az életközösség meglepően szorosnak mutatkozott. A kulcsszó: a közös, méghozzá a szívben és lélekben való egység, és ezzel együtt egység hétköznapi, anyagi téren is. Talán ez utóbbi a mai fül számára túlzásnak is tűnhet, és egy kívülálló megbotráncozva vagy épp mosolyogva lépne tovább a sorok olvasása után. De Istenünk Lelke nem véletlenül inspirálta úgy Lukácsot, hogy ezt a vonását is örökítse meg a jeruzsálemi ősgyülekezetnek. Egyrészt a „mindenké” az egyénről gondoskodó erővé vált: a szűkölködéstől való mentés, az elszegényedés elleni védekezés eszközévé. Másrészt a Mesterrel egy aszalnál ülő tanítványok egységét is átélhették: mindannyian Krisztus kenyeret és önmagát szétosztó, gondoskodó szeretetéből élnek.

Ez a közösség csoda. Jel arra nézve, hogy a Szentlélek ott munkálkodik az emberin keresztül, de azt meghaladó lehetőségekkel. Őseink ezzel a közösséggel olyasmit alakítottak ki, ami ismert vágy volt, de eddig távoli cél maradt. Görög

filozófusok próbálták például eszményi rendjét kitalálni, de jellemző, amit Platón volt kénytelen keserűen tudomásul venni, hogy tudniillik „csak istenek és istenfiak tudják a tökéletes közösség rendjét megformálni” (KITTEL 1967, 793. o.). Lám, Krisztus kegyelmének uralma alatt, és nem emberi bölcsélet szabta rend szerint, hanem a Szentlélek újjászülő munkája nyomán valósulhatott meg ez a régóta vágyott erős életközösség – és valósul meg ma is. Nemcsak szerzetesrendekben vagy kisközösségekben, de egészséges esetben mélyebbre, teljesebb szinte akar jutni közöttünk is.

Közösségi háló, amely az élő evangéliumot hitelesíti

Ennek a vagyonközösségnek van egy másik célja is. Nem véletlen, hogy Lukács beleszövi az ősgyülekezet élete összefoglaló jellemzésének közepébe a mondatot: „Az apostolok pedig nagy erővel tettek bizonyágot az Úr Jézus feltámadásáról, és nagy kegyelem volt mindnyájukon.” (33. vers) Ez a Lélek szötte közösség a háttér az evangélium hirdetésének: a közös fohász ereje kér áldást a bizonyágtételekre, és tulajdonképpen hitelesíti is azt, mert megmutatja, hogy amiről az apostolok igehirdetése szól, az valóság és megtapasztalható – Krisztus él és közöttünk van az egymás terhet hordozó szeretet erejével.

Az egyháztörténet során sokszor ért minket a kísértés, hogy erről elfeledkezzünk. A távol maradókat faggató kérdésre – „Miért nem jár már közénk?” – bizony, sokszor hallunk ilyesmi választ: „Mert felállítottak a templompadból, hogy ez nem az én helyem.” „Mert hozzám sem szólt senki.” „Mert becsapták előttem az ajtót.” „Mert amikor elmaradtam, senki nem jött utánam.” „Nem kérdezték, jól vagyok-e.” „Senki nem látogatott meg a kórházban...” Ellenben milyen különleges megélni azt, amikor minden gyarlósággal dacolva megvalósul a közösség! Gondviselő Urunk jelenlétét élhetjük meg egymás iránti apróbb-nagyobb önzetlen figyelmeségünkkel, egymás terhet hordozni kész áldozatkészséggel.

Az egyik különleges ereje Krisztust követő hitünknek, hogy megváltoztatja a jelent. Nem ez a legfőbb célja, de az Isten üdvözítő igéje hirdetésének hitelességet adó, segítő háttér. A kereszténységünk nemcsak a halál utáni örök életet ígerte a benne hívőknek, hanem egy jó darabot felkínált a halál előtti életből is (PAGE 2013, 1. fejezet).

Befejezés – Merre tovább?

Sokszor azt gondoljuk, hogy ma nincsenek látványos csodák, pedig anyaszentegyházunk életének ősi öröksége, az egy ügyért fohászok és gondoskodás közössége igazi csoda ma is. Csak a Lélekre figyelő emberek között tud megvalósulni, de ott meg akar valósulni. Igénk erre vet fényt és erre inspirál. Hát csak szóljon az ige, és mozduljanak a közösségépítő tettek: ajtónállók, szeretetszolgálatok, látogatók, órállók, komatállal segítők, beszélgetést szervezők – mert erősödni akar ez a Lélek szötte közösségi háló az evangélium mögött!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Lk 5,1–11 – az ógyházi perikópa evangéliuma erre a napra, a „nagy halfogás” története

Énekek

EÉ 284, 266, 290, 467, 468

Imádság

„Légy szíves...! – kértem Jézust, és ő
nem fordította el fejét,
nem ment tovább,
nem tett úgy, mint aki nem hallotta meg,
nem mondta, hogy most nem ér rá,
nem keresett kifogást,
nem lett dühös,
hanem
meghallgatott és segített.
Uram, zavar, hogy én nem tudok szíves lenni.
Kényszeredetten, türelmetlenül, kelletlenül,
kötelességből teszem dolgaimat.
Hol van belőlem a szív?
Uram, segíts, hogy tudjak szíves lenni!
Segíts, hogy segíthessek!” (SZABÓ 2005, 221. o.)

Illusztrációk

Egyik legemlékezetesebb élményem segédlelkészkorom ifjúsági csoportjában ért. A kéttucatnyi fiatalból álló kis közösségben valakinek betörték a lakásába, és ellopták a zenegépét. Önmagában ez a tény is elég szomorú lett volna, de ráadásul ennek az emberünknek életében csak néhány hónappal korábban adatott örömforrásként a zenehallgatás. A bűntény utáni alkalmon néhányaknak eszébe jutott, mi lenne, ha spontán gyűjtést tartanánk a bibliaóra végén. Az ebből összejövő szerény összeg lehetne egy kezdőrészlet a pótlásra, és szép jele lenne összetartozásunknak. Az alkalmi persely szerepét betöltő dunsztosüvegben összegyűlt adományokat aztán hárman megszámloltuk: 46 700 Ft volt benne. Csak én tudtam – mert megkárosított emberünkötől megkérdeztem négy szemkötzt –, hogy az ellopott zenelejátszó 46 600 Ft-ba került. Amikor ezt elmondtam a velem maradt két ifisnek, elhűlve néztek rám, és csak annyit mondtak: „A Szentlélek nemcsak a legjobb vigasztaló, de úgy látszik, a legjobb matematikus is. Rávet minket külön-külön, hogy mennyit adjunk, hogy így együtt pont annyi legyen – sőt egy cseppel több is –, mint amire most szükség van.”

Felhasznált irodalom

- JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. 2., jav. kiad. Fraternitás, Veszprém.
- KITTEL, Gerhard (szerk.) 1967. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament – Dritter Band*. Kohlhammer, Stuttgart.
- PAGE, Nick 2013. *A Nearly Infallible History of Christianity*. Hodder and Soughton, London.
- ROLOFF, Jürgen 1988. *Die Apostelgeschichte*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen–Zürich. (NTD 5.)
- PRÖHLE Károly (szerk.) 2010. *Agenda a Magyarországi Evangélikus Egyház lelkészei számára*. Luther Kiadó, Budapest.
- SZABÓ Lajos (szerk.) 2005. *Visszhang. Imádságok, olvasmányok*. Luther Kiadó, Budapest.

■ SEFCSIK ZOLTÁN

Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap

▶▶ Kol 2,12–15

Igehirdetési előkészítő

Hol az a távlat?

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni hatodik vasárnaptól a kilencedik vasárnapig kijelölt igékben Isten feltárja „országának kapuit, szemünk látókörét kiszélesíti életünk valóságának a meglátására, emberi-családi kapcsolatainkat kitágítja milliónyi gyermekének idő és tér feletti közösségének határtalanságáig” – fogalmaz TESSÉNYI Kornél volt fanciesli lelkész (1953, 269. o.), aminél szebben és kifejezőbben talán ma sem nagyon lehet ezen vasárnapok jellegére felhívni a figyelmet. Éppen erre a vasárnapra esik idén Estei Renáta hercegnő, a reformáció franciaországi támogatója halálának napja (1575. július 12.), aki soha nem tagadta meg protestáns hitét, és emiatt rendkívül sokat kellett szenvednie (lásd STAEDTKE 2009). Hite és a reformáció által ismét felszínre hozott tiszta tanítás melletti elköteleződése, odaadása konkrét példa lehet a vasárnap üzenetének megszólaltatásakor.

Amit a textusról tudni kell

A Kolosséiakhoz írt levél az Újszövetség egyik leggazdagabb tartalmú, egyben legrejtélyesebb szövege is. Cserháti Sándor hangsúlyozza, hogy a levél szerzője azokkal a

tévtanítókkal fordul szembe, akik „Krisztusnak az egész kozmosz felett gyakorolt uralmát nem tudták elfogadni. Azt állították, hogy a belső körön kívül már a »világ elemei«-nek törvénye uralkodik, és ezért hozzájuk kell igazodnunk. A keresztyén hitnek nincs ereje maga alá gyűrni a sors és a mulandóság erőit. Ahol a kozmosz törvényei uralkodnak, ott eleve kudarcra van ítélve a keresztyén élet, és reménytelenné válik szolgálata.” (CSERHÁTI 1978, 25. o.) Olyan gondolatokat fogalmaz meg ezért a levél szerzője, amelyek bölcsessége a mai napig kulcsszerepet játszik az egyházi élet összefüggéseiben, mert egyedülálló módon hozzák felszínre a *solus Christus* eszmevilágát. A Kol 1,12–20 híres himnuszán kívül gondoljunk olyan versekre is, mint például: „*Benne van a bölcsesség és ismeret minden kincse elrejtve*” (Kol 2,3), vagy „*benne lakik az istenség egész teljessége testileg*” (Kol 2,9). Úgy is mondhatnánk, hogy a levél szerzője fel akarja nyitni olvasói szemét arra a jelentésvilágra, amelyet ezzel a „kinccsel” az olvasók a kezükben tarthatnak, amely úgy veszi körül őket, mint egy új ruha, amely megújult emberré (vö. Kol 3,10) teszi őket, és felnyitja a szemüket a valóságra! Nem az egyes magatartásformák lényegesek, hanem a hívő életfolytatás liturgiájából fakadó magatartás (vö. Kol 3,16). A krisztusi életszemlélet tudatos felvállalása megerősíti a levél olvasóit az emberi és világi bölcselkedéssel szemben: „*Vigyázzatok, hogy rabul ne ejtsen valaki titeket olyan bölcselkedéssel és üres megtévesztéssel, amely az emberek hagyományához, a világ elemeihez, és nem Krisztushoz igazodik.*” (Kol 2,8; vö. 2,16)

Az új élet kizárólag Krisztus közelségéből, az ő halálából és feltámadásából fakad, akivel a hívők a keresztség által egyesültek. Kol 2,12–15 erről a Krisztussal való együttlétről erőteljes képekben beszél: a temetésről és a feltámadásról, az új kiválasztásról (Krisztus általi körülmételés), az adóslevél keresztfára szegezéséről. Ezek Krisztus dicsőséges diadalmának gondolatában csúcsosodnak ki, amelyben a „fejedelemségek és hatalmasságok” tehetlensége kerül elénk. A levéllel kapcsolatban az exegéták gyakran emlegetik a teológiai szigor hiányát, ami talán arra vezethető vissza, hogy a szerző nem annyira gondolatmenetének dogmatikai helyességére és nem is bizonyos világnézetekkel való cizellált apologetikus vitára törekszik. Meggyőződése ugyanakkor, hogy Krisztus uralma alatt „a törvénynek, a bűnnek és a halálnak” mint megkötöző erőknek már nincs rajtunk hatalmuk (vö. CSERHÁTI 1978, 109. o.)

A perikópa megértése

Aki elolvassa a Kolossébeliekhez írt levelet, azt megérinti a gondoskodó sürgetés, amellyel a szerző igyekszik olvasóit Krisztus valóságához vezetni. A „sürgetés” szó sze-

rint értendő: minden igének az a célja, hogy behatoljon a hívők szívébe, hogy kovászként áthassa a gyülekezet életét. Nem a saját szavaival próbálja „meggyőzni” a levél címzettjeit, hanem arra biztat, hogy a Krisztus beszéde lakjék közöttük, hogy tanítsák egymást bölcsességgel, „és *intsétek egymást zsoltárokkal, dicséretekkel, lelki énekekkel*” (Kol 3,16). Azzal a beszéddel tegyék ezt, amely az élet Teremtőjétől és a világ Urától származik. Határozott beszéd ez, amely egyszerre ígér és követel, mégpedig Krisztus követéséhez méltó „határozott életet” (vö. LÖDEL 2018, 305–306. o.). Ereje nem az általános igazság tapintható ismeretében rejlik, hanem az Isten valódi képmásának történetében való eleven részesülésben. Ebben a történetben és vele kell együtt élni, hagyni, hogy ez határozza meg a létüket, ebből a történetből kiindulva kell megérteni az embert és a világot; ez a keresztyén lét és cselekvés mozgása. Számos vallási és társadalmi kihívás miatt sok igehirdetőnek nehézséget okozhat, hogy beszédében és cselekedeteiben egyedül a bibliai tanúságtétel vezérelje. Ugyanakkor különösen mi, igehirdetők szembesülünk napról napra azzal a kétségbeesett kereséssel, amely a lelki erőforrások után kutat, a stabilitás és az állandóság iránti igénnyel, a lelki otthon megelégedésének vágyával az „egyszerűen bonyolultnak” tűnő világban.

Az előttünk álló élet a húsvétot és a Szentlélek kitöltését követő távlat. A dicsőítés és a hálaadás lehet válasz e távlat ajándékaira, amelyet a Teremtő Krisztusban tartogat számunkra. A dicsőítés és a hálaadás nem a pozitív életkilátások következménye, hanem a Krisztusban és Krisztussal való élet „kísérője”. Ennek az életnek a történetét a textus erőteljes képeinek segítségével lehet kifejteni: a keresztség, a sírba tétel, az adósságlevél és az üres kereszt képével.

A Krisztus általi körülmételés gondolköze megérdemelne egy önálló prédikációt, amelynek témája Isten népének a Krisztus örökségén keresztül történő kiválasztásában való részvétel lehet. Ha nem külön szólnánk az ezzel kapcsolatos kérdésekről, akkor a prédikáció kontextusában a túlságosan hosszadalmas magyarázatok veszélye olyan nagy lenne, hogy inkább megzavarnák, mint erősítenék az igehirdető üzenetét. Különösen egy olyan időszakban igaz ez, amikor a társadalomban egyre nő az erőszak és a brutalitás, amikor a másként gondolkodók és a más vallásúak kirekesztése a mindennapok része, és amikor a gyűlölet és az elnyomás eszméi sajnos sokszor még a nagy vallási közösségeknél sem állnak meg.

Igehirdetési vázlat

Hogy hálánk az égbe és a szívünkhöz érjen

Most ne zsörtölődjünk, ne panaszkodjunk, ne siránkozunk, még ha jó okunk is lenne rá, mert annyi minden

változásra szorul körülöttünk! Mindenekelőtt hálaadásra gyűltünk a mai vasárnapon is össze, hogy megköszönjük az ég és a föld Urának mindenre kiterjedő uralmát. Hogyan adhatunk hálát? Tudjuk, hogy a hálaadást először is személyesen kell gyakorolnunk. Az élet Urának való hálaadás a nagy titokban való részesedés, amely a hála élet mestereivé tehet bennünket. *„Ez a titok az, hogy Krisztus közöttetek van: reménysége az eljövendő dicsőségnek.”* (Kol 1,27).

„A keresztény reménység – írja Moltmann bevezetőjében – egy *novum ultimum*ra, végső újra vonatkozik: az az Isten, aki Krisztust feltámasztotta, minden dolgot újjáteremt. Ez a reménység tehát megnyitja a reménység széles távlatait, átfogva még a halált is; a távlaton belül teret enged, s kell is engednie az élet megújulására vonatkozó korlátolt reménykedéseknek: felébreszti, relativálja őket, és irányt szab nekik. Letöri azt az *önteltséget*, amely ezekhez a (relatív) reménykedésekhez tapad: ezek az ember nagyobb szabadságát, a sikeres életet, mások jogait és méltóságát, a természet feletti uralmat célozzák. Mert nem találja meg ezekben a törekvésekben azt az üdvösséget, amelyet vár, mert ezek a megvalósulások (részeredmények) és utópiák nem tudják kiengesztelni a létezéssel.” (SZABÓ 2017)

Mindehhez bizalomra van szükség, amelyhez hozzátartozik az ismeret is, a tudás arról, hogy kiben bízhatok meg. Tekintsük át mai igénk néhány kifejezését a Kolosséi levélből, mert így ismerhetjük meg pontosabban, amit biztosan remélünk, hogy hálánk az égbe, majd talán a szívünkbe is eljusson. Hiszen *„[a] keresztységben vele együtt voltatok eltemetve, és vele együtt fel is támadtatok az Isten erejébe vetett hit által, aki feltámasztotta őt a halottak közül”* (Kol 2,12).

Vállára vette történetünket

Nincs más történet, amelyhez jobban ragaszkodnánk, mint az Emberfiáról szóló, aki Isten gyermeke. Őbenne, általa és vele együtt dől el minden, ami korábban „döntő” volt számunkra. Bele vagyunk „keresztelve” a történetébe, elválaszthatatlanul kapcsolódunk hozzá. Ez a történet tart meg bennünket azért, hogy a Szentlélek napról napra igazzá teszi azt számunkra, azaz újraírja életünkben. Átvisz a halálon és az életen. Mert így van megírva az Emberfiának története: mint a halál és élet fölött uralkodó Úr története, aki Isten valódi képmásaként cselekszik velünk. Életünk történései immár részei az ő történetének. Mindazzal, ami az övé, a keresztységben „felöltöztetett bennünket”!

„Mert benne lakik az istenség egész teljessége testileg...” (Kol 2,9) Más szóval: Isten Fiának történetében való részesedésünk, amelybe a keresztéssel belépünk, nem csak „egy sztori”, amely valamikor megtörtént. Nem is olyan történet, amely az istenek birodalmában játszódik, távol a

mindennapi élet nyüzsgésétől. Ez olyan történet, amelybe a keresztiség által „beleíródtunk”, a mi saját élettörténetünkben bontakozik ki, a saját érzékszerveink útján realizálódik nemcsak számunkra, hanem elsősorban értünk! Ahogyan a jó pásztor vállára veszi a megkerült bárányt, úgy vállalja fel, veszi magára és hordozza a mi történetünket is Isten Fia azáltal, hogy történetével megjelenik a mi életünk valóságában: vele együtt észleljük a valóságot, vele együtt szeretünk és érezzük szeretettnek magunkat, vele együtt éljük át örömeinket és megpróbáltatásainkat mint felvállalt egyének és közösség.

Légszennyezés és Krisztus jó illata

A Kolossébeliekhez írt levél mindezt rendkívül látványosan tárja elénk: *„Eltörölte a követeléseivel minket terhelő adóslevelet, amely minket vádolt, és eltávolította azt az útból, odaszegezve a keresztfára.”* (Kol 2,14) Ennél szemléletesebben alig lehet elmondani, hogy mi legyen a világ és földi létünk eltévelyedésével és zűrzavarával. Az élet fája képes arra, hogy világunk szennyezett légkörét megtisztítsa és Krisztus jó illatát áraszsa magából úgy, hogy közben rá is mutat, aki az Atya jobbán ül a mennyekben. Megmutatja, hogy mindezért kinek kell hálát adnunk. Ami igazán szennyezi környezetünk légkörét, az az önmagunktól, másoktól és Istentől elidegenedett állapotból fakadó „légszennyezés”. Az adóslevél keresztfára szögezéséből születő bűnbocsánat valóságismerete új légkört teremt emberi kapcsolataink számára is. Az önszeretetből Isten elfogadása által lehet a másikért felelősséget vállaló önzetlen szeretet.

További javaslatok az istentisztelethez

Imádság

Adj nekem, jóságos Jézusom, téged megértő értelmet, téged átélő érzelmet, hozzád siető lelket, érted hevülő lelkesedést, téged föllelő bölcsességet, téged fölismerő világosságot, érted égő szeretetet, benned élő szívet, téged dicsérő tetteket, a te szavadra hallgató fület, a te szépségedben gyönyörködő szemet, a te fölségedet magasztaló nyelvet, neked tetsző életmódot, a tőled jövő megpróbáltatás viselésére béketűrést, hozzád ragaszkodó, hűséges kitaratást, és adj nekem, Jézusom, boldog halált. Ajándékozzál meg jelenléteddel, fényes föltámaszódással, és a boldog örökkévalóságban add nekem jutalmul tenmagadat. Ámen.¹

¹ Nursiai Benedek, a nyugati szerzetesség atyjának mindennapi könyörgése, akire az egyház július 11-én emlékezik.

Illusztráció

VERS

Müller Péter Sziámi: *Csalóka távlatok* (részlet)²

nem tudod eldönteni
hogyan kész-e
vagy csak egy része
az egésznek
az, amit észlelsz
hol az a távlat
amiből egyszerre
benézhetsz
az összes teremtő
dimenzióba, hol a
sejthalmazok
nevet kapnak
valamit látsz
lehet, egy ház sarka
sapka csücske vagy egy
kitört ablak
vagy éppen te vagy egy tükörben

² <http://www.litera-tura.eu/muller-peter-sziami-csaloka-tavlatok/>.
(Megtekintés: 2021. április 20.)

neved is van, csak nem ismered magad
eltakar téged a szemed előled
a lényeg megint homályban marad
a csalódásod, úgy, ahogy mindig
nem egyszerűen optikai
üres kézzel állsz, látod, nem lehet
a titkokra csak úgy rárontani

Felhasznált irodalom

- CSERHÁTI Sándor 1978. *Pál apostolnak a Kolossébeliekhez írt levele és Filemonhoz írt levele*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.
- LÖDEL, Ruth 2018. Quasimodogeniti (8. 4. 2018.). *Kolosszer* 2,12–15. *Homiletische Monatshefte*, 93. évf. 6. sz. 305–309. o.
- SCHWEIZER, Eduard 1980. *Der Brief an die Kolosser*. 2. kiad. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn. (Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 12.)
- STAEDTKE, Joachim 2009. *Kálvin János – megismerés és formálódás*. Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény. Web: <https://mek.oszk.hu/07100/07181/html/>. (Megtekintés: 2021. április 20.)
- SZABÓ Ferenc SJ 2017. *Emberi jövő és keresztény reménység*. 3. előadás: 2017. április 12., Párbeszéd Háza. *Távlatok.hu*, <https://tinyurl.com/2pshx8c4>. (Letöltés: 2021. április 20.)
- TESSÉNYI Kornél 1953. Szentháromság után 6. vasárnap. *Lelkipásztor*, 28. évf. 6. sz. 269–271. o.

■ OROSZ GÁBOR VIKTOR

TARTALOM Mécses a te igéd

ARATÓ JÁNOS LÓRÁND: *Kényszertelen engedelmisség* 201

Tanulmányok

FÜSTI MOLNÁR SZILVESZTER: *Ubi Christus, ibi ecclesia. Szempontok és rendszeres teológiai megfontolások a protestantizmus egyház- és gyülekezetértelmezéséhez (ekklésia) és annak változásaihoz* 202

HAFENSCHER KÁROLY: *Isten szolgálói „bevetés” közben. Bevezetés a liturgikus magatartás témájába III. Liturgikus tárgyak és használatuk* 211

Valláspedagógia

SCHRANZ AMBRUS: *Képi gondolkodás és kereszténység. Valláspedagógiai kérdések Pieter Bruegel festményein keresztül* 216

Figyelő

PONGRÁCZ MÁTÉ: *„Mielőtt megformáltak az anyaméhben...” Az Európai Protestáns Egyházak Közössége Tanácsának orientációs segédanyaga a reprodukciós medicina etikai kérdéseire* 223

Filmajánló

HEGEDŰS ATTILA: *Nincs visszaút!* 227

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

ZAHORECZ PÁL: *Emlékezés Nobik Erzsébet evangélikus lelkész szolgálatára (1940–2021)* 228

LÁZÁR ZSOLT: *Elvégzett futás. Igehirdetés Nobik Erzsébet nyugalmazott lelkész temetésén (Mt 25,23)* 229

Az igehirdető műhelye

BÁLINTNÉ VARSÁNYI VILMA: *Szentháromság ünnepe után 3. vasárnap (1Móz 32,21b–32)* 230

KULCSÁR MÁRTON: *Szentháromság ünnepe után 4. vasárnap (Gal 5,13–14[15])* 233

SEFCSIK ZOLTÁN: *Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap (ApCsel 4,32–35)* 235

OROSZ GÁBOR VIKTOR: *Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap (Kol 2,12–15)* 237